

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ПРИАЗОВСЬКИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК**

Електронний науковий журнал

3(03) 2017

Запоріжжя

2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Гальцова Ольга Леонідівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економічної теорії, національної та міжнародної економіки Класичного приватного університету).

Заступник головного редактора:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор (директор Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій).

Відповідальний секретар:

Трохимець Олена Іванівна – доктор економічних наук, доцент (професор кафедри економічної теорії, національної та міжнародної економіки Класичного приватного університету).

Члени редакційної колегії:

Покатаєва Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор (перший проректор Класичного приватного університету, професор кафедри обліку та оподаткування).

Верхоглядова Наталя Ігорівна – доктор економічних наук, професор (проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»).

Іртищєва Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова).

Косова Тетяна Дмитрівна – доктор економічних наук, професор (професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Класичного приватного університету).

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Чернігівський національний технологічний університет).

Сафонов Юрій Миколайович – доктор економічних наук, професор (професор кафедри макроекономіки та державного управління, ДВНЗ «Київський раціональний економічний університет імені Вадима Гетьмана»).

Скидан Олег Васильович – доктор економічних наук, професор (ректор Житомирського національного агрокологічного університету).

Стройко Тетяна Володимирівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського).

Шульц Світлана Леонідівна – доктор економічних наук, професор (завідувач відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»).

Ліна Пілелієне – Ph.D., професор економіки (професор кафедри маркетингу Університету імені Вітаутаса Великого, Литва).

Натія Гоголаурі – доктор економічних наук, професор (декан факультету бізнесу Навчального університету імені Сулхан-Саба Орбеліані, Грузія).

Анджей Паулік – доктор економіки хабілітований, професор (завідувач кафедри підприємництва та інновацій Університету імені Яна Кочановського в Кельнцах, Польща).

Видання входить до «Переліку електронних фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 10 травня 2017 № 693 (Додаток 7)

**Рекомендовано до поширення в мережі інтернет Вченою радою
Класичного приватного університету
(Протокол № 1 від 30.08.2017 р.)**

СЕКЦІЯ 1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9

Подзігун С.М.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та управління бізнесом
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ІНВЕСТИЦІЙ

ANALYSIS OF CURRENT TRENDS OF INTERNATIONAL INVESTMENT MARKET

АНОТАЦІЯ

Світова торгівля, науково-технічна діяльність та інвестування є домінуючими формами економічного співробітництва. У статті зазначається, що глобальні потоки прямих іноземних інвестицій у 2016 році зменшилися на 13% порівняно з 2015 роком і становили 1,52 трлн. дол. США. Вказується, що динаміка обсягів іноземних інвестицій в економічно розвинені країни світу характеризувалася суттєвими регіональними відмінностями. Результати дослідження засвідчили, що Україна займає низькі позиції серед країн-реципієнтів іноземних інвестицій. Вказується, що з метою збільшення обсягу іноземних інвестицій в економіку нашої країни важливим є формування адекватної інвестиційної політики.

Ключові слова: інвестиція, ринок інвестицій, політика, конкуренція, глобалізація.

АННОТАЦИЯ

Мировая торговля, научно-техническая деятельность и инвестирование являются доминирующими формами экономического сотрудничества. В статье отмечается, что глобальные потоки прямых иностранных инвестиций в 2016 году уменьшились на 13% по сравнению с 2015 годом и составили 1,52 трлн. долл. США. Указывается, что динамика объемов иностранных инвестиций в развитие страны мира характеризовалась существенными региональными различиями. Результаты исследования показали, что Украина занимает низкие позиции среди стран-реципиентов иностранных инвестиций. Указывается, что с целью увеличения объема иностранных инвестиций в экономику нашей страны важным является формирование адекватной инвестиционной политики.

Ключевые слова: инвестиция, рынок инвестиций, политика, конкуренция, глобализация.

ANNOTATION

World trade, scientific and technical activities and investment are dominant forms of economic cooperation. In the article it is noted that global flows of direct foreign investments in 2016 decreased by 13%, as compared to 2015, and amounted up to 1.52 trillion USD. It is indicated that the dynamics of volumes of foreign investments in the economically developed countries of the world has been characterized by significant regional differences. The results of the survey carried out have shown that Ukraine occupies a low position among the recipient countries of foreign investments. It is stated that in order to increase the volume of foreign investments into the economy of our country, it is important to form an adequate investment policy.

Key words: investment, investment market, policy, competition, globalization.

Постановка проблеми. Процеси взаємозалежності національних економік охопили фактично всі країни світу. Світова торгівля, науково-технічна діяльність та інвестування є домінуючими формами економічного співробітництва. Підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки зумовлює необхідність подальшої інтеграції у глобальне економічне середовище, важливим елементом якого є міжнародні інвестиційні відносини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам інвестування присвячено наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів. Так, зокрема, теорію інвестування ґрунтовно викладено у працях А. Пересади [1], Дж. Хірта [2].

Результати досліджень впливу інвестицій на розвиток країн та залежності обсягу їх залучення від політичних факторів наведено у [3]. Колективом авторів [4] детально проаналізовано чинники, які визначають вибір стратегії інвестування. Теоретичні гіпотези авторів доповнюються результатами емпіричних досліджень, які засвідчують суттєві зміни в регіональному розподілі прямих іноземних інвестицій.

Регіональні аспекти інвестування в Україні досить повно розкриті науковцями: П. Курмаєвим [5], Л. Федуловою [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас динамізм глобальних економічних процесів зумовлює необхідність дослідження основних тенденцій руху інвестиційних ресурсів у контексті конкретної економічної ситуації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасних тенденцій та визначення перспектив розвитку міжнародного ринку інвестицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх десятиліть відбувається по-

стійна зміна основних тенденцій міжнародних економічних відносин. У цьому контексті доцільно погодитися з тим, що характер та особливості сучасної системи міжнародних економічних відносин багато в чому зумовлені ключовими тенденціями міждержавного інвестиційного співробітництва, що викликано посиленням глобалізації на всіх рівнях [6, с. 27].

Сучасні тенденції в інвестиційній сфері стають визначальним фактором глобалізації, а глобалізаційні фактори – найважливішими в інвестиційних процесах [7].

Глобальні потоки прямих іноземних інвестицій у 2016 році зменшилися на 13% порівняно з 2015 роком і становили 1,52 трлн. дол. США [8, с. 1].

Це було зумовлено, зокрема, низькими темпами глобального економічного зростання та світової торгівлі. Зазначені процеси не носили характеру рівноцентризму, а мали визначену локалізацію в окремих країнах.

Динаміка обсягів іноземних інвестицій в економічно розвинені країни світу характеризувалася суттєвими регіональними відмінностями. Так, наприклад, прямі іноземні інвестиції в економічно розвинені країни Європи знизилися на 29% до 385 млрд. дол. США. Водночас спостерігалася зростання інвестиційних потоків до Північної Америки (+6%) та значне збільшення інвестицій в інші розвинені країни (переважно в Австралію та Японію).

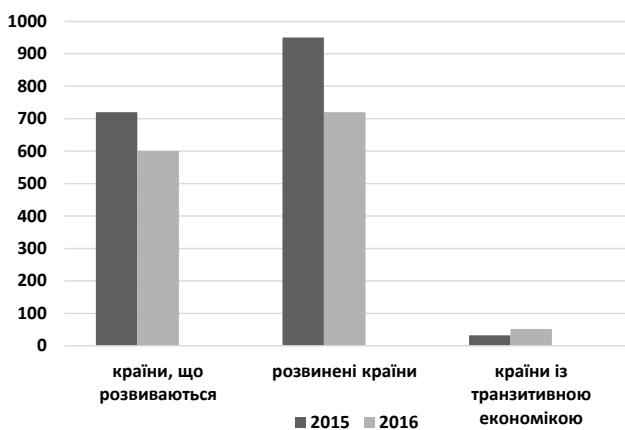

Рис. 1. Розподіл інвестицій між групами країн за рівнем економічного розвитку, млрд. дол. США
Джерело: складено автором на основі [8, с. 1]

Уповільнення темпів економічного зростання та падіння цін на сировину привело до зменшення обсягів іноземних інвестицій до країн, що розвиваються. Їх притік до цих країн скоротився на 20% (переважно в країни Латинської Америки та Карибського басейну). Упродовж 2016 року спостерігалася загальне скорочення на 44% кількості транскордонних операцій зі злиття та поглинання в країнах, що розвиваються.

Як зазначається у [6, с. 31], багато країн, що розвиваються, мають труднощі із залученням міжнародного фінансування для довгострокових виробничих інвестицій. Факторами, які

негативно позначаються на характері міжнародних потоків інвестицій, є поведінка споживачів, волатильність валютних ринків і геополітична нестабільність.

Обсяги прямих іноземних інвестицій в країни з перехідною економікою зросли протягом 2016 року на 38% [8, с. 2]. Найкраща динаміка спостерігалася у Казахстані.

Умови на світовому ринку й у національних економіках адекватно відображають суттєву зацікавленість країн із перехідною/транзитивною економікою у збільшенні обсягів залучення іноземних інвестицій [6, с. 27].

У цьому контексті доцільно зазначити, що динаміка зростання обсягів інвестиційних ресурсів у країни з перехідною/транзитивною економікою суттєво залежить від двох основних факторів, таких як:

- державна політика щодо інвесторів-нерезидентів;
- стратегія ТНК.

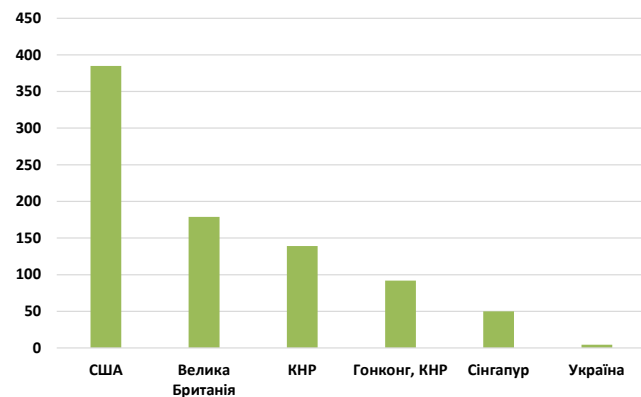

Рис. 2. Залучення інвестицій окремими країнами світу, млрд. дол. США
Джерело: складено автором на основі [8, с. 3]

Частка розвинутих економік у структурі іноземних інвестицій загалом, за оцінками, зросла протягом 2016 року до 57%.

Результати аналізу засвідчують, що Сполучені Штати Америки залишаються найбільшим реципієнтом прямих іноземних інвестицій, залучивши приблизно 385 млрд. дол. США (рис. 2), на другій позиції – Велика Британія – 179 млрд. дол. США. КНР – на третьому місці з показником 139 млрд. дол. США [8, с. 3].

Як свідчать дані рис. 2, Україна займає низькі позиції серед країн-реципієнтів іноземних інвестицій. Протягом 2010-2016 років відбулося зменшення на 7,3% обсягу іноземного інвестування.

У табл. 1 наведено інформацію щодо галузевого розподілу іноземних інвестицій.

Статистичні дані засвідчують зменшення питомої ваги металургії (з 45% інвестицій у переробну промисловість у 2010 році до 20,3% у 2016 році). Натомість суттєво зросла частка харчової промисловості (з 17,7% інвестицій у переробну промисловість у 2010 році до 32,1% у 2016 році). Динаміка інвестицій у машинобу-

дування та галузі, які визначають інноваційний розвиток, залишилася стабільно низькою.

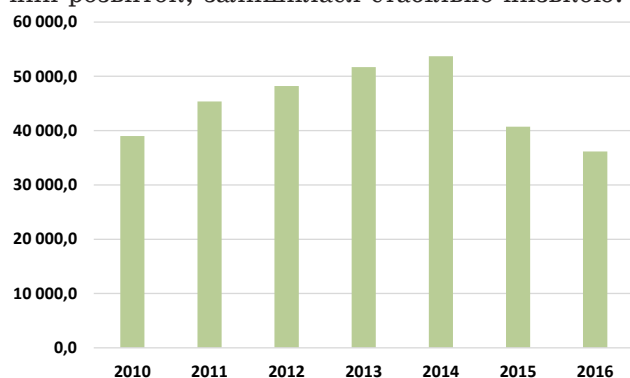

Рис. 3. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України

Джерело: складено автором на основі [9]

Вищезазначені тенденції засвідчують помірний вплив інвестиційних процесів в Україні на динаміку технологічної модернізації національної економіки. Високі темпи економічного зростання минулих років не ґрунтуються на оновленні технологій та інноваціях, які в сучасному світі забезпечують конкурентоспроможність національних економік [5, с. 168].

Водночас в умовах глобалізації світового господарства і поширення інтеграційних зв'язків рівень розвитку країни певною мірою залежить від того, наскільки ефективно вона використовує можливості міжнародних ринків, особливо ринків капіталів. Процесу залучення та використання іноземних інвестицій в Україні притаманні як позитивні, так і негативні характеристики, що є наслідком недостатнього комплексного дослідження особливостей міжнародних процесів інвестування та впливу ПІІ на соціально-економічний розвиток України та її регіонів [6, с. 38].

Висновки. Прогнозні розрахунки вказують на відновлення зростаючої динаміки прямих іноземних інвестицій у 2017 році. На цей показник буде впливати прискорення економічного зростання до 3,4% порівняно з показником 2016 року – 3,16% [8, с. 3].

До каталізаторів зростання світової економіки відносять ріст цін на сировину, особливо на сирю нафту. Згідно зі звітом U.S. Energy Information Administration [11] світові ціни на нафту марки Brent у 2017 році зростуть на 19,2%, газ – на 6,8%, вугілля – на 2,2%. Одночасно прогнозується збільшення фінансування проєктів «зеленої» економіки в середньому на 7% порівняно із п'ятивідсотковим зростанням у 2016 році.

Економічна активність сприятиме зростанню в 2017 році обсягів світової торгівлі на 3,8% порівняно з 2,3% у 2016 році. Вищеописане і буде визначати динаміку глобальних потоків прямих іноземних інвестицій, які, згідно з розрахунками UNCTAD [8], зростуть на 10% протягом 2017 року.

Саме тому з метою збільшення обсягу іноземних інвестицій в економіку нашої країни надзвичайно важливим є формування адекватної інвестиційної політики.

Доцільно погодитися з колективом науковців [13], що інвестиційна політика України має відповідати таким вимогам:

- забезпечувати рівність, взаємовигідність і еквівалентність міжнародної економічної взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;
- бути гарантом залучення іноземних капіталів;
- реалізувати заходи державної структурної політики на основі врахування пріоритетів економічного розвитку та спрямування інвестиційних потоків у цьому напрямі;

Таблиця 1

Галузевий розподіл іноземних інвестицій в Україні

Галузь	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	48 197,6	51 705,3	53 704,0	40 725,4	36 154,5
Сільське, лісове та рибне господарство	725,3	717,8	776,9	617,0	502,2
Промисловість	17 303,8	18 031,1	17 681,4	12 419,4	9893,6
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	4595,7	4510,8	5004,4	3126,2	1868,7
Переробна промисловість, із них:	12 394,2	12 899,3	12 004,6	8797,6	7531,9
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	2194,2	3040,6	3228,0	2706,4	2419,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	1206,5	1381,7	1484,3	1179,2	1079,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	5585,2	5175,3	3354,6	2181,3	1533,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	5346,1	6070,6	6807,8	6037,6	5247,4
Інформація та телекомунікації	1982,7	1840,4	1894,7	1646,2	2089,4
Фінансова та страхова діяльність	12 908,1	13 094,9	12 261,4	8 790,3	8 382,0
Операції з нерухомим майном	3508,9	3878,3	4768,3	3979,4	3882,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	2072,5	2831,0	4006,8	2634,5	2222,6
Інші галузі	4350,20	5241,20	5506,70	4601,00	3935,7

Джерело: [10]

– забезпечувати формування та стабілізацію інвестиційної інфраструктури, що сприятиме запровадженню особливих, контрольованих державою режимів для іноземних інвестиційних інституцій, банків, страхових компаній тощо.

На нашу думку, серед пріоритетних об'єктів для залучення іноземних інвестицій можуть бути:

- проекти, пов'язані з запровадженням альтернативних джерел енергії;
- проекти інформатизації суспільства;
- проекти, пов'язані з функціонуванням розподілених баз даних;
- проекти інноваційного підприємництва.

Врахування вищезазначених пріоритетів створить передумови для підвищення рівня конкурентоспроможності нашої країни на світовому ринку інвестицій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пересада А.А. Інвестування: Навч. посіб. / А.А. Пересада. – К.: Київ. нац. екон. ун-т, 2004. – 249 с.
2. Hirt G. Fundamentals of investment management / G.A. Hirt, S.B. Block. – Homewood, IL: Irwin, 1990. – 776 p.
3. Brooks D. Foreign Direct Investment: Trends, TRIMs, and WTO Negotiations / D. Brooks, E. Fan, L. Sumulong // Asian Development Review. – 2003. – Vol. 20. – № 1. – P. 1-33.
4. Sethi D. Trends in foreign direct investment flows: a theoretical and empirical analysis / D. Sethi, S.E. Guisinger, S.E. Phelan, D.M. Berg // Journal of International Business Studies. – 2003. – Vol. 34. – Issue 4. – P. 315-326.
5. Курмаєв П.Ю. Державне регулювання інвестиційної діяльності на регіональному рівні / П.Ю. Курмаєв // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. Вип. 8 / Наук. ред. І.Г. Манцуров. – К., 2009. – С. 167-170.
6. Федулова Л.І. Світові тенденції інвестування у контексті реалізації завдань сталого розвитку / Л.І. Федулова // Економічна теорія та право. – 2016. – № 3. – С. 27-42.
7. Капранова Л.Г. Вплив глобалізації на активізацію світових інвестиційних процесів / Л.Г. Капранова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – 2016. – Вип. 1(2). – С. 107-111.
8. Global FDI flows slip in 2016, modest recovery expected in 2017. – № 25. – 8 p.
9. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ivu/ivu_u/ivu0416.html
10. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Short-Term Energy Outlook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eia.gov/forecasts/steo/report/prices.cfm>
12. Курмаєв П.Ю. Шляхи оптимізації джерел інвестиційних ресурсів на регіональному рівні / П.Ю. Курмаєв // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. – Вип. 127. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С. 10-16.
13. Коваленко О. Пріоритетні напрямки іноземного інвестування в Україні [Електронний ресурс] / О. Коваленко, К. Тимофеева // Економічний вісник. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_1_078.pdf

УДК 336.76

Яворська В.О.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

ЕТАПИ РОЗВИТКУ Ф'ЮЧЕРСНОЇ ТОРГІВЛІ НА СВІТОВОМУ БІРЖОВОМУ РИНКУ

STAGES OF FUTURES TRADE DEVELOPMENT IN THE WORLD EXCHANGE MARKET

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено економічну сутність ф'ючерсної торгівлі. Розглянуто еволюцію етапів розвитку світового біржового ринку ф'ючерсних контрактів. Охарактеризовано основні функції, які виконує ф'ючерсна торгівля у ринковій економіці. Проаналізовано кількісні показники світової біржової торгівлі ф'ючерсними контрактами в сучасних умовах.

Ключові слова: ф'ючерсна торгівля, ф'ючерс, ф'ючерсна біржа, біржовий ринок, товарні та фінансові активи.

АННОТАЦИЯ

В статье освещена экономическая сущность фьючерсной торговли. Рассмотрена эволюция этапов развития мирового биржевого рынка фьючерсных контрактов. Охарактеризованы основные функции, которые выполняет фьючерсная торговля в рыночной экономике. Проанализированы количественные показатели мировой биржевой торговли фьючерсными контрактами в современных условиях.

Ключевые слова: фьючерсная торговля, фьючерс, фьючерсная биржа, биржевой рынок, товарные и финансовые активы.

ANNOTATION

The article describes the economic essence of futures trading. The evolution of the stages of the world futures market development is considered. The main functions performed by futures trading in market conditions are described. The quantitative indexes of the world exchange trading of futures contracts in modern conditions are analyzed.

Key words: futures trading, futures, futures exchange, exchange market, commodity and financial assets.

Постановка проблеми. Налагодження ринкових засад економіки потребує швидких трансформаційних змін та реформування усіх складників економічної системи з урахуванням зарубіжного досвіду. Нині світові глобалізаційні процеси вимагають швидкої адаптації до нових конкурентних умов світового господарювання. За таких умов ф'ючерсна торгівля є ключовим фактором ефективного розвитку світового біржового ринку, а її швидкий динамічний розвиток потребує постійного вивчення у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ф'ючерсної торгівлі можна знайти як у класичних працях економістів, так і у сучасних наукових надбаннях зарубіжних та вітчизняних науковців А. Буреніна, С. Вайна, О. Дегтярьової, В. Еворса [8], Л. Ібрагімової, Н. Калдора, Дж. Кейнса, Р. Колба, Р. МакДональда, Дж. Маршалла, Л. Примостки, Дж. Сантос [7], М. Солодкого [5], О. Сохацької [6], Л. Дж. Телсера, Дж. Хікса, Дж. Халла

та інших. Водночас багато питань все ще залишаються недослідженими, зокрема, вплив трансформаційних змін ф'ючерсної торгівлі в умовах посилення глобалізаційних процесів на національні товарні та фінансові ринки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження етапів розвитку ф'ючерсної торгівлі на світовому біржовому ринку, що дасть змогу з'ясувати трансформаційні зміни основних функцій та стратегій використання ф'ючерсних контрактів у зарубіжній практиці та адаптувати до сучасних умов формування ф'ючерсного сегменту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У країнах із ринковою економікою ф'ючерсна торгівля на біржовому ринку відіграє важливу роль у процесах прозорого і конкурентного ціноутворення, що забезпечує формування світових цін на товарних і фінансових ринках.

У сучасних умовах ринкового господарювання ф'ючерсна торгівля представляє собою організовану форму торгівлі ф'ючерсними контрактами на біржах і є ключовим елементом у забезпеченні цінової рівноваги. У зв'язку із цим більшість країн на шляху до формування ринкових відносин намагалися переймати позитивний досвід і розвивали свої національні ф'ючерсні ринки (Бразилія, Росія, Індія, Китай та інші).

Дослідження зарубіжного досвіду становлення та розвитку ф'ючерсної торгівлі вказує на довготривалу історію від укладання перших прототипів строкових угод у Месопотамії до сучасних торгів на електронних біржових майданчиках (рис. 1).

Еволюційний ланцюжок виникнення строкових біржових контрактів або деривативів починається саме з форвардних контрактів, особливість яких полягає у можливості відстроєної поставки товарів. Саме форвардні контракти стали передумовою для впровадження ф'ючерсної торгівлі. Тому у працях багатьох науковців вказується, що ф'ючерсний контракт є стандартизованою формою форварда.

Р. Колб зазначає, що ф'ючерсний контракт є різновидом форвардного контракту або угоди, яка досягається у будь-який час і передбачає здійснення поставки певного товару на вказаний час у майбутньому за ціною, яка формується в момент укладання контракту. Тобто

ф'ючерсний контракт представляє собою форвард, який реалізується на організованому ринку – біржовому. При цьому умови укладання та виконання угоди строго регламентуються правилами торгівлі на біржі [1, с. 10].

Перший етап розвитку ф'ючерсної торгівлі став передумовою для впровадження торгівлі ф'ючерсними контрактами. Необхідно зазначити, що зародження ф'ючерсної торгівлі, як і біржової загалом, було розпочате на ринку сільськогосподарської продукції. Історія виникнення строкових угод відноситься до античних часів. Перші згадки знайдені істориками в XVIII ст. до нашої ери у Месопотамії. Шостий вавилонський цар Хаммурапі вперше в історії видав законодавчі акти, зведені в Кодекс Хаммурапі. Одна з частин цього кодексу описує, що товари можуть бути доставлені за обумовленою ціною у майбутньому [2-4].

Другим кроком в еволюційному ланцюжку становлення ф'ючерсної торгівлі стало викорис-

тання строкових угод в Античній Греції. Арістотель у своїй праці «Політика» розповідає, як Фалес використовував свої вміння до прогнозування майбутнього врожаю оливок з метою збагачення. Він вкладав свої кошти в угоди на майбутнє використання пресів для переробки оливкової олії за низькими цінами в очікуванні високого врожаю на наступну осінь. Оскільки ніхто не знав, який буде врожай у майбутньому, власники пресів хотіли застрахувати себе від зниження попиту через можливий низький врожай оливок. Обидві сторони угоди здійснювали торгівлю своїми очікуваннями. При цьому ризики власників пресів приймав на себе Фалес із метою отримання прибутку у разі високого врожаю оливок і зростання попиту на використання пресів для переробки оливкової олії. Досі існують деякі спірні моменти у тому, що більше нагадує підприємництво Фалеса – ф'ючерсну торгівлю чи опціонну? Водночас обидва приклади з античних часів вказують на перші опе-

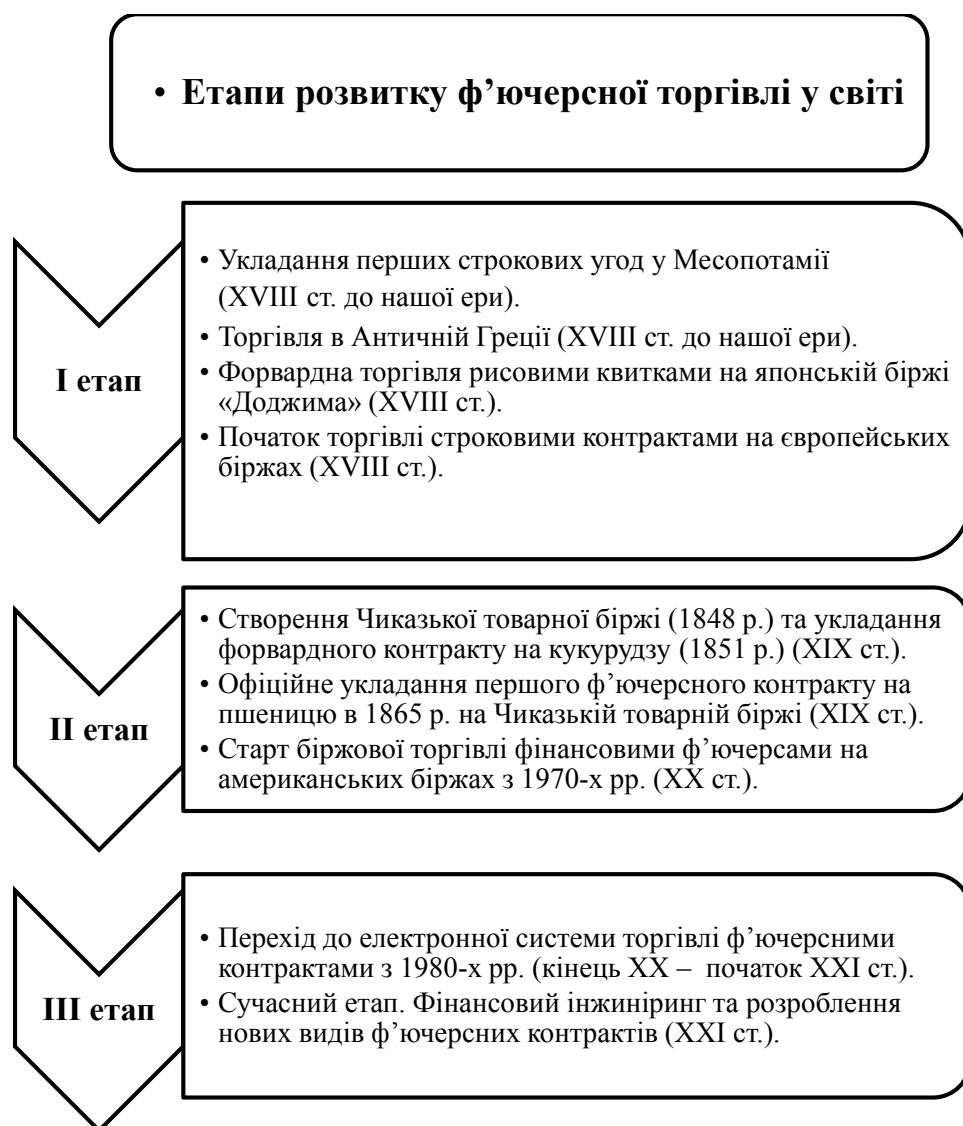

Рис. 1. Характеристика етапів еволюційного розвитку ф'ючерсної торгівлі на світовому біржовому ринку

Джерело: Систематизовано автором на основі [2-4; 7]

рації, які дали поштовх до розвитку ф'ючерсної торгівлі в майбутньому [4].

Якщо про античні часи мало згадується у вітчизняних наукових працях, то роль японської біржі «Доджима» в організації форвардної торгівлі рисом описується частіше [5, с. 24; 6, с. 31]. Біржа «Доджима» в Осаці вважається першою біржею в сучасну еру, яка почала використовувати рисові квитки з поставкою у майбутньому. Ця біржа стала центром брокерської індустрії. Біржа була відкрита у 1697 році в період значного економічного зростання в країні і мала дозвіл на здійснення торгівлі від тодішньої династії Шоган. У 1710 році зафіксовані перші строкові контракти, які базувалися на визначенні майбутньої вартості рису. На той час феодала та самураї не платили готівковими коштами, а лише здійснювали бартерний обмін рисом. Тому брокери забезпечували для обох вище вказаних учасників можливість отримання паперових грошей. Таким чином, біржа стала організованим ринком із торгівлі рисом і поширення готівкових коштів. Проте особлива роль біржі спостерігалась із 1730 років, коли в Японії були зафіксовані значні врожаї рису і ціни на цей товар на ринку значно падали. Самураї панікували, адже значно втрачали у вартості товару. Тоді до дій вдалися спекулянти, які почали здійснювати спекулятивні операції з цінами на ринку, притримуючи товар на складах. Це привело до значної нестачі рису на ринку, що збурило селян, і за наказом Шоган були введені мінімальні ціни на рис із метою стабілізації ринку. Японська залежність від стану ринку рису показала, який може бути вплив ф'ючерсної торгівлі на спотовий ринок [4].

Паралельно активізується строкова торгівля у Європі. Перші товарні біржі з'явилися в Антверпені (1530 р.), Ліоні і Тулузі (1549 р.), Лондоні (1556 р.) [6, с. 31]. Розвиток біржового фондового ринку тісно був пов'язаний із відкриттям у 1571 році Лондонської королівської біржі. Також важливу роль відіграла Лондонська біржа металів, створена в 1877 році [4].

Другий етап розвитку ф'ючерсної торгівлі у світі пов'язаний з розвитком біржового ринку у США. У 1840-х роках Чикаго стало комерційним центром із транспортними та телеграфними лініями, що забезпечило значні потоки зерна на його ринок. Фермери прибували до Чикаго, щоби продати свою пшеницю брокерам, які доставляли її по всій країні. У зв'язку з цим у 1848 році відбулося відкриття центрального торгового місця – Чиказької товарної біржі (СВОТ), де фермери та брокери могли зустрітися для того, щоб укласти угоди купівлі-продажу зернових [2-4].

Нестабільність ринку та значні цінові коливання стали основною умовою для пошуку інструментів, які би забезпечили можливість прогнозування цін у майбутньому. Перший форвардний контракт був укладений 13.03.1851 р. на поставку 3000 бушелів кукурудзи в червні за ціною, на 1 цент/бушель нижчою за спотову

ціну в березні. До середини 60-х років XIX століття трейдери здійснювали купівлю-продаж форвардних контрактів із фізичною поставкою зернових. Тому до 1863 року були розроблені перші правила торгівлі форвардами на біржі, здійснена стандартизація параметрів контракту, термінів та умов поставки, а також гарантування виконання угод [4].

Перший ф'ючерсний контракт був укладений у 1865 році на пшеницю на Чиказькій товарній біржі. Таким чином, Чиказька товарна біржа, яка налагодила організовану торгівлю спочатку форвардними контрактами, стала першим організованим місцем у світі з торгівлі ф'ючерсами на сільськогосподарську продукцію.

Забезпечення гарантування виконання ф'ючерсних контрактів здійснювалося через Клірингову палату, яка була створена в 1884 році і остаточно сформована за нормативами та правилами гарантування виконання угод та розрахунків у 1925 році [2].

Відміна золотого стандарту на початку 1970-х років привела до швидких темпів розвитку ф'ючерсної торгівлі фінансовими інструментами. У 1972 році на Чиказькій торговій біржі був спеціально створений відділ Міжнародного валютного ринку (ІММ), де пропонувалася торгівля валютними ф'ючерсами на британські фунти, канадські долари, німецькі марки, японські єни, мексиканські песо та швейцарські франки. У 1975 році була започаткована торгівля відсотковими ф'ючерсами, а в 1982 році – ф'ючерсами на фондові індекси [2; 4].

Майже століття було потрібно для формування законодавчих норм регулювання біржового ринку в США. Перший закон «Про товарні біржі» був прийнятий у 1936 році і спрямований на регулювання переважно учасників біржового ринку. У подальшому цей закон багато разів доповнювався та удосконалювався. Конгрес змінив Закон «Про товарні біржі» в 1968 році з тим, щоб збільшити регулятивні повноваження через зростання торгівлі ф'ючерсами у 1960-х і 1970-х роках. Таким чином, у 1974 році Конгрес прийняв Закон «Про товарну ф'ючерсну торгівлю», який забезпечив широкомасштабний федеральний контроль за ф'ючерсами на американських ринках, та створив Комісію з товарної ф'ючерсної торгівлі (СФТС) [7].

Закон «Про ф'ючерсну торгівлю» від 1982 року змінив Закон «Про товарну ф'ючерсну торгівлю» 1974 року і легалізував ще деякі види сільськогосподарських товарів та чіткіше визначив юрисдикцію СФТС, а також передбачив розподіл регулювання ф'ючерсної торгівлі товарного ринку та фондового ринку. У зв'язку з цим був створений окремий державний регулятор – Комісія з цінних паперів та бірж (SEC). Необхідність такого кроку була пов'язана зі швидким зростанням ф'ючерсної торгівлі фінансовими інструментами починаючи з 1970-х років. У 2000 р. Конгрес ухвалив Закон «Про модернізацію товарних ф'ючерсів», який реорганізував

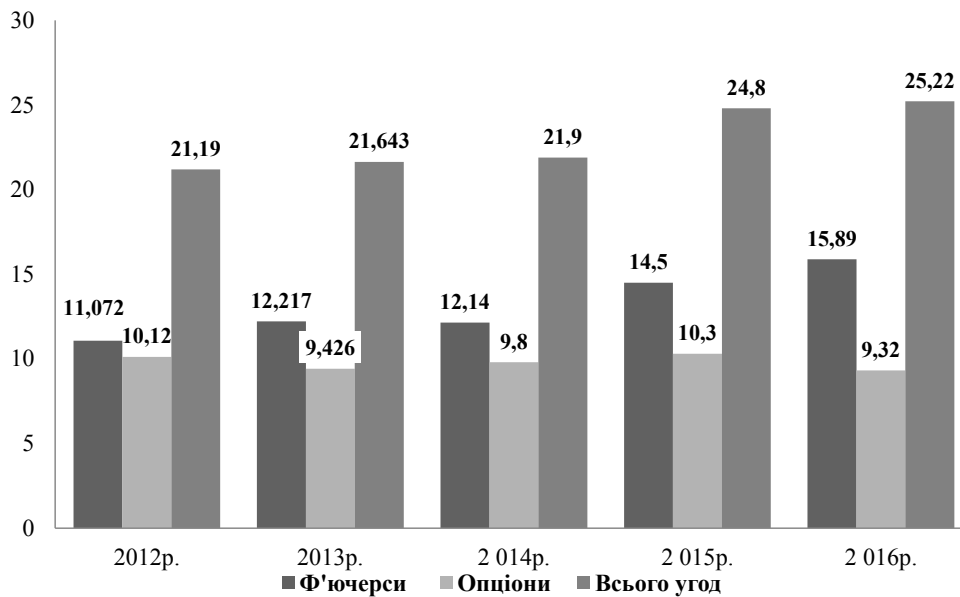

Рис. 2. Структура світової біржової торгівлі, млрд контрактів

Джерело: побудовано автором на основі даних [8]

роботу Комісії з торгівлі товарними ф'ючерсами та скасував 18-річну заборону на торгівлю окремими ф'ючерсами на акції. Законопроект також намагався збільшити конкуренцію та зменшити системний ризик на ф'ючерсних ринках і позабіржових майданчиках [7].

Третій етап розвитку ф'ючерсної торгівлі характеризує сучасні тенденції функціонування світового біржового ринку. До основних характерних ознак цього періоду можна віднести:

- електронізацію біржової ф'ючерсної торгівлі;
- підвищення ролі ф'ючерсної торгівлі у формуванні світового ціноутворення;
- посилення конкурентних засад ф'ючерсної торгівлі через світові масштаби торгівлі;
- зростання частки торгівлі ф'ючерсами на фінансові інструменти;
- використання ф'ючерсних цін у прогнозуванні майбутньої кон'юнктури товарних і фінансових ринків.

Аналіз світової біржової торгівлі вказує на те, що у 2016 році спостерігалось значне зростання торгівлі ф'ючерсними контрактами – до 15,89 млрд контрактів, що на 9,6% вище за попередній рік. Причому частка торгівлі ф'ючерсними контрактами у загальній структурі становила 63% (рис. 2) [8].

Дослідження сучасних тенденцій ф'ючерсної торгівлі на світових біржах вказує на те, що основними інструментами є ф'ючерсні та опціонні контракти, тоді як форварди стали об'єктом торгівлі на позабіржових ринках.

Оцінка структури світової торгівлі за видами базових активів, відображена на рис. 3, свідчить про те, що у 2016 році відбулося значне зниження обсягів торгівлі фінансовими інструментами, незважаючи на домінування у загальній структурі. Так, частка торгівлі фондовими індексами становила 28%, цінних паперів –

18%, відсоткових ставок – 14%, валютних курсів – 12% [8].

Основною тенденцією на світовому біржовому ринку в останні роки є поступове збільшення частки товарних активів. Так, у 2016 році показники світової біржової торгівлі на сільськогосподарську продукцію становили 9%, метали – 9%, енергоресурси – 8%.

Зростання обсягів світової ф'ючерсної торгівлі свідчить про масштабність та підвищення попиту на ці інструменти.

Рис. 3. Структура світової біржової торгівлі за видами базових активів, млрд контрактів у 2016 р. Джерело. Побудовано автором на основі даних [8]

Пояснюється це важливістю функціонального призначення ф'ючерсної торгівлі в сучасних умовах. До трьох основних функцій ф'ючерсної торгівлі нині відносять [7]:

- перерозподіл цінних ризиків, що забезпечує можливість управління цінними ризиками;
- ефективне розпорядження вільним капіталом;
- інформаційне забезпечення учасників товарних і фінансових ринків.

Висновки. Таким чином, у процесі еволюційного розвитку світового біржового ринку відбулася поступова трансформація біржової торгів-

лі від товарообмінних операцій до електронної ф'ючерсної торгівлі. При цьому дослідження етапів розвитку ф'ючерсної торгівлі засвідчило те, що в різних частинах світу використання ф'ючерсної торгівлі мало прямий вплив на формування ринкової кон'юнктури. У зв'язку з цим важливість використання ф'ючерсних контрактів у нинішніх умовах підтверджує необхідність подальшого розвитку цього сегменту строкового ринку у нашій країні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Колб Р.У. Финансовые деривативы: ученик / Р.У. Колб. – 2-е изд. / перев. с англ. – М.: Информационно-издательский дом «Филин», 1997. – 360 с.
2. Brief History of Futures Trading. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.futurestradingpedia.com/history_of_futures_trading.htm
3. Futures Markets – Part 1: A Brief History. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://futures.tradingcharts.com/tafm/tafm1.html>
4. Johnson Hur. History of Futures Trading. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bebusinessed.com/history/history-futures-trading/>
5. Солодкий М.О. Біржовий ринок: навч. посібник / М.О. Солодкий. – К.: В-во Аграрна освіта, 2010. – 565 с.
6. Сохацька О.М. Біржова справа: підручник / О.М. Сохацька. – К.: Кондор, 2008. – 632 с.
7. Joseph Santos. A History of Futures Trading in the United States. EH.Net Encyclopedia, edited by Robert Whaples. March 16, 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eh.net/encyclopedia/a-history-of-futures-trading-in-the-united-states/>
8. Will Acworth. 2016 Annual Survey: Global Futures and Options Volume Reaches Record Level. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.futuresindustry.org

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 634.1:[332.3]

Гаража О.П.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління земельними ресурсами та кадастру
Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва

БАГАТОРІЧНІ НАСАДЖЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКСПЕРТНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ

PERENNIAL PLANTINGS AS AN OBJECT EXPERT MONETARY VALUATION

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається особливий вид сільськогосподарських угідь – багаторічні насадження. Метою дослідження є аналіз сучасного стану та ефективності використання багаторічних насаджень. В результаті дослідження багаторічні насадження показані як специфічний об'єкт експертної грошової оцінки в умовах формування ринку земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: багаторічні насадження, експертна грошова оцінка, ефективність, рентабельність, галузь.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается особый вид сельскохозяйственных угодий – многолетние насаждения. Целью исследования является анализ современного состояния и эффективности использования многолетних насаждений. В результате исследования многолетние насаждения показаны как специфический объект экспертной денежной оценки в условиях формирования рынка земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: многолетние насаждения, экспертная денежная оценка, эффективность, рентабельность, отрасль.

ANNOTATION

The article examines the special kind of agricultural land – perennial plantings. The objective of the research is the analysis of the current state and effectiveness of the use of perennial plantings. The result of the research is shown perennial plantings as a specific object of expert monetary valuation in the formation conditions of the agricultural land market.

Key words: perennial plants, expert monetary evaluation, efficiency, profitability, branch.

Постановка проблеми. Землі сільськогосподарського призначення – це основний ресурс нашої країни. Поряд із розумінням їх цінності виникає необхідність розпорядження власним майном на базі реальної вартості, яка створюється і підвладна впливу ринкових умов. На рівень цін впливає сукупність факторів, які охоплюють місце знаходження, ґрунт та його родючість, різновиди земельної власності, придатність до вирощування культур, меліорації тощо. Проблема полягає в тому, що об'єкти ринку земель сільськогосподарського призначення значно різняться. Більш детального розгляду потребують специфічні характеристики земель під багаторічними насадженнями, які формують їх унікальні особливості як об'єкта експертної грошової оцінки і набувають актуальності в умовах ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виявлення особливостей експертної грошової оцінки земель під багаторічними насадженнями розглядали у своїх наукових працях О.І. Драпівковський, І.Б. Іванова [1], Ю.Ф. Дехтяренко, М.Г. Лихогруд, Ю.М. Манцевич, Ю.М. Палеха [2], М.Г. Ступень [3] та інші вчені.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз унікальних особливостей земель під багаторічними насадженнями для експертної грошової оцінки та аналіз ефективності їх використання в сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Багаторічні насадження представлені культурами, термін життя яких становить більше одного року. Це штучно створені рослини деревно-чагарникових насаджень (сади, ягідники, виноградники, тутовники) на землях сільськогосподарського призначення для отримання сільськогосподарської продукції протягом тривалого періоду. Сюди відносять квіти на реалізацію (троянд, жасмину тощо), розсадники (крім лісових). До багаторічних насаджень не відносять природні та штучно створені лісові багаторічні насадження, які призначені для отримання деревини, захисту від водної та вітрової ерозії, польові, прибережні, водоохоронні лісосмуги, адже вони належать до категорії земель лісогосподарського призначення. Декоративні насадження, які не використовуються для одержання врожаю, а також дикоростучі насадження, що дають плоди, не відносять до багаторічних насаджень.

Об'єктом експертної грошової оцінки багаторічних насаджень є штучно створені деревні, чагарникові або трав'янисті багаторічні насадження, які використовуються з метою одержання врожаю плодово-ягідних, технічних, лікарських культур, а також для декоративного оформлення територій. Як об'єкт оцінки багаторічні насадження мають специфічні відмінності: 1) оцінювана земельна ділянка тривалий час зайнята під вирощуванням одного багаторічно-

го насадження з масивним корінням; 2) залежність багаторічних насаджень від виду, породи, сорту і притаманним їм біологічним особливостям, що впливають на періоди початку плодоношення, тривалість плодоносного віку, якість вирощуваних плодів та ягід під час споживання і, зрештою, економічні показники і виробничу ефективність; 3) закладення багаторічних насаджень потребує розсади (заздалегідь вирощеного посадкового сирцю), яка покупається (здебільшого) або вирощується самостійно, що пов'язано з інвестиціями, які окупляються через тривалий період після початку плодоношення; 4) показниками закладень багаторічних насаджень

є не тільки площа, але й кількість рослин, їх розмір, крона тощо; 5) багаторічні насадження є основними фондами у зв'язку з тривалим періодом використання, і це відображується в статистичному звіті за формою № 11-оз «Звіт про наявність і рух основних засобів, амортизацію за 20__ рік»; 6) фактична спроможність заповнення квіток багаторічних насаджень; 7) спосіб організації території багаторічних плантацій (забезпеченість ягідникоміною, захисними насадженнями, магістральними шляхами з твердим покриттям та польовими дорогами, формування кварталів та кліток тощо); 8) форма крони; для України характерна округла форма крони,

Таблиця 1

Класифікація багаторічних насаджень як об'єкта експертної грошової оцінки

№	Напрямок	Поділ
1.	За господарським призначенням	Сад – багаторічні насадження, створені для одержання плодів; виноградник – багаторічні насадження, створені для вирощування винограду; ягідник – багаторічні насадження, що вирощуються для одержання їстівних ягід; розсадники – земельні ділянки для вирощування посадкового матеріалу, необхідного для закладання нових насаджень; плантації – земельні ділянки для вирощування спеціальних технічних, лікарських, продовольчих, квіткових і декоративних культур.
2.	За характером продукції та її господарським використанням	Продовольчі – ті, що вирощуються для безпосереднього споживання в їжу або для переробки на продукти харчування (плодові, ягідники, виноград); технічні – ті, що вирощуються для технічної сировини (хміль, чай); кормові – ті, що вирощуються на корм тваринного шовкопряда (шовковиця); розсадники – вирощування посадкового матеріалу; декоративні насадження – ті, що вирощуються для прикраси міст, населених пунктів, внутрішнього озеленення помешкань, одержання продукції квітництва.
3.	За видами отриманої продукції	Плодоягідні, виноградники, тутовники (шовковиці), хмільники, чайні плантації, розсадники, плантації декоративних багаторічних насаджень (квітники) та інші насадження.
4.	За будівлею плоду, районів вирощування та інших ознак	Зерняткові (яблуна, груша, айва тощо), з них окремою позицією обліковуються яблуна, груша, айва; кісточкові (слива, вишня, черешня, абрикос, персик тощо), з них окремо обліковуються слива, вишня, черешня, абрикос, персик; горіхоплідні (волоський горіх, мигдаль, фундук, фісташка тощо), з них окремо обліковуються волоський горіх, фундук (ліщина), мигдаль; цитрусові (лимон, апельсин, мандарин тощо); субтропічні (інжир, хурма, гранат, мушмула, фейхоа тощо); ягідники (суниця, полуниця, малина, смородина, агрус, чорноплідна горобина тощо), з них окремо обліковуються суниця і полуниця, малина, смородина, агрус.
5.	За віковим поділом	Плодоносні (повновікові) і молоді насадження , тобто ті, що ще не плодоносять.
6.	За способом посадки	Рядковий спосіб; безсистемна посадка , тобто дерева і ягідні кущі розміщені без додержання певної відстані між рослинами; посадка в міжряддях (уцільнювана) ; окремо стоячі дерева і кущі ; змішана посадка , тобто як рядкова, так і безсистемна посадка.
7.	За оздобленням площі	Зрошувана площа , з якої окремо обліковується за способами поливу площа крапельного зрошення і по борознах . Із загальної площі хмільників виділяється площа, яка обладнана шпалерами, зокрема залізобетонними стовпами . Залежно від виду опор виділяють насадження винограду на шпалерах, на кілках та інших опорах і без опори , а також посадки винограду безштамбові і штамбові .
8.	За сортами	Серед яблунь і груш за часом дозрівання розрізняють літні, осінні і зимові сорти. По виноградниках виділяють столові і технічні сорти, серед яких виокремлюють кишмишні, що використовуються як ізюм, а також такі групи сортів, як столові, винні, столово-винні, ізабельні (Ізабелла, Лідія, Нао) і гібриди – прямі виробники.
9.	За площею	Продуктивні і непродуктивні.
10.	За числом дерев	Суцільні насадження; окремо стоячі дерева і кущі.
11.	За видами дерев	Однотипні або змішані

Джерело: розроблено автором на основі [4]

а інтенсивне садівництво передбачає створення спеціальної плоскої (пальметної) крони, яка дає можливість швидкого вступу в період плодоношення та значного підвищення врожайності; низька висота крони дає змогу підвищити збір врожаю у 2-3 рази, застосовувати техніку під час оброблення ґрунту, добрив та захисту багаторічних насаджень, проводити обрізання гілок; 9) рівень залягання ґрунтових вод та якість ґрунтів; 10) експозиція та крутизна схилу; 11) висота над рівнем моря; 12) можливості запилення дерев та чагарників. Багаторічні насадження як об'єкт оцінки мають свої специфічні відмінності через різноманітність господарського призначення, характер кінцевої продукції, будівлю плоду, райони вирощування, віковий стан, спосіб посадки, зрошення, сорт та інші ознаки (табл. 1).

Облік видів за окремими культурами у сільськогосподарських підприємствах ведеться у статистичному звіті № 29-сг «Звіт про збір урожаю сільськогосподарських культур на 1 грудня 20__ року» у розділі «Сади, ягідники і виноградники». Багаторічні насадження дають свою продукцію через кілька років. Тому їх поділяють за віком на молоді (які не плодоносять) та плодоносні (повновікові). Якщо бага-

торічне насадження досягло багаторічного віку, то його класифікують плодоносним (незалежно від того, одержали врожай чи ні). Тому для багаторічних насаджень встановлюють нормативні строки створення (ценз за віком). В Україні періодично проводиться перепис багаторічних насаджень (у 1952 році, 1970 році, 1984 році, 1998 році). При цьому використовуються визначені та затверджені нормативи (табл. 2).

Плодовий сад – це територія, на якій посажені у ряд плодови дерева. В міжряддя можуть бути посажені ущільнювачі (інші плодови дерева). В змішаних садах саджають різні види дерев (насаджень). В сільськогосподарських підприємствах України налічуються понад 30 основних сортів яблунь і 25 сортів груш, 12 сортів слив і 91 сорт винограду [4]. За прогнозами природно-кліматичні умови та земельні ресурси України дають змогу здійснювати промислове плодово-ягідне виробництво в таких обсягах, які не тільки можуть забезпечити власні потреби населення України, але й дадуть можливість експортувати вирощену продукцію за кордон. У 2015 році в Україні в середньому споживання однією особою на рік фруктів склало 50,9 кг, тоді як в Росії – 111 кг, Ав-

Таблиця 2

Нормативи створення та продуктивного використання багаторічних насаджень

№	Вид багаторічних насаджень	Нормативні строки створення	Нормативні строки продуктивного використання
1.	Яблуна, груша, айва на підщепах	Для сильнорослих – 7 років, для середньорослих – 5 років, для слабкорослих – 4 роки	Для сильнорослих – з 8 до 27 років включно, середньорослих – 6-20 років, для слабкорослих – 5-16 років
2	Слива, алича; черешня, абрикос	5 років; 5 років	6-20 років; 6-25 років
3	Вишня, чорноплідна горобина, обліпиха; персик, мигдаль	4 роки; 4 роки	5-17 років; 5-6 років
4	Смородина; аґрус; хміль	3 роки; 3 роки; 3 роки	4-10 років; 4-11 років; з 4 років
5	Малина	2 роки	3-10 років
6	Суниця	1 рік	2-4 роки
7	Волоський горіх, фундук	10 років	11-50 років
8	Виноградники	4 роки включно	з 5 до 20 років включно

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Таблиця 3

Баланс плодів, ягід і винограду, тис. т

Показник	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2015/1995 роки, %
Виробництво, всього	2 355	1 966	2 133	2 154	2 418	2 465	2 871	2 435	2 539	108
Виробництво на 1 ос.										
плодів та ягід	37	30	36	38	41	44	50	46	50	135
винограду	9	10	9	9	11	10	13	10	9	100
Імпорт	309	179	860	1130	1163	1171	1172	856	588	190
Експорт	31	88	305	353	239	351	392	350	324	1 045
Витрачено на корм та втрати	71	81	191	170	221	210	277	231	218	307
Переробка на вино	578	336	450	548	640	635	709	491	355	61
Фонд споживання	1 721	1 439	1 750	2 203	2 405	2 432	2 560	2 249	2 179	127

Джерело: складено автором на основі [5]

стрії – 152 кг, Германії – 87 кг, Данії – 104 кг, Італії – 149 кг, Нідерландах – 167 кг, Великобританії – 128 кг, США – 100 кг, Франції – 114 кг. В Україні спостерігається позитивна тенденція підвищення споживання плодів та ягід: у 2015 році було спожито 50,9 кг, що на 2,1% менше, ніж у 1990 р. (при нормі споживання у 92 кг). Така ситуація склалася через низьку купівельну спроможність громадян та недостатній рівень виробництва вітчизняної продукції (табл. 3).

Господарства населення є головними виробниками плодів та ягід в Україні, бо у валовому збиранні врожаю плодово-ягідної продукції їх частка складає 82%, тоді як сільськогосподарських підприємств – 18%. Із загальної площі

плодово-ягідних насаджень у плодоносному віці у господарствах населення зосереджено 74%, а урожайність в них вища від середньої по Україні на 10%. У сільськогосподарських підприємствах площа зменшилась до 16%. Протягом всього часу дослідження спостерігається стала тенденція до скорочення площі під насадженнями у плодоносному віці, що в подальшому відображується на скороченні виробничих обсягів плодів та ягід в Україні (табл. 4).

Багаторічні насадження зношуються з кожним роком, тому скорочуються їх площі. Загалом зменшення площ відбулося на 71%, а найбільше скорочення спостерігається у період 1991-2000 років, а саме майже на 300 тис. га. Як показує практика, лише спеціалізовані гос-

Таблиця 4

Показники виробництва плодово-ягідних культур за усіма категоріями господарств України за період 1990-2015 років

Рік	Всі категорії господарств	Із них:			
		сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
		всього	до всіх категорій, %	Всього	до всіх категорій, %
Площа насаджень у плодоносному віці, тис. га					
1991	669,2	325,8	49	343,3	51
2000	378	240,1	64	134,5	36
2005	265,5	124,8	47	140,6	53
2010	223,2	75,1	34	148,1	66
2011	223,4	73,1	33	150,3	67
2012	223,4	71,8	32	151,6	68
2013	221,7	69,4	31	152,3	69
2014	209,9	61,7	29	148,2	71
2015	206,0	58,2	28	147,8	72
2016	196,7	51,0	26	145,7	74
2015/1990	29	16	53	42	145
Валовий збір із загальної площі, тис. ц					
1991	15 371,5	4 398,3	29	10 985,6	71
2000	14 530,3	2 617,1	18	11 876,4	82
2005	16 899	2 001	12	14 898,1	88
2010	17 464,5	2 867,9	16	14 596,6	84
2011	18 963,3	2 998	16	15 965,3	84
2012	20 087,2	3 690	18	16 397,2	82
2013	22 952,6	4 442,1	19	18 510,5	81
2014	19 990,3	3 319,7	17	16 670,6	83
2015	21 527,5	4 116,8	19	17 410,7	81
2016	20 073,7	3 705,4	18	16 368,3	82
2015/1990	131	84	62	149	115
Урожайність, ц з 1 га площі насаджень у плодоносному віці					
1991	22,9	13,5	59	32	140
2000	38,4	10,9	28	88,3	230
2005	63,7	16	25	105,9	166
2010	78,2	38,2	49	98,5	126
2011	84,9	41	48	106,2	125
2012	89,9	51,4	57	108,1	120
2013	103,5	64,0	62	121,6	117
2014	95,2	53,7	56	112,5	118
2015	104,5	70,8	68	117,8	113
2016	101,9	72,5	71	112,2	110
2015/1990	445	537	120	351	79

Джерело: складено автором на основі [5]

подарства з новітніми технологіями, оптимальними площами культур, місцями переробки та зберігання, сучасною технікою здатні забезпечити промислове виробництво плодів та ягід в необхідних обсягах для задоволення потреб населення в якійсній продукції, а також експортувати на світовий ринок. Одночасно зі зміною структурних показників виробництва плодово-ягідної продукції відбулися зміни у складі продукції плодів, ягід та винограду (табл. 5).

Виробництво зерняткових (яблук, груш, айви) зменшилось на 16%, виробництво кісточкових збільшилось на 27%, горіхоплідних – на 266%, ягід – у два рази. Серед кісточкових на ринок більше стало поступати абрикоса, вишні та черешні. Серед ягід збільшилась на ринку пропозиція малини, суниці та полуниці та смородини. Близько третини багаторічних наса-

джень використовуються понад нормативний строк, що призводить до їх старіння. Закладення нових насаджень та відтворення нових стає гострою проблемою в сучасних умовах господарювання. Поряд із власним виробництвом плодово-ягідної продукції відбувається експорт ягід та фруктів із-за кордону щорічно майже на 63,5 тис тон. Пік експорту приходить на період 2010-2012 років (рис. 1).

Сучасне суспільство прагне до ведення здорового способу життя та вживає все більше фруктів та ягід. Проте не всі фрукти можна виростити в Україні через природно-кліматичні умови. Серед імпортованих фруктів цитрусові та банани займають біля половини від всього обсягу. Подібних фруктів для їх рівноцінної заміни у нашій країні не існує, і ціна на них така, що може їх дозволити купити собі людина із се-

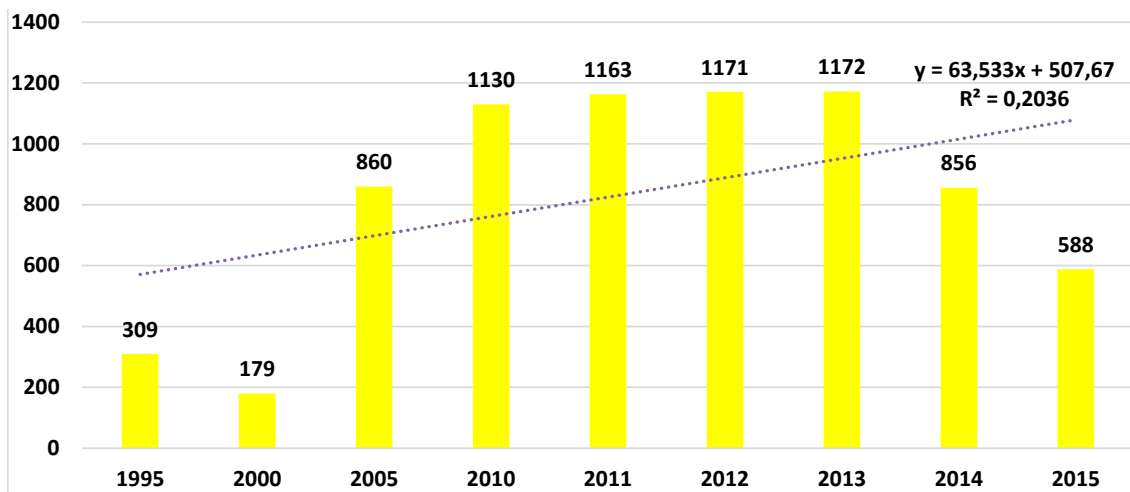

Рис. 1. Імпортування в Україну плодів та ягід, тис. т

Джерело: складено автором на основі [5]

Таблиця 5

Склад продукції плодів, ягід і винограду, тис. тонн

Назва	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2015/1995 рік, %
Плоди та ягоди, всього	100	100	100	100	100	100	99,99	100	100	
зерняткові	75,51	55,96	53,57	60,04	58,97	64,6	60,62	62,59	63,17	84
яблуна	66,47	44,7	42,62	51,38	50,38	56,24	52,82	54,32	54,91	83
груша	8,64	10,72	10,49	8,11	8,07	7,84	7,38	7,89	7,92	92
айва	0,4	0,54	0,46	0,55	0,52	0,52	0,42	0,38	0,34	85
кісточкові	19,97	34,87	34,54	28,22	28,79	24,37	28,38	25,61	25,44	127
слива	7,57	6,47	7,83	8,31	6,01	7	7,12	7,79	8,59	113
вишня	5,6	10,69	10,76	8,85	9,12	8,6	8,75	9,15	8,96	160
черешня	1,46	5,25	5,93	4,18	3,84	3,61	3,54	3,37	3,56	244
абрикос	2,2	7,03	5,57	4,42	6,32	3,13	5,88	3,23	3,01	137
персик	3,14	5,43	4,45	2,46	3,5	2,03	3,09	2,07	1,32	42
горіхоплідні	1,46	3,45	5,39	5,01	5,94	4,83	5,05	5,15	5,35	366
зокрема, волоський горіх	1,43	3,44	5,38	5	5,94	4,82	5,05	5,14	5,35	374
ягоди	3,06	5,72	6,5	6,73	6,3	6,2	5,94	6,65	6,04	197
суниці та полуниці	1,8	2,38	2,85	3,39	3,08	3,12	3,17	3,48	3,14	174
малина	0,31	1,36	1,69	1,47	1,48	1,51	1,29	1,54	1,41	455
смородина	0,66	1,37	1,47	1,48	1,36	1,2	1,16	1,29	1,18	179
аґрус	0,29	0,61	0,49	0,39	0,38	0,37	0,32	0,34	0,31	107

Джерело: складено автором на основі [5]

реднім достатком. Ринкова економіка передбачає, що підприємства плодово-ягідного напрямку повинні отримувати прибуток від садівничої діяльності. Як показує практика господарювання, на сучасному етапі розвитку економіки плодово-ягідне виробництво низькорентабельне, а в деяких випадках збиткове.

Тому Державною програмою розвитку садівництва, Галузевою програмою розвитку садівництва до 2025 року (від 21 липня 2008 року № 444/74), Галузева програма «Плоди і ягоди України – 2017» (від 6 березня 2012 року № 2) передбачений необхідний обсяг валової продукції відповідно до норма споживання, джерела залучення інвестицій на закладання та догляд за багаторічними насадженнями тощо. За період 2008-2014 років проглядається позитивна тенденція збільшення кількості реалізованої продукції майже у 6 разів, прибутку – у 8,9 разів на загальному фоні підвищення рентабельності – у 4,9 разів (табл. 6).

Рівень рентабельності різниться за організаційно-правовими формами. Підприємства державної форми власності і виробничі кооперативи є збитковими, рентабельними є господарські товариства та приватні підприємства (табл. 5, 7).

Висновки. Для проведення оцінки необхідно ідентифікувати її об'єкт, щоб правильно визначити її ринкову вартість. В процесі оцінки земель сільськогосподарського призначення майном, яке оцінюється, буде виступати земельна ділянка. Земля як ділянка та все, що з нею нерозривно пов'язано (в цьому випадку багаторічні насадження), будуть презентуватися як нерухомість. Оцінка нерухомості визначає вартість прав, інтересів та зобов'язань у матеріальній та нематеріальній формах. Багаторічні насадження – це особливий вид поліпшення земельних ділянок. Сучасний стан використання багаторічних насаджень показує їх низьку ефективність. Тому в майбутньому необхідно розвивати галузь садівництва і виноградарства в Україні.

Таблиця 6

Економічна ефективність плодово-ягідного виробництва

Показник	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2014/2008 рік, %
Кількість реалізованої продукції, тис. т	180,5	134,6	205,7	243,1	252,3	1 007,9	1 179,9	654
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	272 503,6	791 031,8	398 724,3	566 315,5	591 143	823 315,2	1 647 756	605
Чистий дохід (виручка), тис. грн.	310 317,2	814 116	458 192,9	667 672,5	643 398	2 096 557	2 771 147	893
Прибуток (збиток), тис. грн.	37 813,6	23 084,2	59 468,6	101 357	52 255	1 273 241	1 123 391	2 971
Собівартість 1 ц, грн.	150,98	587,55	193,86	232,99	234,32	81,69	139,6	92
Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	171,93	604,7	222,77	274,68	255,04	208,02	234,8	137
Рівень рентабельності (збитковості), %	13,9	2,9	14,9	17,9	8,8	154,7	68,2	491

Джерело: складено автором на основі [5]

Таблиця 7

Рівень рентабельності плодово-ягідного виробництва

№ п/п	Продукція	Сільськогосподарські підприємства	З них:				
			господарські товариства	приватні	кооперативи	інші недержавні	державні
2011	Плоди	17,9	20,7	4,3	-6,2	30	-1,1
	Виноград	57,1	67,8	68,1	21,4	45,2	-1,3
2012	Плоди	8,8	12,4	-5,6	5,1	-6,9	5,1
	Виноград	72,6	83,7	104,8	9,1	50,9	0,8
2013	Плоди	154,7	193,9	8,8	11,1	4,7	-8,7
	Виноград	101,7	102,4	117,3	26	138,2	1,7
2014	Плоди	68,2	74,2	2,3	2,7	50,6	-21,5
	Виноград	61	46,2	76,1	-7,7	130,3	-11,6
2015	Плоди	52,6	50,7	85,1	-18,5	42,4	-6,2
	Виноград	102,4	64,9	89,7	8,6	300,5	-4

Джерело: складено автором на основі [5]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Драпіковський О.І. Оцінка земельних ділянок / О.І. Драпіковський, І.Б. Іванова. – К.: ПРІНТ-ЕКСПРЕС, 2004. – 296 с.
2. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні / [Ю.Ф. Дехтяренко, М.Г. Лихогруд, Ю.М. Манцевич, Ю.М. Палеха]. – К.: Профі, 2007. – 624 с.
3. Оцінка земель: [навч. посібник] / [М.Г. Ступень, Р.Й. Гулько, І.Р. Залуцький, А.Я. Микула та ін.]; за заг. ред. М.Г. Ступеня. – 2-ге вид., стереотип. – Львів: Новий світ – 2000, 2006. – 308 с.
4. Чекотовський Е.В. Основи статистики сільського господарства: [навч. посібник] / Е.В. Чекотовський. – К.: КНЕУ, 2001. – 432 с.
5. Сільське господарство України за 2014 рік: статистичний щорічник / відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 80 с.

УДК 339.13:338:631.155

Горлачук О.А.
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Тернопільського національного економічного університету

Горлачук М.А.
кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Тернопільського національного економічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНЕЗИСУ РЕГІОНАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ

THEORETICAL ASPECTS OF THE REGIONAL SPACE PRICING GENESIS FOR THE AGRICULTURAL PRODUCTION

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних аспектів генезису регіонально-просторового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. З позицій логіко-історичних засад докладно висвітлено концептуальні аспекти теорії просторової ціни Й.Г. фон Тюнена, який вперше теоретично та математично обґрунтував вплив просторового фактору ціноутворення в сільськогосподарському виробництві. Висвітлено необхідність врахування транспортних витрат як невід'ємної складової методичного підходу до регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Ключові слова: регіонально-просторове ціноутворення, регіональне ціноутворення, аграрний ринок, сільськогосподарський ринок, генезис регіонального ціноутворення.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию теоретических аспектов генезиса регионально-пространственного ценообразования на сельскохозяйственную продукцию. С позиций логико-исторических основ подробно освещены концептуальные аспекты теории пространственной цены Й.Г. фон Тюнена, который впервые теоретически и математически обосновал влияние пространственного фактора ценообразования в сельскохозяйственном производстве. Освещена необходимость учета транспортных расходов как неотъемлемой составной части методического подхода к региональному ценообразованию на сельскохозяйственную продукцию.

Ключевые слова: регионально-пространственное ценообразования, региональное ценообразование, аграрный рынок, сельскохозяйственный рынок, генезис регионального ценообразования.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of theoretical aspects of the genesis of regional-spatial pricing on agricultural products. From the standpoint of logical-historical principles, the conceptual aspects of the theory of spatial price of J.H. von Thünen, who for the first time theoretically and mathematically substantiated the influence of the spatial price formation factor in agricultural production, are exhaustively covered. The necessity of taking transport expenses into account as an integral part of the methodical approach to regional pricing on agricultural products is highlighted.

Key words: regional-spatial pricing, regional pricing, agrarian market, agricultural market, genesis of regional pricing.

Постановка проблеми. Методичні підходи до регіонально-просторового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію повинні базуватися на методологічній основі, яка уможливіє його адекватне, об'єктивне відображення у теоретичному та прикладному аспектах, а

саме дає змогу проводити аналіз цін на сільськогосподарську продукцію, їх структури та змісту; забезпечує визначення варіантів формування регіональних цін на єдиних наукових підходах, принципах для всіх рівнів системи цін та супроводжує практичну реалізацію відповідної концепції ціноутворення на рівні окремих регіонів.

Складність дослідження ціноутворення і цін, особливо на регіональному рівні, що у своїй взаємодії становлять механізм ціноутворення, полягає, власне, у відсутності єдиної теорії ціни, здатної слугувати як методологічне обґрунтування ціноутворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині деякі економісти висловлюються взагалі проти необхідності використання будь-якої теорії ціноутворення на сучасному етапі [1, с. 8; 2, с. 19]. Тому фактично й досі не вдалося створити не лише концепцію регіонального, але й будь-яку іншу несуперечливу концепцію ціноутворення, виходячи з єдиного методологічного підходу [3, с. 47].

Натомість класики світової економічної думки, серед яких слід відзначити насамперед У. Петті, Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміта, Д. Рікардо, Й. фон Тюнена, К. Маркса, М. Туган-Барановського, А. Маршала, М. Кондратьєва, О. Чайнова, В. Леонтєва, значну увагу приділяли науковому дослідженню важливих аспектів вартісно-цінових, розподільчих та рентних відносин. З цієї точки зору особливо актуальним є теоретичний аналіз генезису регіонально-просторового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є спроба наукового дослідження теоретичних аспектів генезису регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. На фоні досліджень А. Сміта, Д. Рікардо з його принципом порівняльних переваг в міжрегіональній торгівлі та теорії ренти за місцем роз-

ташування особливо вирізняється очевидною своєрідністю і самостійністю дослідження проблем економічного простору Й.Г. фон Тюненом [4, с. 10]. Становлення теорії розміщення виробництва прийнято пов'язувати з виходом у 1826 р. першої частини його головної наукової праці «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки, або Дослідження про вплив хлібних цін, багатства ґрунту і витрат на землеробство» [5, с. 20; 6, с. 42; 7, с. 7; 8; 9; 10]. Наукові здобутки Й.Г. фон Тюнена були першим досвідом регіональних наукових досліджень, які він проводив на базі власного аграрного господарства розміром 465 га у маєтку Теллов поблизу Ростока [10, с. 4]. Й.Г. фон Тюнена вважають піонером сучасної регіональної та аграрної економіки [8, с. 13; 4, с. 10], крім того, він першим розпочав використовувати граничні величини і граничні методи в аналізі економічних процесів, заслужено вважаючись попередником неокласичної теорії маржиналізму [8, с. 12]; поєднав дедуктивний метод, теоретичний аналіз і емпіричну статистику, що пізніше стало основою для розвитку самостійної галузі знань – економетрії [10, с. 6].

До беззаперечних наукових здобутків німецького вченого належить: 1) теорія розміщення (локалізації) виробництва (теорія сільськогосподарського штандорту); 2) теорія диференційної ренти за місцем знаходження; 3) теорія інтенсивності сільськогосподарського виробництва (граничної продуктивності); 4) математична теорія заробітної плати і визначення відсоткової ставки. При цьому протягом вже майже двох століть, як і в часи своїх сучасників, які мало звертали уваги на наукові праці Й.Г. фон Тюнена [10, с. 5], залишаються практично непоміченими наукові розвідки вченого, що окремо присвячені проблемам ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Так, у 1818 р., за декілька років до видання свого фундаментального наукового доробку, Й.Г. фон Тюнен завершив роботу над працею «Про причини, які визначають ціну зерна, та про вплив накладних витрат на землеробство» (“Über die Ursachen, die den Getreidepreis bestimmen, und über die Wirkung der Auflagen auf den Ackerbau”) [10, с. 7].

Вже там міститься ідея про «ізолювану державу», щоправда, для цього використовується термін «ідеальна держава». Стосовно процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію вченим було визначено певні рестриктивні параметри, які дали змогу змоделювати просторову складову ціноутворення: 1) існує один-єдиний міський ринок збуту сільськогосподарських товарів, що перебуває у центрі території; 2) ринкова ціна на продукцію визначається попиту, який залежить від кількості жителів міста та знаходиться у певному співвідношенні до пропозиції; 3) на ринок доставляється зерно (жито) однакової якості; 4) до-

ставка зерна супроводжується транспортними витратами (гужовий транспорт), які зростають за ступенем віддаленості виробників від ринку; 5) просторові ціни виробників визначаються умовами постачання «на місці – господарський двір» (“Loco-Hof-Preise”) і є функцією, залежною виключно від відстані господарства до ринку збуту.

Логіка Й.Г. фон Тюнена була такою: просторові ціни на сільськогосподарську продукцію в окремих центрах гомогенного регіону ізольованої держави знижуються внаслідок зростання транспортних витрат зі збільшенням відстані між центром виробництва до ринку збуту. Іншими словами, ціна кожного продукту в будь-якій точці простору відрізняється від його ціни в місті на величину транспортних витрат, які є прямо пропорційними вазі вантажу і віддаленості перевезення [11, с. 30-32]. Проте особливість цієї просторової моделі ціни Й.Г. фон Тюнена полягає в тому, що зі збільшенням відстані перевезення вантажу ціна виробника сільськогосподарської продукції зменшується до тих пір, поки взагалі не буде дорівнювати нулю талерів. Тобто в регіональному центрі виробництва, транспортні витрати до якого співпадають з величиною ринкової ціни на продукцію в місті, ціна виробника визначатиметься таким рівнянням: $p = 0$ талерів. У всіх рівновіддалених від міського ринку регіональних центрах ціни на сільськогосподарську продукцію будуть такими ж самими – лінії однакових цін (ізоціни) мають форму кілець, в центрі яких розташовано місто [10, с. 8-9].

Слід зауважити, що 100 років потому О. Чаянов незалежно від Й.Г. фон Тюнена використав аналогічний підхід під час дослідження системи ізоцін як просторової характеристики організації ринку жита і ціноутворення на ньому, щоправда, безпосередньо застосувавши метод за прикладом Гумбольда, який той використовував для вивчення температур в кліматології, з метою дослідження економічних явищ, а саме ринкової кон'юнктури «економічної погоди» [12, с. 110-113].

Регіональна диференціація цін на сільськогосподарську продукцію, яка в гомогенному просторі ізольованої держави зумовлена транспортними витратами, має вирішальне значення у формуванні земельної ренти.

Й.Г. фон Тюнену вдалося розвинути теорію земельної ренти, не будучи знайомим з працями Д. Рікардо з цього питання [7, с. 9; 13, с. 44].

Якщо Д. Рікардо вдалося обґрунтовано довести вплив різної продуктивності ґрунтів, тобто «природного розміщення», на формування диференційної ренти за родючістю, то Й.Г. фон Тюнен за допомогою своєї моделі ізольованої держави та просторової ціни розкрив зміст формування диференційної ренти за місцем знаходження, зумовлену сільськогосподарським штандартом, тобто «економічним розміщенням» виробництва. Німецький вчений вперше

обґрунтував на основі безпосередніх розрахунків фактичних показників господарської діяльності (10-річна вибірка середніх значень розвитку сільськогосподарського виробництва у маєтку Теллов) системний виклад теорії земельної ренти за місцем знаходження.

На нашу думку, Й.Г. фон Тюнену слід завдячувати також як основоположнику теорії просторової ціни на сільськогосподарську продукцію, тому що він вперше теоретично та математично обґрунтував вплив просторового фактору ціноутворення в сільськогосподарському виробництві. Оскільки розмір диференційної ренти за місцезнаходженням як різниця між виручкою і витратами залежить від рівня ціни виробника, диференціація просторових (регіональних) цін зумовлює диференціацію земельної ренти за місцем знаходження, тобто зі збільшенням віддалі до ринку збуту за інших рівних умов розмір земельної ренти на одиницю площі сільськогосподарських угідь зменшуватиметься. Регіональний центр сільськогосподарського виробництва, в якому ціна виробника на продукцію співпадає з розміром транспортних витрат по доставці її на ринок збуту, є крайньою просторовою точкою ізольованої держави, далі якої виробництво сільськогосподарської продукції є економічно не вигідним. Саме тут пролягає межа землеробства, що зумовлена просторовою диференціацією цін, за якою починається, за висловом Й.Г. фон Тюнена, «некультивоване дике поле» [9].

Зв'язок між цінами на сільськогосподарську продукцію і різними регіонами особливо виявляється тоді, коли між ними здійснюється товарообмін. Здійснення реальних торговельних операцій неможливе без використання транспорту. Практично включно до XIX століття високі транспортні витрати суттєво обмежували торгівлю сільськогосподарською продукцією. В сучасний період не розвинення транспортної інфраструктури може також становити значні перешкоди міжрегіональному та внутрішньому регіональному товарообміну.

В 1969 р. К. Кларк, автор терміна «валовий національний продукт», повідомляв, що перевізники зерна у Східній Африці отримують за кожну тонну перевезеного на 1 км зерна 12,4 кг збіжжя [14]. Таким чином, доставляючи вказаний товар в розмірі 1 т на відстань 80 км, перевізник вимагав би весь обсяг перевезеного вантажу як оплату своїх послуг. У випадку такого роду високих транспортних витрат товарообмін зосереджується в дуже малому радіусі, практично не перевищуючи 20 км. За цих обставин йдеться навіть не про внутрішньо регіональну, а про локальну торгівлю, не говорячи вже про можливий міжрегіональний чи міжнародний статус торговельних взаємовідносин, тобто це реальний приклад прояву концепції «ізолюваної держави».

Стосовно цього слід зауважити, що з розвитком ринкового господарства протягом XIX століття більш інтенсивною стала міжнародна

торгівля сільськогосподарською продукцією, яка пододала межі внутрішньо регіональних та міжрегіональних різниць перш за все шляхом оптимізації вартісно-цінових співвідношень, зокрема в частині транспортних витрат, поглиблюючи сьогодні ще більше інтенсивність ціноутворюючих та товарообмінних процесів.

Тисячоліття тому, як вказує В. Бернстайн, з континенту на континент перевозили лише найдорожчі товари, а саме шовк, золото і срібло, прянощі, дорогоцінне каміння, фарфор та ліки [15, с. 7]. Нині ж можна констатувати, що майже всі основні види агропродукції представлені в міжконтинентальному товарообміні. Це відбулось також через зменшення плати за перевезення вантажів і удосконалення ціноутворення. Так, якщо у 1820 р. транспортування зернових з Північної Америки до Європи коштувало майже половину вартості перевезеного вантажу в тодішніх цінах на зерно, то цей показник завдяки використанню пароплавів після 1875 р. становив лише 16% від загальної вартості перевезеного збіжжя [16]. Зменшення вартості фрахту відкрило шлях для трансатлантичної торгівлі зерном і спонукало до дослідження нових ціноутворюючих процесів. Сьогодні трансатлантичні транспортні витрати у торгівлі зерном не перевищують 7-8% від його загальної вартості. Між тим розмір фрахту по доставці зерна з Нового Орлеану до Роттердаму становить 5-15 дол. США за 1 т, що менше, ніж витрати на аналогічну відстань перевезення континентальними дорогами в ЄС [17, с. 120].

Отже, врахування транспортних витрат є невід'ємним методичним підходом до регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Вплив цього чинника в процесі ціноутворення може бути суттєвим під час встановлення регіональних цін на товарну продукцію сільського господарства.

Ринковий фундаменталізм, який останніми десятиріччями опанував вітчизняну теоретичну дискусію, присвячену проблемам реформування ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, практично втратив на науковому горизонті розгляд територіально-регіональних відмінностей, які характерні для сільського господарства і ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Незважаючи на це, в нашій країні самотійно склалися стійкі регіональні відмінності у рівнях цін на сільськогосподарську продукцію. Так, в Україні немає встановлених державою цінових поясів, але активно функціонують стихійно сформовані цінові пояси [18, с. 80].

Висновки. Значний розмах регіональної варіації цін приводить до деструктивних процесів передусім у розвитку спеціалізації, формуванні доходів сільськогосподарських виробників, можливостях інвестиційної діяльності і, зрештою, до звуженого типу економічного відтворення. Як наслідок, досі в Україні існують не лише підприємства, райони, але й цілі регіони в масштабах областей, в котрих виробництво сільсько-

господарської продукції є абсолютно збитковим, що додатково підтверджує необхідність удосконалення регіонального ціноутворення. Тому з метою розв'язання вказаних проблем економічного розвитку, окрім ринкових, потрібно запроваджувати також регіональні інструменти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Економічне обґрунтування регіонального ціноутворення повинно здійснюватись на основі зважених методологічних і методичних підходів згідно з формуванням кількісно та якісно нових продуктивних сил, змінами структури аграрного виробництва, змісту і характеру сільськогосподарської праці, її продуктивності, що значною мірою залежить від сучасних регіональних особливостей розміщення та спеціалізації аграрного виробництва, досягнутого рівня продуктивності ґрунтів і тварин, а також інших чинників процесу відтворення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тормоса Ю. Ціни та цінова політика: [навчальний посібник] / Ю. Тормоса. – К.: КНЕУ, 2001. – 122 с.
2. Шкварчук Л. Ціноутворення: [підручник] / Л. Шкварчук. – К.: Кондор, 2006. – 460 с.
3. Ливии Баччи М. Демографическая история Европы / М. Ливии Баччи; пер. с итал. А. Миролюбовой. – СПб.: Александрия, 2010. – 304 с.
4. Тодосійчук В. Регіональна економіка: [підручник] / В. Тодосійчук. – Вінниця: ВДАУ, 2008. – 434 с.
5. Регіональна економіка та природокористування: [навчальний посібник] / [А. Голіков, О. Дейнека, Л. Позднякова, П. Черномаз]; за ред. А. Голікова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 352 с.
6. Гранберг А. Основы региональной экономики: [учебник для вузов] / А. Гранберг. – 4-е изд. – М.: Гу-ВШЭ, 2004. – 495 с.
7. Міжрегіональні диспропорції та регіональне зростання: [монографія] / [В. Семенов, О. Михайлюк, В. Олійник]; за ред. В. Семенова. – О.: Атлант, 2011. – 150 с.
8. Anderegg R. Die klassisch-liberale Agrarpolitik / R. Anderegg. – Köln, 1996. – 180 p.
9. Isolierten Staat in Beziehung auf Wirtschaft und Nationalökonomie oder Untersuchungen über den Einfluß, den die Getreidepreise, der Reichtum des Bodens und die Abgaben auf den Ackerbau ausüben [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/thuenen_staat_1826
10. Herlemann H.-H. Agrarpolitik. Die Landwirtschaft im Wirtschaftswachstum / H.-H. Herlemann; Verlag Franz Vahlen GmbH. – Berlin und Frankfurt. M., 1961. – 191 p.
11. Гаврилов А. Региональная экономика / А. Гаврилов. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 239 с.
12. Чайнов А. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / А. Чайнов; редкол. сер.: Л. Абалкин (пред.) и др. – М.: Экономика, 1989. – 492 с.
13. Гранберг А. Основы региональной экономики: [учебник для вузов] / А. Гранберг. – 4-е изд. – М.: Гу-ВШЭ, 2004. – 495 с.
14. Clarc C. Problems of Subsistence Agriculture / C. Clarc // Zeitschrift für ausländische Landwirtschaft. – 1969. – Bd. 8. – P. 241.
15. Бернштейн У.Дж. Великолепный обмен: история мировой торговли / У.Дж. Бернштейн; пер. с англ. И. Летберга. – М.: АСТ, 2014. – 508 с.
16. Weber A. Long-Term Geographical Changes in International Agricultural Trade / A. Weber // Quarterly Journal of International Agriculture. – 1984. – Bd. 2. – № 2.
17. Welternährung: welche Verantwortung hat Europa? / [H.-G. Burger, R. Rupalla, H.H. Teutenberg] // rsg.: DLG e.V. [Red./Lektorat: Hans-Georg Burger]. – Frankfurt, M., Band 106. – 2012. – P. 120.
18. Ціноутворення: теорія та практикум: [навч. посіб.] / [Є. Агєєв, Т. Шахматова, С. Піча]. – Львів: Новий Світ – 2000, 2012. – 374 с.

УДК 332.14:330.3

Борисова Л.П.*кандидат економічних наук, доцент,
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету***Коваль В.В.***доктор економічних наук, доцент,
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету***Мужайло В.Д.***кандидат економічних наук, доцент,
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF RESOURCE SAVINGS IN SOCIAL TRANSFORMATION CONDITIONS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто соціально-економічні засади ресурсозбереження та розкрито зв'язок раціонального використання ресурсів із ресурсоефективністю економіки. Обґрунтовано питання ресурсозбереження і необхідності використання державно-приватного партнерства у сфері ресурсозбереження. Запропоновано напрями стимулювання ресурсозбереження у забезпеченні стійкого розвитку національної економіки та її соціальної сфери.

Ключові слова: ресурси, ресурсозбереження, ресурсоефективність, державна політика, соціальна діяльність.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены социально-экономические принципы ресурсосбережения и раскрыта связь рационального использования ресурсов с ресурсоэффективностью экономики. Обоснован вопрос ресурсосбережения и необходимости использования государственно-частного партнерства в сфере ресурсосбережения. Предложены направления стимулирования ресурсосбережения в обеспечении устойчивого развития национальной экономики и ее социальной сферы.

Ключевые слова: ресурсы, ресурсосбережение, ресурсоэффективность, государственная политика, социальная деятельность.

ANNOTATION

The article considers the socio-economic principles of resource saving and discloses the relationship between the rational use of resources from the resource-saving economy. The issue of resource saving and the need to use public-private partnership in the sphere of resource saving is justified. The directions of stimulating resource saving in ensuring sustainable development of the national economy and its social sphere are proposed.

Key words: resources, resource-saving, resource-efficiency, state policy, social activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ресурсозбереження як одне з пріоритетних завдань розвитку економіки України характеризується дефіцитом багатьох видів ресурсів, а також серйозними екологічними та соціальними проблемами. Через обмеженість усіх видів ресурсів найбільш високі результати діяльності будь-якої організації залежать від раціональності їх використання,

а тому неможливе подальше підвищення ефективності соціальної політики, що пов'язано з трансформацією системи ресурсозбереження.

Вирішення проблеми ресурсозбереження, передусім, зумовлює необхідність виявлення безлічі чинників, які впливають на процес ресурсоспоживання. Крім усебічної комплексної економічної оцінки різних варіантів використання ресурсів, потрібний ще вибір найбільш відповідної стратегії ресурсозабезпечення, який залежить від реальних економічних умов, що вимагають гнучкої зміни практики управління ресурсозабезпеченням, що склалася.

У цілому ж робота з ресурсозбереження має бути спрямована на зниження витрат виробництва за рахунок технічного і технологічного переозброєння підприємств, оптимізації виробничих процесів, адміністративно-правового регулювання та інших заходів, орієнтованих на виконання соціальних зобов'язань держави. З огляду на останнє, саме обмеженість ресурсів спричинила скорочення соціальних програм, унаслідок чого постає потреба у підвищенні ефективності раціонального використання ресурсів та їх економії за рахунок ресурсозбереження, що продукує зміни в механізмах соціальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Ресурсозбереження як один із перспективних напрямів сучасних економічних трансформацій розглядається в працях таких учених, як: О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкалова [1], М.С. Данько [2], Т.Б. Надтока, О.В. Амеліницька [3], С.Ю. Половникова [4], Р.І. Балашова [5], Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, О.Б. Погайдак [6], І.П. Дрозд, А.В. Гулій [7] та ін. Незважаючи на наявні наукові розробки, нині дослідниками не сформульований комплексний підхід до управління ре-

сурсозберігаючими процесами для забезпечення переходу до ефективної економіки, відсутнє наукове прогнозування розвитку ресурсозбереження в Україні як базис під час формування та реалізації відповідних стратегічних програм сприяння ресурсозбереженню та створенню державної політики у сфері ресурсозбереження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз функціонування та розвитку системи ресурсозбереження в умовах соціальних трансформацій з обґрунтуванням наявних концепцій ресурсозбереження для забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Концепцію ресурсозбереження можна розглядати як елемент інноваційного процесу у виробництві, що вимагає ґрунтовного розроблення заходів концепції, визначення масштабів їх упровадження і постійного збільшення обсягу фінансування.

Визначаючи перспективи її розвитку, слід звертати особливу увагу на закономірності, які проявляються у цьому процесі, оскільки зміст змін, що проводяться відносно ресурсів, може бути різним. Наприклад, за необхідності збільшення обсягів виробництва особливої проблеми з ресурсозабезпеченням не спостерігається, оскільки керівництво підприємства завжди має уявлення про те, обсяг яких ресурсів необхідно збільшити.

Проте впродовж тривалого часу на деяких підприємствах промисловості не здійснювалася модернізація технологій, що продукувало високі рівні зношеності обладнання, а невисокі тарифи на енергоресурси не сприяли необхідності пошуку джерел та використання відновлюваних джерел енергії [15; 19].

Внаслідок збільшення за останні роки видатків усіх суб'єктів на енергоресурси загострюється питання ресурсозбереження в екологічній сфері, хоча невеликі ознаки зростання її еко-

номіки були досягнуті тільки завдяки видобутку і переробці мінеральної сировини. Варто відзначити, що збільшення обсягу добутку, за прогнозами фахівців, тільки збільшуватиме зношеність устаткування на підприємствах гірничодобувної, переробної та інших важких галузей виробництва, яка сягає 70% [8, с. 24].

Проблема істотно ускладнюється, якщо ставиться завдання підвищення ефективності використання ресурсів за рахунок інтенсивного розвитку виробництва або підприємства в цілому, в основі якого лежать результати науково-технічного прогресу, спрямовані на підвищення результативності виробництва і зростання випуску продукції.

У зв'язку з переходом до інтенсивного ресурсозберігаючого типу економічного зростання підприємства, який ґрунтується на реалізації досягнень науково-технічного прогресу, зниженні фондомісткості і матеріаломісткості продукції, підвищенні продуктивності праці, поліпшенні техніко-економічних показників та якості продукції, зростають можливості ресурсозбереження.

Відповідно, державна політика у сфері енергозбереження спрямована на реалізацію заходів зі скорочення енерговитрат, технічного переозброєння та застосування енергозберігаючих технологій, активне застосування відновлюваних та нетрадиційних джерел енергії [10; 16]. Проте темпи реалізації ресурсозберігаючих заходів залишаються надзвичайно низькими.

Аналіз причин ситуації, що склалася, з урахуванням динаміки інших показників інноваційної активності господарюючих суб'єктів України дав змогу виділити основні проблеми у цій сфері:

- недосконалість і декларативність законодавчої і нормативно-правової систем регулювання і стимулювання ресурсозберігаючої діяльності;
- відсутність достатніх фінансових ресурсів для проведення ресурсозберігаючих заходів, за-

Таблиця 1

Кінцеве енергоспоживання за 2007-2015 рр.

	Одиниці виміру	2012	2013	2014	2015	
1	Загальне кінцеве енергоспоживання	тис. т н.е.	73107	69557	61460	50831
2	<i>Промисловість</i>	тис. т н.е.	24845	21864	20570	16409
3	<i>% до підсумку</i>	%	34,0%	31,4%	33,5%	32,3%
4	<i>Транспорт</i>	тис. т н.е.	11448	11280	10327	8750
5	<i>у % до підсумку</i>	%	15,7%	16,2%	16,8%	17,2%
6	<i>Домашні господарства</i>	тис. т н.е.	23466	23495	20384	16554
7	<i>% до підсумку</i>	%	32,1%	33,8%	33,2%	32,6%
8	<i>Сектор послуг</i>	тис. т н.е.	5037	5745	4663	3838
9	<i>% до підсумку</i>	%	6,9%	8,3%	7,6%	7,6%
10	<i>Сільське, лісове та рибне господарство</i>	тис. т н.е.	2195	2242	2016	1961
11	<i>% до підсумку</i>	%	3,0%	3,2%	3,3%	3,9%
12	<i>Інші види діяльності</i>	тис. т н.е.	0,0	0,0	0,0	0,0
13	<i>% до підсумку</i>	%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
14	<i>Неенергетичне використання енергії</i>	тис. т н.е.	6116	4932	3500	3318
15	<i>% до підсумку</i>	%	8,4%	7,1%	5,7%	6,5%

Джерело: складено на основі статистичних даних Держстату України

безпечення наукових досліджень і впровадження інноваційних ресурсозберігаючих розробок;

– відсутність дієвих фінансових схем реалізації ресурсозберігаючих проектів у різних сферах економічної діяльності (бюджетному та промисловому секторах, житлово-комунальному господарстві і т. д.);

– повільне формування в Україні сучасного і масштабного ринку ресурсозбереження, розвиток його інфраструктури;

– відсутність реальних економічних механізмів стимулювання ресурсозберігаючої діяльності, що забезпечують формування економічної зацікавленості учасників такої діяльності в її здійсненні;

– дефіцит інформації у населення, керівників підприємств та організацій щодо наявних на ринку ресурсозберігаючих техніки і технологій, ресурсоефективної продукції, можливостей економії різних видів ресурсів;

– недолік кваліфікованих кадрів у сфері ресурсного менеджменту, відсутність відповідних служб на підприємствах та ін. [17].

Ці проблеми можуть бути вирішені тільки у разі спільного забезпечення ресурсозбереження з боку держави і підприємств в умовах модернізації економіки. Таке партнерство у сфері ресурсозбереження повинне формуватися в розрізі таких напрямів: енергозбереження; використання вторинних матеріальних ресурсів; мінімізація втрат ресурсів; екотехнології; використання соціальних ресурсів модернізації.

Саме ці напрями ресурсозбереження є наслідком державної та корпоративної політики ресурсозбереження, що проводиться, вони взаємозв'язані, взаємозумовлені і представлені в діючих концепціях ресурсозбереження.

Нині найбільш поширені такі концепції ресурсозбереження: концепція сталого розвитку; концепція інноваційного ресурсозаміщення «5К» (комунікації, компетенції, конкуренція, комерціалізація, координація) концепція «нульових відходів»; концепція повного використання сировинних ресурсів; концепція повного використання енергетичних ресурсів; концепція мінімізації відходів; концепція ефективного використання устаткування та його модернізації; концепція вартісно-орієнтованого підходу до управління ресурсозбереженням; концепція людського розвитку; концепція ресурсної безпеки [9].

Так, концепція ресурсної безпеки, будучи елементом економічної безпеки, у своєму складі має такий важливий блок, як енергетична безпека, яку традиційно розглядають як стан енергетики, що гарантує технологічно та економічно безпечно задоволення поточних та перспективних потреб споживачів енергії та збереження довкілля. Крім зазначеного, у забезпеченні енергетичної безпеки важливі міра забезпечення енергоресурсами та використання транзитного потенціалу поставок енергоносіїв тощо [18].

За визначенням Світової енергетичної ради достатній рівень енергетичної безпеки досягається ступенем захищеності всіх суб'єктів суспільства від загроз дефіциту у забезпеченні їх обґрунтованих потреб в енергії, належного рівня їх якості, а у разі виняткових станів – гарантованого забезпечення мінімально необхідного обсягу енергоресурсів [1; 14].

Варто відзначити, що ресурсозбереження й енергетична безпека – одні з основних напрямів системи соціального захисту населення з раціонального використання всіх ресурсів у взаємодії, включаючи економічні (електроенергію, теплову енергію, усі види матеріальних ресурсів, фінансові ресурси), інформаційні, трудові, адміністративні, нормативні, інноваційні, інтелектуальні, соціокультурні й інші ресурси. Ресурсозберігаючий підхід особливо важливий, тому що в сучасних умовах ресурсозабезпечення соціальних послуг галузі пов'язане з величезними витратами всіх видів ресурсів.

Управління ресурсозбереженням у рамках енергетичної безпеки охоплює весь діапазон проблем, що стосуються соціального захисту населення, на усіх рівнях адміністративного управління: уповноважений регіональний виконавчий орган управління соціальним захистом населення – територіальні органи соціального захисту – установа соціального обслуговування.

Ресурсне забезпечення соціального захисту включає різні сегменти її інституціоналізації в сучасному українському суспільстві: ресурси людини, сім'ї; ресурси, що формуються у рамках корпоративної культури сучасних підприємств; ресурси, що регулюються на державному рівні. При цьому державна політика формує спрямованість соціальної політики – формування соціальних пріоритетів громадського життя, комплекс ресурсів, що створюють умови для формування фахівців соціального захисту, розроблення соціальних технологій, соціальних програм, що впливають у цілому на соціальне макросередовище.

Управління сучасною системою соціального захисту населення будується, передусім, на двох основних системних управлінських ресурсах, що зумовлюють її результативність: на адміністративному і нормативно-правовому ресурсах. Адміністративний ресурс висуває ініціативу, а нормативно-правовий ресурс законодавчо встановлює цілі, завдання, конкретні програми соціального захисту населення, реалізація яких ґрунтована на залученні організаційних, економічних, виробничих, кадрових та інших управлінських ресурсів. Правові чинники мотивації у галузі соціального захисту проявляються у вигляді прийняття нормативно-законодавчих актів, що встановлюють стандарти, норми, правила, заборони й обмеження використання ресурсів, компетенцію і повноваження центральних і місцевих органів влади з розроблення державних стандартів, а також визначення юридичної відповідальності за порушення встановлених умов.

Основними ресурсами управління системою соціального захисту населення є наявні види соціальної підтримки різних категорій населення, що розробляються, соціальні програми розвитку відповідно до гарантованої держави переліком послуг і видами соціального обслуговування з уживаними соціальними технологіями, наявна матеріальна база і відповідно підготовлені кадри соціальних служб, нормативно-правове забезпечення.

Ресурсозбереження є складовою частиною усіх програм, що входять у систему соціального захисту населення. Для кожної з них розробляється оптимальний план ресурсо- й енергозберігаючих заходів, що включає певні критерії і показники їх оптимальності.

Нині як державна підтримка енергозбереження України, розроблена й уведена в дію урядова програма «теплих» кредитів, на фінансування якої виділено додатково 300 млн. грн. у 2017 р. Укладені договори про співпрацю з Держенергоєфективності з боку державних банків («Ощадбанк», «Укргазбанк», «Укресімбанк», «ПриватБанк») дають змогу здійснювати кредитування як для ОСББ/ЖБК, так і для фізичних осіб. А місцеві програми кредитування енергоефективності, яких у 2016 р. було 206, дають змогу надавати додаткову компенсацію (з місцевих бюджетів) по відсотках за такими заходами [11].

Крім того, із внесенням змін у законодавство щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії проведено корегування «зеленого» тарифу на електроенергію для фізичних осіб, що дає їм змогу реалізовувати надлишок виробленої «чистої» енергії в мережу, що стає рушійною силою для розвитку сфери використання ресурсозбереження в Україні [12; 13].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз джерел інформації про стан і тенденції розвитку ресурсозбереження України засвідчив, що дослідження даної проблематики висвітлено недостатньо. Соціальний захист як найважливіший інструмент соціальної політики розвивається у рамках системи, орієнтованої на підтримку соціального функціонування людини і створення умов для забезпечення відповідного рівня й якості життя.

Процеси активізації ресурсозбереження в системі соціального захисту в Україні вимагають залучення не тільки ринкових, а й державних механізмів фінансового забезпечення програм раціонального та ефективного використання ресурсів в умовах сучасного господарювання, що дасть змогу розглядати ресурсозбереження як стратегічний напрям у соціальному розвитку на законодавчому рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амосов О.Ю. Проблема ресурсозбереження в Україні та шляхи її вирішення / О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкало-

- ва // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 3(34). – С. 1-5.
2. Данько М.С. Науково-технічні пріоритети забезпечення енергетичної безпеки / М.С. Данько // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 171-174.
3. Надтока Т.Б. Енергетична безпека підприємства як інструмент забезпечення його сталого соціально-економічного розвитку / Т.Б. Надтока, О.В. Амельницька // Економіка і організація управління. – 2010. – № 2(8). – С. 63-69.
4. Половникова С.Ю. Історичні аспекти ресурсозбереження як фактора сталого розвитку / С.Ю. Половникова // Вісник ДДФЕІ. – 2001. – № 1. – С. 24-27.
5. Балашова Р.І. Сутність та складові потенціалу енергозбереження промислового підприємства в умовах трансформації економіки / Р.І. Балашова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2(128). – С. 110-117.
6. Ресурсономіка: теоретичні та прикладні аспекти: [монографія] / Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, О.Б. Погайдак [та ін.]. – Тернопіль: Терно-граф, 2012. – 456 с.
7. Дрозд І.П. Через ресурсо- та енергозбереження до сталого розвитку суспільства / І.П. Дрозд, А.В. Гулий // Збірник наукових статей III Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – Вінниця, 2011. – Т. 2. – С. 680-684. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eco.com.ua/>.
8. Костенко Я.О. Природо-ресурний потенціал розвитку економіки України / Я.О. Костенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – Вип. 12. – С. 23-26.
9. Криворучкіна О.В. Управління продуктивністю підприємства на засадах ресурсозбереження / О.В. Криворучкіна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 258-263.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 69 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. № 243 «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2016 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249733521>
11. Урядова програма «теплих» кредитів у 2017 році. Державна програма енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/consumers/derzh-pidtrymka-energozabespechenya>
12. Савчук С. За I півріччя 2017 року понад 500 домогосподарств перейшли на електроенергію з енергії Сонця / С. Савчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/news/1927>
13. Дрозд І.П. Через ресурсо- та енергозбереження до сталого розвитку суспільства / І.П. Дрозд, А.В. Гулий // Збірник наукових статей III Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – Вінниця, 2011. – Т. 2. – С. 680-684. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eco.com.ua>
14. Кондратенко Н.О. Державне регулювання ресурсозберігаючої політики: [монографія] / Н.О. Кондратенко. – Х.: НТМГ, 2010. – С. 295-308.
15. Сотник І.М. Моделювання макроекономічних факторів ресурсозбереження в Україні / І.М. Сотник // Механізм регулювання економіки, 2009. – № 4. – Т. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/2009_4_1/4_3.pdf
16. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 26. – Ст. 218.

17. Підвищення енергоефективності як стратегічний пріоритет державної політики економічної безпеки: аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ енергетичної та ядерної безпеки. – К., 2012. – 22 с.
18. Лір В.Е. Енергоефективність як детермінанта енергетичної безпеки держави та конкурентоспроможності національної економіки / В.Е. Лір, У.Є. Письменна // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 35-45.
19. Сайт Державного комітету України з енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://necin.com.ua/marketing-energozabezpechennya/237-energetichna-bezpeka-derzhavi.html>

УДК 338.515:658.821:631.12

Навроцький Я.Ф.
науковий співробітник
відділу інвестиційного
та матеріально-технічного забезпечення
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ФОРМУВАННЯ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ ПРИБУТКОВОСТІ РОСЛИННИЦТВА

FORMATION OF CONJUNCTURE IN THE AGRICULTURAL MARKET UNDER THE CONDITIONS PROFITABILITY OF PLANTING

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано важливість забезпечення аграрного виробництва новою, високотехнологічною технікою. Встановлено відсутність впливу збільшення прибутку на обсяг закупівель імпортової сільськогосподарської техніки аграрними підприємствами. Розкрито причини нівелювання такого впливу, зокрема інфляційно-девальваційний чинник. Доведено чітку залежність частки придбаної техніки іноземного виробництва від фінансових результатів в рослинництві. Обґрунтовано необхідність удосконалення вітчизняного машинобудування та спрямування його на виробництво нової, високотехнологічної техніки. Окреслено найважливіші шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника на ринку сільськогосподарської техніки.

Ключові слова: ринок сільськогосподарської техніки, попит, прибуток, сільськогосподарське машинобудування, імпорт техніки.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована важность обеспечения аграрного производства новой, высокотехнологичной техникой. Установлено отсутствие влияния роста прибыли на объем закупок импортной сельскохозяйственной техники аграрными предприятиями. Раскрыты причины нивелирования такого влияния, в частности инфляционно-девальвационный фактор. Доказана четкая зависимость доли приобретенной техники иностранного производства от финансовых результатов в растениеводстве. Обоснована необходимость совершенствования отечественного машиностроения и направления его на производство новой, высокотехнологичной техники. Определены важнейшие пути повышения конкурентоспособности отечественного производителя на рынке сельскохозяйственной техники.

Ключевые слова: рынок сельскохозяйственной техники, спрос, прибыль, сельскохозяйственное машиностроение, импорт техники.

ANNOTATION

The importance of providing agricultural production with new high-tech equipment is grounded in the article. The absence of the influence of profit growth on the volume of purchases of imported agricultural machinery by agricultural enterprises has been established. The reasons for leveling such influence, in particular the inflation-devaluation factor, are revealed. A clear dependence of the share of the foreign machinery production and financial results in crop production is proved. The necessity of improving the domestic machine-building industry and its direction for the production of new, high-tech machinery is grounded. The most important ways of increasing the competitiveness of the domestic producer on the market of agricultural machinery are determined.

Key words: agricultural machinery market, demand, profit, agricultural machinery, machinery import.

Постановка проблеми. Останнім часом сільське господарство стало однією з найважливіших галузей економіки України, особливо рослин-

ництво є прибутковою та експортоорієнтованою галуззю. Рослинництво потребує забезпечення сільськогосподарською технікою на рівні передових країн ЄС і світу для досягнення максимальної прибутковості та дотримання високих норм якості. Але в країні залишається проблема із забезпеченням в повному обсязі високотехнологічною, високопродуктивною технікою. Підприємства, що мають досить високий рівень прибутковості, віддають перевагу придбанню техніки іноземного виробництва, ігноруючи малопродуктивну, морально застарілу вітчизняну техніку. Існує ціла низка суб'єктивних та об'єктивних причин такого явища, а саме слабкий рівень підтримки державою як аграрних підприємств, так і вітчизняного машинобудування; нерозвиненість фінансових інститутів та висока вартість кредитних ресурсів; недосконалість та застарілість виробничої бази сільськогосподарської техніки; диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію та засоби виробництва тощо. Більшість цих проблем можна усунути, спрямовуючи державну підтримку, приватні інвестиції, прибуток аграрних підприємств на удосконалення сільськогосподарського машинобудівного комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення сільськогосподарською технікою аграрних підприємств, функціонування ринку та кон'юнктура його розкриті в роботах Я.К. Білоуська, М.М. Могилової, В.В. Іванишина, В.Л. Товстопята, О.В. Захарчука, В.Є. Скоцка, Д.Ю. Солов'я, О.В. Вишневецької.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас недостатньо висвітлені проблеми попиту на іноземну та вітчизняну техніку, використання прибутку як фактору формування кон'юнктури ринку, шляхи підвищення попиту на вітчизняну сільськогосподарську техніку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні впливу прибутковості галузі рослинництва на кон'юнктуру ринку сільськогосподарської техніки, обґрунтуванні шляхів оптимізації пропозиції відповідно до виявленого попиту на сільськогосподарську техніку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність виробництва рослинницької продукції значною мірою залежить від матеріально-технічного забезпечення господарств загалом, зокрема високотехнологічною сільськогосподарською технікою. Основним джерелом придбання сільськогосподарської техніки в Україні залишаються власні кошти, а саме прибуток.

Аналізуючи щорічну частку придбання сільськогосподарської техніки іноземного виробництва для рослинництва в грошовому виразі, спостерігаємо постійне її збільшення в загальному обсязі її придбання. Так, якщо у 2004 році вона складала лише 38% (87 млн. дол. США), то в 2010 році вона становила 67,4% (313 млн. дол. США), а в 2016 році досягла 86,3% (305 млн. дол. США).

Згідно з розрахунками (рис. 1) встановлено пряму залежність збільшення частки придбання іноземної техніки від збільшення прибутку сільськогосподарських підприємств, отриманого від реалізації продукції рослинництва. Коефіцієнт кореляції цих показників досить високий – 0,73*. Це свідчить про віддання переваги українськими товаровиробниками імпортній сільськогосподарській техніці всупереч намаганням держави стимулювати закупівлю вітчизняної техніки через впровадження державних програм фінансування як розвитку вітчизняного машинобудування, так і безпосередню закупівлю аграрними підприємствами вітчизняної техніки.

Під час аналізу сум витрат на техніку іноземного виробництва і прибутку сільськогосподарських підприємств пряму залежність не спостерігаємо. Загальний коефіцієнт кореляції складає всього 0,23, більш вагоме зна-

чення на рівні 0,52 характерно для періоду з 2004 по 2009 роки. Це пояснюється певними об'єктивними та суб'єктивними причинами і не впливає на загальну тенденцію віддання переваги сільськогосподарських товаровиробників в придбанні іноземної сільськогосподарської техніки перед вітчизняною (рис. 2).

У 2004 та 2005 роках ринок імпоротної сільськогосподарської техніки ще був недостатньо розвинутим у країні, аграрії віддавали перевагу вітчизняній техніці, хоча в 2005 році, незважаючи на зниження прибутку в галузі рослинництва, сума придбання техніки дещо зросла. У 2006-2007 роках сума придбаної техніки значно перевищила отриманий прибуток. Це пояснюється тим, що в 2006-2008 роках відбувалося активне кредитування як всіх галузей економіки загалом, так і аграрних підприємств зокрема. 2008 рік став найбільш сприятливим для аграріїв, адже отриманий прибуток попереднього року дав змогу не лише розраховуватися по кредитах, але й наростити обсяги придбання імпоротної високотехнологічної техніки. З кінця 2008 року до 2010 року загальнодержавна криза призвела до зменшення прибутків і, як наслідок, скорочення закупівель техніки загалом. Вже з 2010 року спостерігаються поступове збільшення прибутковості галузі рослинництва та зростання обсягів придбання сільськогосподарської техніки. 2013 рік став останнім в періоді збільшення цих показників і внаслідок кризових явищ (анексія Криму, війна на сході країни, девальвація гривні); вже з 2014 року відбулося різке падіння закупки техніки разом з падінням рівня прибутковості. Різке збільшення прибутку в 2015 році не привело до пропорційного збільшення закупівель

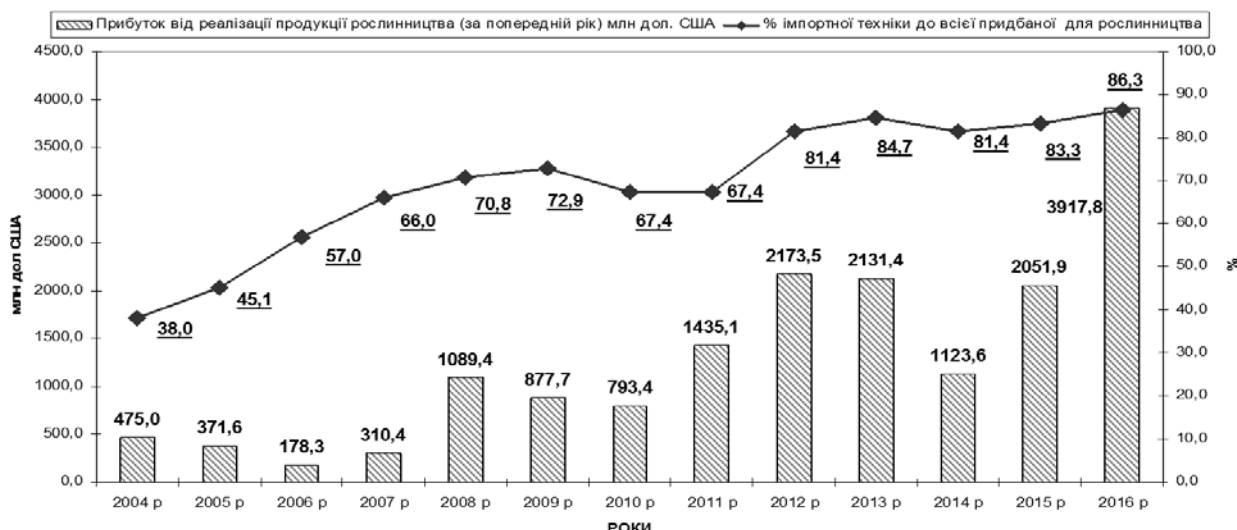

Рис. 1. Залежність частки придбання с/г техніки іноземного виробництва від суми прибутку в рослинництві (**)

* виключно сільськогосподарські підприємства;

** сума придбання техніки за поточний рік, прибуток надається за попередній рік

Джерело: за даними Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>), даними Міністерства аграрної політики України «Оперативна інформація щодо придбання сільськогосподарської техніки» за відповідні роки, власні розрахунки

техніки. Це пояснюється штучно завищеною прибутковістю галузі через інфляційні процеси та недосконалий облік основних засобів, що потребують відповідної переоцінки. Відсутність переоцінки основних засобів викривлює основні результативні показники сільськогосподарської діяльності на макро- та мікрорівнях. Наведені дані свідчать про завищення рентабельності сільського господарства через недооцінку галузевих основних засобів [1, с. 96]. Процес недооцінки основних засобів має місце з 1997 року, коли вартість основних засобів просто індексувалася без врахування реального зростання цін на них. Крім того, інфляційно-девальваційні процеси через сезонність виробництва рослинницької продукції також позначаються на невідповідності собівартості продукції та, відповідно, її рентабельності на рівні, що забезпечує процес відтворення виробництва в наступному операційному циклі. Враховуючи той факт, що за останні 5 років частка імпортової сільськогосподарської техніки перевищує 80 відсотків загальних обсягів її закупівлі, слід сказати, що чинник девальвації гривні досить суттєво впливає на можливості підприємства щодо відтворення виробництва навіть за звітної рентабельності в рослинництві.

Сільськогосподарські товаровиробники віддають перевагу техніці іноземного виробництва через її високу технологічність, економічність, комфортність, екологічність, незважаючи на більш високу ціну порівняно з вітчизняними аналогами. Крім того, одним із визначальних чинників розвитку ринку сільськогосподарської техніки останніх років є участь у сільськогосподарському бізнесі великих підприємств, а

також залучення акціонерного капіталу окремими виробниками на міжнародних фондових біржах. Прихід на ринок впливових гравців, які мають у своєму розпорядженні значні фінансові ресурси, зумовив зростання попиту на високотехнічну та високопродуктивну техніку іноземного виробництва [2, с. 53].

Що стосується вітчизняного товаровиробника, то такі гіганти сільськогосподарського машинобудування, як ХТЗ «Херсонський машинобудівний завод», «Південмаш», «Білоцерківськмаш», на жаль, не витримали випробування кризами 1990-х і початку 2000-х років. Якщо в Росії та Білорусі влада зважилася на протекціоністські заходи з метою підтримки національних виробників, то український ринок був цілком відданий імпорту. А вітчизняна продукція в умовах розвалу 1990-х років виявилася неконкурентоспроможною порівняно навіть з технікою, що була у використанні, провідних світових брендів. Звичайно, посильна допомога українським компаніям здійснювалася через «Укראгролізинг», що купував вітчизняну техніку для поставки її аграріям. Але його частка на національному ринку ніколи не перевищувала 2-4% внаслідок хронічно скромного державного фінансування [3, с. 53].

Тому, реалізуючи політику підтримки вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, держава має стимулювати не власне виробництво застарілої, неконкурентоспроможної техніки, а інвестиції в нові технології.

Так, прикладом може стати виробництво тракторів «Versatile», яке було перенесене з Канади в Росію, що дало змогу значно знизити їх ціну через здешевлення робочої сили та логіс-

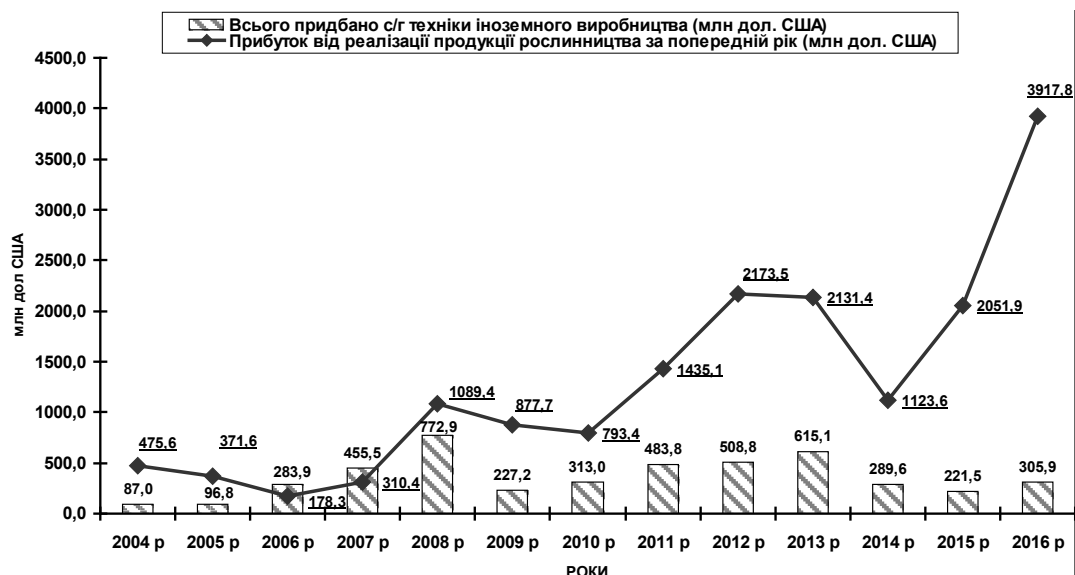

Рис. 2. Залежність обсягів придбання с/г техніки іноземного виробництва від суми прибутку в рослинництві (***)

* виключно сільськогосподарські підприємства;

** сума придбання техніки за поточний рік, прибуток надається за попередній рік

Джерело: за даними Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>), дані Мінагрополітики України «Оперативна інформація щодо придбання сільськогосподарської техніки» за відповідні роки, власні розрахунки

тичних витрат. Отже, цей трактор можна назвати російським, незважаючи на назву. Крім того, комбайни, виготовлені на заводах «Рост-сільмашу» в Росії, продаються під брендом «Versatile» в Америці [4]. При цьому трактор залишається цілком конкурентоспроможним на європейських ринках. Цей бренд активно просувається на ринок сільськогосподарської техніки в Україні.

Нині ключові загальносвітові тенденції сільськогосподарського машинобудування спрямовані на підвищення продуктивності і надійності, безпеки і комфорту, збереження навколишнього середовища та зниження собівартості, а також включають в себе:

- автоматизацію роботи сільськогосподарських машин і зниження впливу людського фактору;
- використання систем віддаленого моніторингу, контролю технічного стану та діагностики сільськогосподарських машин;
- збільшення продуктивності сільськогосподарських машин;
- забезпечення безпеки і захист навколишнього середовища;
- поліпшення економічних показників (зниження витрат на паливно-мастильні матеріали, робочі рідини і матеріали);
- підвищення ергономічності виробництва;
- впровадження робототехніки;
- використання композитних матеріалів [5].

На жаль, вищезгадані тенденції не в повному обсязі стосуються галузі машинобудування в Україні.

Висновки. Через тісний зв'язок між часткою закупівлі імпоротної техніки та фінансовими результатами в галузі рослинництва виникає необхідність наповнення ринку сільськогосподарської техніки високотехнологічними, високопродуктивними машинами та обладнанням. Одним із основних шляхів вирішення цього питання є не активізація імпорту, а стимулювання розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування.

Зарубіжні машини кращі від вітчизняних аналогів за багатьма техніко-економічними показниками. Вони надійніші, потужніші, комфортніші та оснащені сучасними системами

керування, вузлами й агрегатами. Проте йти шляхом масової закупівлі техніки за кордоном, витрачаючи на це величезні кошти та стимулюючи зарубіжного виробника, з державницьких позицій не завжди виправдано [6].

Для вдосконалення технічного рівня продукції сільськогосподарського машинобудування та підвищення її привабливості для споживача необхідно стимулювати збільшення державних витрат та залучення приватних інвестицій на проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, а також створення умов для безпосередньої взаємодії підприємств галузі сільськогосподарського машинобудування з науковими організаціями для розробок нових технічних рішень, продуктів і технологій.

Перспективним може стати в Україні також придбання новітніх технологій з виробництва сільськогосподарської техніки, цілих заводів або хоча би створення спільних підприємств щодо збирання техніки та часткової її комплектації вітчизняними вузлами і агрегатами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Могилова М.М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, оцінка, відтворення: [монографія] / М.М. Могилова. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. – 404 с.
2. Скоцик В.Є. Організаційні засади функціонування ринку сільськогосподарської техніки в Україні / В.Є. Скоцик // Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – № 181. – С. 207-209.
3. Украина: производители сельхозтехники – на грани выживания // Машиностроение Украины. – 2015. – № 1. – С. 52-54.
4. Новые трактора российского производства // Официальный сайт tehnorussia.su [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tehnorussia.su/obzory/389-novye-traktora-rossijskogo-proizvodstva>
5. VII. Принципы государственной политики для достижения целей Стратегии «Стратегия развития сельскохозяйственного машиностроения России на период до 2030 года»: Распоряжение Правительства Российской Федерации от 7 июля 2017 года № 1455-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.gov.ru/laws/acts/54/49525353451088.html>
6. Соловей Д.Ю. Аналіз кон'юнктури ринку сільськогосподарської техніки в Україні / Д.Ю. Соловей, Я.К. Білоусько // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 40.

УДК 332.1

Павліщій Д.О.
здобувач кафедри фінансів,
обліку та економічної безпеки
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ СПРИЯТЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

METHODICAL APPROACH TO THE EVALUATION OF THE LEVEL OF ENTREPRENEURIAL ENVIRONMENT FAVORABILITY

АНОТАЦІЯ

Оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища є важливою функцією організаційно-економічного механізму. Обґрунтовано доцільність використання методики інтегральної оцінки. Запропонований алгоритм оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища включає десять етапів. Визначено та обґрунтовано субіндекси (загальноекономічний, інвестиційно-інноваційний, податково-бюджетний, фінансовий, соціальний та політико-правовий), а в межах кожного з них визначено систему показників. Запропоновані методичні прийоми можуть використовуватися для прогнозування тенденцій і побудови сценаріїв подальшого розвитку підприємницького сектору, а також підвищення ефективності державної політики у цій сфері.

Ключові слова: підприємницьке середовище, індекс, сприятливість, ефективність, регулювання.

АННОТАЦИЯ

Оценка уровня благоприятности предпринимательской среды является важной функцией организационно-экономического механизма. Обоснована целесообразность использования методики интегральной оценки. Предложенный алгоритм оценки уровня благоприятности предпринимательской среды включает десять этапов. Определены и обоснованы субиндексы (общеекономический, инвестиционно-инновационный, налогово-бюджетный, финансовый, социальный и политико-правовой), а в пределах каждого из них определена система показателей. Предложенные методические приемы могут использоваться для прогнозирования тенденций и построения сценариев дальнейшего развития предпринимательского сектора, а также повышения эффективности государственной политики в этой сфере.

Ключевые слова: предпринимательская среда, индекс, благоприятность, эффективность, регулирование.

ANNOTATION

The evaluation of the level of entrepreneurial environment favorability is an important function of organization and economic mechanism. The reasonability of the use of integral evaluation methodology has been substantiated. The proposed algorithm of the evaluation of the level of entrepreneurial environment favorability includes ten stages. Sub-indexes and the rates system in their terms have been determined and substantiated (they are as follows: general economic, investment-innovative, tax and budget, financial, social, political and judicial). The proposed methodical measures may be used for forecasting of tendencies and construction of scenarios of the further development of entrepreneurial sector as well as for the increase of the state policy in this sphere.

Key words: entrepreneurial environment, index, favorability, efficiency, regulation.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується зростанням інтенсивності конкурентної боротьби. Необхідною умовою отримання переваг на глобальному та національному рівнях щодо залу-

чення інвестицій, створення новітніх виробництв є формування сприятливого підприємницького середовища. У процесі його перманентного формування доцільним є визначення рівня сприятливості. Кількісна оцінка рівня сприятливості підприємницького середовища підвищує ефективність державної політики, спрощує процедуру компаративного аналізу. Проведення оцінки також необхідне для унаочнення основних тенденцій, які сприяють або перешкоджають веденню підприємницької діяльності в Україні у сучасних умовах. Вищезазначене й зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із формуванням системи оцінювання ступеня сприятливості конкретного середовища, досліджувалися багатьма вченими. Серед вітчизняних дослідників доцільно виділити П. Курмаєва, Д. Ляпіна, Д. Стеценка, Т. Уманець.

Суттєвий вклад у досліджувану тематику внесли й закордонні науковці, такі як, зокрема, Д. Барон (D. Baron), В. Тадтаєва, М. Фітцпатрік (M. Fitzpatrick), В. Хонг (W. Hong).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наявні методики оцінювання ступеня сприятливості підприємницького середовища чи окремих його елементів є дискусійними щодо показників, які використовуються та неповною мірою враховують специфіку України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формування методичних положень до оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища є важливою функцією організаційно-економічного механізму. Процес оцінювання рівня сприятливості полягає в тому, щоб ідентифікувати та експериментально дослідити вплив основних факторів середовища на розвиток підприємницького сектору.

Ґрунтовний аналіз інструментарію методик оцінювання рівня сприятливості середовища дав змогу визначити методику інтегральної оцінки як найбільш прийнятну та адекватну завданням нашого дослідження. Її сутність зводиться до

формалізації абсолютних і відносних одиничних показників (розрахованих згідно з офіційними статистичними даними), а також поєднання їх в загальному інтегральному показнику. Досить детальний опис цієї методики наведено у джерелі [1]. Для одержаного інтегрального показника необхідно визначити межі та здійснити інтерпретацію щодо високого, середнього, низького і критичного рівнів сприйнятливості підприємницького середовища, з якими будуть порівнюватися фактичні значення, розраховані за отриманою загальною формулою [2; 3].

Процедуру оцінювання рівня сприйнятливості підприємницького середовища можна представити як сукупність етапів, що послідовно реалізуються (рис. 1).

Необхідно зазначити, що сприйнятливість підприємницького середовища доцільно розгля-

дати з двох позицій: з боку конкретно взятого суб'єкта (групи суб'єктів) підприємництва та з боку держави як регулятора. При цьому критерієм сприйнятливості підприємницького середовища з позиції суб'єкта підприємницької діяльності необхідно визначити динаміку основних показників його розвитку. Тобто у разі, якщо суб'єкт підприємництва (або група суб'єктів) розвивається ефективно, має тенденції до зростання активів, власного капіталу, доходу, прибутку, рівень сприйнятливості підприємницького середовища є високим або середнім, інакше – низьким або критичним.

Розглядати сприйнятливість підприємницького середовища з позиції держави необхідно на основі визначення ефективності державної політики та дерегулювання, зокрема забезпечення стійкого економічного зростання, зниження рівнів інфляції

Рис. 1. Алгоритм реалізації методичного підходу до оцінювання рівня сприйнятливості підприємницького середовища

Джерело: складено автором

та безробіття, зниження рівня бідності, зростання ступеня інформатизації, скорочення податкового навантаження та рівня тіньової економіки.

Розглянемо детально запропонований алгоритм реалізації методичного підходу до оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища.

Так, на першому етапі реалізації методичного підходу до оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища необхідно провести ідентифікацію ключових елементів підприємницького середовища в Україні, а саме загальноекономічного, інвестиційно-інноваційного, податково-бюджетного, фінансового, соціального та політико-правового.

На нашу думку, визначені складові досить повно відображають сучасні погляди до структури підприємницького середовища.

Для проведення аналітичних процедур щодо вдосконалення методичного забезпечення процесу оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища слід здійснити їх кількісну формалізацію. Процес формалізації полягає в ідентифікації та у відборі одиничних абсолютних або відносних показників, розрахованих за достовірними даними офіційної статистики в межах кожної складової сприятливості підприємницького середовища.

Для формалізації загальноекономічної складової сприятливості підприємницького середовища слід вибрати сукупність показників, динаміка яких адекватно відображатиме їх вплив на розвиток підприємництва в Україні. Безперечно, серед загальноекономічних найбільш значимими будуть показники циклічності макроекономічного розвитку, державної підтримки підприємницького сектору, інфляційні процеси та безробіття. Наслідки циклічності макроекономічного розвитку відображаються в результатах діяльності підприємницького сектору: у період кризи зменшуються обсяги прибутку, знижується мотивація до ведення господарської діяльності; у фазі зростання обсягів доходів і прибутків вартість активів і чисельність суб'єктів підприємницької діяльності збільшуються. Зростання рівнів інфляції та безробіття спричиняє падіння купівельної спроможності споживачів, у зв'язку з чим зменшуються обсяги реалізації, відповідно, у протилежному випадку вони зростають. Також під час кризи зростає рівень безробіття, що негативно впливає на соціальний захист найманих працівників. Саме тому для формалізації макроекономічної складової сприятливості підприємницького середовища в Україні й були вибрані вищезазначені показники.

Оцінювання сприятливості підприємницького середовища в інвестиційно-інноваційній сфері доцільно проводити за динамікою показників інвестування та інноваційної діяльності. При цьому позитивна динаміка обсягів капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в Україну, показника інформатизації та витрат на виконання науково-тех-

нічних робіт свідчатиме про зростання ступеня сприятливості підприємницького середовища, у протилежному випадку – про його погіршення.

Для формалізації податково-бюджетної складової сприятливості підприємницького середовища України ми пропонуємо вибрати показники, які характеризують цю сферу та тенденції, що склалися у тіньовій економіці.

Для оцінювання сприятливості підприємницького середовища у фінансово-кредитній сфері необхідно провести аналіз динаміки основних тенденцій щодо облікової ставки НБУ, середніх процентних ставок за кредитами і депозитами, обсягами наданих нових кредитів і залучених депозитів, розвитку фондового ринку, а також валютних курсів.

Наступною важливою складовою сприятливості підприємницького середовища України є соціальна. З метою формалізації показника соціальної складової підприємницького середовища ми визначили такі: мінімальна заробітна плата, індекси реальної заробітної плати та реального наявного доходу населення.

Останньою складовою сприятливості підприємницького середовища, формалізацію якої необхідно виконати, є політико-правова. Необхідність виокремлення цієї складової виникла у зв'язку з тим, що сприятливість, як правило, отожднюється з легкістю та безпечністю ведення бізнесу, тобто формуванням такого нормативно-правового середовища, в якому реєстрація, легалізація та ведення підприємницької діяльності будуть максимально спрощені та доступні для підприємців, а їх витрати на регулювання зведені до мінімуму.

Реалізація наступного етапу потребує побудови кореляційних матриць для кожної складової.

Під час формування кореляційної матриці ми використовували надбудову MS Excel «Аналіз даних», функцію «Кореляція».

Інструментарій парного коефіцієнта кореляції доцільно використати для виконання п'ятого етапу алгоритму реалізації методичного підходу до оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища, що полягає у визначенні вагомості кожного одиничного показника в інтегральному.

В результаті виконаних ітерацій формула розрахунку інтегрального показника складової сприятливості підприємницького середовища матиме такий вигляд:

$$I_C = w_1 Z_1 + w_2 Z_2 + \dots + w_j Z_j = \sum_{j=1}^m w_j Z_j, \quad (1)$$

де I_C – інтегральний показник складової сприятливості підприємницького середовища;

Z_1, Z_2, \dots, Z_j – нормовані одиничні показники складової сприятливості підприємницького середовища;

w_1, w_2, \dots, w_j – коефіцієнти вагомості i -го нормованого одиничного показника, причому:

$$\sum_{j=1}^m w_j = 1. \quad (2)$$

Таким чином, порівнюючи значення коефіцієнтів парної кореляції для групи показників у межах складової сприятливості підприємницького середовища, можна вважати, що показник з більшим значенням суми модулів числових значень коефіцієнтів парної кореляції $\sum |r| \rightarrow \max$ є домінуючим, тобто важливішим за інші, а в сукупності показників його вагомість вища. За цим критерієм можна провести ранжування показників від найбільш вагомого до найменш вагомого. Це підтверджується також дослідженнями, які провели Г. Азгальдов [4] і Т. Бойко [5, с. 85-86].

Погоджуючись із науковим підходом В. Кифяк [6, с. 41], слід зазначити, що індекс сприятливості підприємницького середовища запропоновано розглядати як середнє геометричне 6 субіндексів (часткових інтегральних показників).

Проведені розрахунки за наступними етапами дали нам змогу отримати значення субіндексів (часткових інтегральних показників) та, відповідно, інтегрального індексу сприятливості підприємницького середовища.

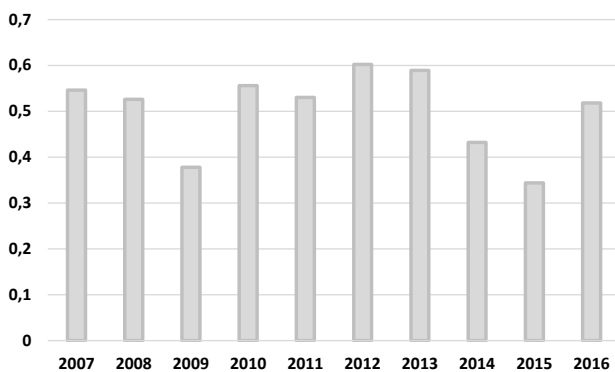

Рис. 2. Динаміка індексу сприятливості підприємницького середовища за 2007-2016 рр.

Джерело: розрахунки автора

З даних рис. 2 видно, що протягом 2007-2016 рр. мінімальний рівень сприятливості підприємницького середовища зафіксовано у 2015 р. ($I_{спс} = 0,344$), а максимальний – у 2012 р. ($I_{спс} = 0,602$), тобто сприятливість підприємницького середовища в Україні протягом досліджуваного періоду коливалася від низького рівня до середнього рівня. Проте у 2007, 2009, 2010 рр. спостерігаємо критичний рівень інвестиційно-інноваційної складової, а у 2015 р. – загальноекономічної та соціальної, за якого перешкоди розвитку підприємництва в перелічених сферах максимальні.

Аналіз динаміки інтегральних показників протягом 2007-2016 рр. засвідчує зменшення значень, які характеризують загальноекономічну, податково-бюджетну, фінансову, політико-правову складові. Натомість зростають значення інвестиційно-інноваційної та соціальної складових. При цьому загальний рівень сприятливості підприємницького середовища був середнім, за якого підприємцям необхідно віднайти важелі мінімізації перешкод і ризиків ведення бізнесу в Україні.

Таблиця 1

Рівні сприятливості підприємницького середовища

Значення інтегрального показника	Характеристика рівня сприятливості	Перешкоди розвитку підприємництва
$I_{спс} \in [0; 0,25)$	Критичний	максимальні
$I_{спс} \in [0,25; 0,5)$	Низький	суттєві
$I_{спс} \in [0,5; 0,75)$	Середній	прийнятні
$I_{спс} \in [0,75; 1,0]$	Високий	мінімальні

Джерело: складено автором

Висновки. Отже, у процесі реалізації методичного підходу до оцінювання рівня сприятливості підприємницького середовища в Україні було побудовано індекс сприятливості підприємницького середовища як середнє геометричне 6 субіндексів, а саме загальноекономічної, інвестиційно-інноваційної, податково-бюджетної, фінансової, соціальної та політико-правової складових. Результати розрахунків засвідчили, що на кінець 2016 р., порівняно з 2007 р., рівень сприятливості підприємницького середовища в Україні знизився, але залишився на середньому рівні, за якого ризики розвитку підприємництва були прийнятними, тоді як у 2015 р. зафіксовано найнижче числове значення, що відповідало низькому рівню індексу із суттєвими перешкодами ведення підприємницької діяльності.

Запропоновані методичні прийоми можуть використовуватися для прогнозування тенденцій і побудови сценаріїв подальшого розвитку підприємницького сектору, а також підвищення ефективності державної політики у цій сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: затверджена Наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23 лютого 1998 р. № 22.
2. Погребняк А. Процедура вибору механізму антикризового управління на підприємствах машинобудування / А. Погребняк // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2016. – № 13. – С. 242-250.
3. Кривов'язюк І. Економічна діагностика: [навч. посіб.] / І. Кривов'язюк. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 456 с.
4. Азгальдов Г. Теория и практика оценки качества товаров (основы квалиметрии): [монография] / Г. Азгальдов. – М.: Экономика, 1982. – 256 с.
5. Бойко Т. Огляд методів визначення вагових коефіцієнтів показників властивостей продукції / Т. Бойко // Методи та прилади контролю якості. – 2010. – № 24. – С. 84-89.
6. Кифяк В. Інтеграційний підхід до дослідження інституційного механізму розвитку підприємництва / В. Кифяк // Економічний аналіз: зб. наук. праць / редкол.: В. Дерій (голов. ред.) та ін. – Т. 23. – № 1. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – С. 37-44.
7. Курмаев П. Сучасні аспекти підвищення ефективності державного регулювання підприємницької діяльності / П. Курмаев, Д. Павліщій // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 5/2. – С. 34-38.

УДК 338.24:333.02

Покатаєва О.В.*доктор економічних наук, професор,
Класичний приватний університет***Скоринін А.П.***аспірант
Класичного приватного університету***ВПЛИВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ
НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ****THE EFFECT OF THE COMPETITIVENESS OF TAX POLICY
ON SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE****АНОТАЦІЯ**

У статті оцінено вплив конкурентоспроможності податкової політики на соціально-економічний розвиток на основі дослідження взаємозв'язку статистичних показників. Узагальнено наукові підходи до оцінювання статистичного взаємозв'язку між показниками податкової політики та соціально-економічним розвитком. Наведено сукупність показників конкурентоспроможності податкової політики держави. На підставі використання коефіцієнта рангової кореляції Спірмена визначено обернений характер зв'язку між показниками конкурентоспроможності податкової політики та показниками соціально-економічного розвитку, що відповідає природі оподаткування та його сучасному стану в Україні.

Ключові слова: податкова політика, конкурентоспроможність, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, соціально-економічний розвиток.

АННОТАЦИЯ

В статье оценено влияние конкурентоспособности налоговой политики на социально-экономическое развитие на основе исследования взаимосвязи статистических показателей. Обобщены научные подходы к оценке статистической взаимосвязи между показателями налоговой политики и социально-экономическим развитием. Приведена совокупность показателей конкурентоспособности налоговой политики государства. На основе использования коэффициента ранговой корреляции Спирмена определен обратный характер связи между показателями конкурентоспособности налоговой политики и показателями социально-экономического развития, что отвечает природе налогообложения и его современному состоянию в Украине.

Ключевые слова: налоговая политика, конкурентоспособность, коэффициент ранговой корреляции Спирмена, социально-экономическое развитие.

ANNOTATION

The article assesses the impact of the competitiveness of tax policy on socio-economic development based on the study of the relationship between statistical indicators. Generalized scientific approaches to assess the statistical relationship between the indicators of tax policy and socio-economic development. The totality of the competitiveness indicators of the state tax policy is given. Using the Spearman rank correlation coefficient, the reverse character of the relationship between the indicators of competitiveness of the tax policy and indicators of social and economic development is determined, which corresponds to the nature of taxation and its current state in Ukraine.

Key words: tax policy, competitiveness, Spearman rank correlation coefficient, social and economic development.

Постановка проблеми. Податкова політика як складник загальної державної економічної політики має бути спрямована на сприяння ефективному розвитку національної економіки.

Без виконання цього завдання неможливо досягти фіскальної достатності для забезпечення виконання функцій держави. У більшості країн світу є чітке розуміння взаємозв'язку між фіскальною достатністю державного та місцевих бюджетів і бізнесом. Якщо бізнесу, особливо малому, дають можливість розвиватися без обтяження податками у перші роки його існування, то у подальшому держава отримає від цього результат у вигляді податкових надходжень та зростання зайнятості населення. Більшість вітчизняних підприємств є чутливими до змін податкової політики, що приводить до таких негативних явищ, як скорочення виробництва та звільнення працівників. На соціально-економічний розвиток впливає конкурентоспроможність податкової політики. Зважаючи на те, що існують міжнародні рейтинги легкості ведення бізнесу у різних країнах, цілком справедливо зауважити, що іноземні інвестори зважають на них перед тим, як здійснювати капіталовкладення. Так само національні інвестори ознайомлюються з умовами ведення бізнесу в інших країнах для вирішення питання, чи варто вкладати кошти в українську економіку за умови її стагнації та невизначеності. Вищезазначене зумовлює необхідність детального дослідження взаємозв'язку між конкурентоспроможністю податкової політики та соціально-економічним розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових публікаціях учені розглядають вплив податкової політики на соціально-економічний розвиток, при цьому взаємозв'язок конкурентоспроможності податкової політики та соціально-економічного розвитку перебуває поза увагою науковців. Окремі аспекти впливу податкової політики на соціально-економічне зростання розглядаються у працях таких учених, як С. Джигалов, П. Дубинецька, О. Курносів, І. Лук'яненко, Ю. Мазур, О. Ревенко, М. Свердан, М. Сидорович, О. Сунцова, К. Ульянов та інші. При цьому більшість вітчизняних науковців стверджує, що податкова політика впливає на соціально-економічний розвиток країни, хоча у світових дослідженнях цього

питання є інші думки. Зокрема, Дослідницька служба Конгресу США, проаналізувавши зміну граничної ставки на доходи та показники економічного зростання у роки Другої світової війни та після неї, дійшли висновку, що найвищим темпам економічного зростання відповідала максимальна ставка податків [17]. Зважаючи на складність цього питання, виникає потреба у більш детальному його дослідженні. При цьому акцент у статті буде зроблено саме на взаємозв'язку конкурентоспроможності податкової політики та економічного зростання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є оцінка впливу конкурентоспроможності податкової політики на показники соціально-економічного розвитку держави. Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- дослідити підходи до визначення взаємозв'язків між податковою політикою та соціально-економічним розвитком;

- відібрати незалежні та залежні змінні для виявлення кореляційних залежностей між рядами даних для визначення зв'язку між показниками конкурентоспроможності податкової політики і показниками соціально-економічного розвитку;

- оцінити характер зв'язку між показниками конкурентоспроможності податкової політики та показниками соціально-економічного розвитку на підставі коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже зазначалося вище, у вітчизняних наукових колах немає суттєвої полеміки навколо питання, чи впливає податкова політика на соціально-економічний розвиток. Українські науковці у своїх публікаціях намагаються кількісно визначити цей вплив за допомогою різних математичних моделей. О. Абрамова зазначає, що податкова політика має значний вплив на формування конкурентоспроможності національної економіки, чим закладає підвалини і для соціального розвитку. Адже, як показує досвід розвинених країн, соціальній фазі розвитку національної економіки передують індустріальна фаза [1, с. 77-78].

М. Свердан, досліджуючи вплив податкової політики на економічне зростання, обґрунтовує важливу тезу, що не податкова політика є панівною над економікою, а навпаки. Він підкреслює, що для економічного зростання недостатньо лише збільшення виробництва, важлива роль у цьому процесі належить розподілу, який відбувається під дією різних факторів (у тому числі і під впливом оподаткування) [14, с. 357]. Тобто без забезпечення нормального соціально-економічного розвитку неможливо досягти ефективності функціонування податкової системи. Основною метою податкової політики є не максимізація фіскальної функції, а саме підтримка ефективного економічного розвитку, який сприятиме зростанню добробуту населен-

ня, що в кінцевому підсумку і зумовить зростання податкових надходжень.

О. Сунцова на підставі моделі Алесіні-Родрік математично доводить, що існує прямий взаємозв'язок між податковою ставкою та темпами економічного зростання. Важливою тезою є те, що коли суб'єкти господарювання погоджуються на сплату певного податку, то його рівень не повинен змінюватися у часі, що забезпечить оптимальність податкової політики [15, с. 196-197]. Незмінність умов податкової політики протягом тривалого часу є запорукою її конкурентоспроможності.

К. Ульянов, розглядаючи податкову політику як фактор конкуренції на внутрішньому ринку, зазначає, що сучасна податкова політика не має логічного обґрунтування макро- та мікроекономічних наслідків її функціонування. З позиції влади, чим більшими є податкові ставки та чим більш заплутаним є законодавство, тим краще для економіки [16, с. 169]. Як наслідок, вітчизняна податкова політика характеризується низькою конкурентоспроможністю, що має негативний вплив на соціально-економічний розвиток.

Ю. Мазур, досліджуючи регулювання темпів економічного зростання методами податкової політики, дійшла висновку, що всі моделі оцінки впливу податкової політики на економічне зростання діляться на два класи – дескриптивні та оптимізаційні. При цьому вона підкреслює, що для розвинених країн та країн постперехідного періоду неможливо використовувати одні й ті самі моделі [4, с. 8-9]. Це пояснює, чому дослідження західних науковців щодо взаємозв'язку між податковою політикою та економічним зростанням мають більш дискусійний характер, ніж вітчизняні. Насправді щодо висновків, які отримані Дослідницькою службою Конгресу США, П. Дубинецька зазначає, що такий умовивід про відсутність взаємозв'язку між податковою політикою та соціально-економічним розвитком не є правильним. Адже науковці, що займалися цією проблемою, не врахували багато важливих параметрів, таких зміни в податковій базі, для якої застосовується індивідуальний прибутковий податок, зміни інших податків, розгляд короткострокових, а не довгострокових наслідків тощо [3, с. 137].

С. Джигалов, досліджуючи вплив системи оподаткування на соціально-економічний розвиток регіонів, встановив, що найбільший вплив мають такі податки, як прибутковий, ПДВ, ПДФО. При цьому автор підкреслює, що пільгове оподаткування негативно впливає на соціально-економічні процеси. Ця теза підтверджується проведеними ним розрахунками, відповідно до яких коефіцієнт кореляції є від'ємною величиною майже за всіма податками, які були проаналізовані [2, с. 9].

Таким чином, серед українських науковців немає сумнівів щодо існування взаємозв'язку між податковою політикою та соціально-еконо-

мічним зростанням. При цьому немає єдиної методики щодо розрахунку цього взаємозв'язку. А визначення взаємозв'язку між конкурентоспроможністю податкової політики та соціально-економічним зростанням взагалі є малодослідженою проблемою.

П. Дубинецька підкреслює, що, проаналізувавши 26 досліджень, у яких розглядався вплив податків на економічне зростання, було виявлено 23 праці провідних науковців, які зазначають, що цей вплив є негативним [3, с. 137].

У нашому дослідженні показниками конкурентоспроможності податкової політики вважаємо податкове навантаження з урахуванням соціальних внесків, податкову віддачу, витрати часу на сплату податків та подання звітності, кількість податкових платежів на рік, загальну податкову ставку, середній показник періоду стабільного функціонування податкової системи, ефективність функціонування фіскальних органів, податкові розриви. Показниками соціально-економічного розвитку є ВВП, ВВП на душу населення, кількість зареєстрованих безробітних на кінець періоду, середньомісячна заробітна плата одного працівника (реальна), заборгованість із виплати заробітної плати, обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), обсяг сільськогосподарської продукції, обсяг виконаних будівельних робіт, капітальні інвестиції, експорт товарів та послуг, імпорт товарів та послуг, оборот роздрібною торгівлі [6].

Для визначення взаємозв'язку між конкурентоспроможністю податкової політики та показниками соціально-економічного розвитку скористуємося методикою, яка наведена у роботі П. Дубинецької [3]. Ця методика ґрунтується на застосуванні рангового коефіцієнта кореляції Спірмена. Зручність цього коефіцієнта полягає у можливості застосування його одночасно для пояснення тісноти зв'язку і між кількісними, і між якісними ознаками. Коефіцієнт рангової кореляції розраховується за формулою Спірмена:

$$\rho = \frac{\sum(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum(x_i - \bar{x})^2 \sum(y_i - \bar{y})^2}}, \quad (1)$$

де x_i – незалежна змінна; \bar{x} – середня незалежна змінна; y_i – залежна змінна; \bar{y} – середня залежна змінна.

Як незалежні змінні (x) візьмемо показники конкурентоспроможності податкової політики, а як залежні змінні (y) – показники соціально-економічного розвитку. Вихідні дані для визначення коефіцієнта рангової кореляції наведено у табл. 1.

У верхній частині табл. 1 наведено показники, які характеризують конкурентоспроможність податкової політики (незалежну змінну), у нижній частині – показники, що характеризують соціально-економічний розвиток (залежну змінну).

Отже, проведемо аналіз основних показників, які наведені у табл. 1. Показники конку-

рентоспроможності податкової політики мають тенденцію до покращення на кінець періоду, що аналізується. Так, податкове навантаження з урахуванням соціальних внесків, податкова віддача, витрати часу на сплату податків та подання звітності, кількість податкових платежів на рік, загальна податкова ставка мають тенденцію до зменшення на кінець 2016 року, що є позитивним показником. Тобто завдяки проведенню податкової реформи податковий тягар для бізнесу поступово зменшується.

Ефективність функціонування фіскальних органів на кінець 2016 року зростає порівняно зі значенням цього показника у 2011 році, що також свідчить про позитивний розвиток фіскальної служби. При цьому податковий розрив у 2011, 2015 та 2016 роках мав від'ємні значення, що свідчить про перевищення фактичних податкових надходжень над плановими. А у 2012-2014 роках, навпаки, податковий розрив мав позитивні значення через недофінансування бюджету. Середній показник періоду стабільного функціонування податкової системи відображає, протягом скількох днів податкове законодавство лишалось незмінним. Як бачимо, за цим показником спостерігається негативна тенденція до зменшення, що свідчить про нестабільність вітчизняного законодавства.

У другій частині табл. 1 відображено показники соціально-економічного розвитку. За більшістю з них спостерігається позитивна динаміка. Так, ВВП у номінальному виразі на кінець 2016 року зростає, ВВП на душу населення теж, а кількість зареєстрованих безробітних, навпаки, зменшується. Але треба відзначити, що чисельність населення України протягом 2014-2016 рр. суттєво скоротилася через анексію Криму. Ще одним чинником, через який складається хибне враження щодо покращення соціально-економічного стану в країні, є неможливість отримання статистичних даних з окупованих східних територій та збільшення еміграції населення в останні роки. Це й зумовлює зростання ВВП на душу населення та зменшення безробіття. До того ж статистика враховує лише офіційне безробіття. Зростання середньої заробітної плати пов'язано з інфляційними процесами. При цьому збільшення заборгованості із виплати заробітної плати протягом періоду, що аналізується, відображає критичний стан багатьох підприємств, що неспроможні розраховуватись зі своїми працівниками. Зростання обсягу промислової, сільськогосподарської та будівельної продукції у грошовому виразі пов'язано з девальвацією гривні та інфляційними процесами, а не з реальним зростанням виробництва.

Протягом 2011-2013 рр. та у 2016 році спостерігалось перевищення імпорту над експортом (від'ємне сальдо платіжного балансу), а протягом 2014-2015 рр. спостерігалось перевищення експорту над імпортом (позитивне сальдо платіжного балансу). Це пояснюється девальвацією гривні у 2014 році, що привело

до зниження попиту на імпорتنі товари. При цьому вигідність експорту вітчизняних товарів порівняно з їх реалізацією на національному ринку веде до створення штучного дефіциту та необґрунтованого підняття цін. Зростання обороту роздрібною торгівлю також пов'язано переважно з інфляційними процесами. Реальна купівельна спроможність українців через девальвацію гривні зменшилася. Спираючись на

дані табл. 1, розрахуємо коефіцієнт парної кореляції за таким алгоритмом:

1. Значення кожної незалежної та залежної змінної записують в окремі ряди.

2. Обирають один ряд залежної змінної та один ряд незалежної змінної і розраховують для кожного з них середнє арифметичне ряду.

3. Визначають різницю між членом ряду і середнім значенням.

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку рангового коефіцієнта кореляції Спірмена

Назва показника	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Відхилення
Показники конкурентоспроможності податкової політики (незалежна змінна)							
Податкове навантаження з урахуванням соціальних внесків, %	38,11	38,4	36,26	34,48	35,82	32,22	-5,89
Податкова віддача, %	14,25	13,86	12,51	11,29	10,94	8,38	-5,87
Витрати часу, годин на рік	651	657	488	386	346	346	-305
Кількість податкових платежів, од. на рік	135	135	28	28	5	5	-130
Загальна податкова ставка, %	55,5	57,1	55,4	54,4	52,7	52,2	-3,3
Ефективність функціонування фіскальних органів, грн. надходжень на одиницю витрат	73,82	81,51	59,23	67,22	99,58	104,02	30,2
Податковий розрив (gap), млн грн.	-4 073,9	36 937,0	25 027,6	19 657,2	-10 997,6	-16 378,2	-12 304,3
Середній показник періоду стабільного функціонування податкової системи, днів	61	28	19	13	14	46	-15
Показники соціально-економічного розвитку (залежна змінна)							
Валовий внутрішній продукт, млн грн.	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 383 182	1 083 191,0
ВВП на душу населення, грн./особу	28 397,41	30 781,46	32 164,69	34 933,91	46 321,37	55 733,26	27 335,85
Кількість зареєстрованих безробітних на кінець періоду, тис. осіб	482,8	506,8	487,7	512,2	490,8	390,8	-92,00
Середньомісячна заробітна плата одного працівника (номінальна), грн.	2 633	3 025	3 234	3 476	4 195	5 070	2 437,00
Заборгованість із виплати заробітної плати, млн грн.	977,4	893,7	1 019,4	2 436,8	1 880,8	2 004,0	1 026,60
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн грн.	1008313,2	1014906,6	1006280,5	1066769,4	1351374,7	1565332,5	557 019,30
Обсяг сільськогосподарської продукції, млн грн.	265 100	258 270	308 100	370 800	544 193,0	631 105,0	366 005,00
Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн.	60 454,3	62 280,0	58 879,8	50 228,7	55 917,5	70 942,4	10 488,10
Експорт товарів та послуг, млн дол. США	61950,2	63084,7	57433,3	50113,6	34523,3	32734,4	-29 215,80
Імпорт товарів та послуг, млн дол. США	74714,4	76860,7	70039,8	49820,4	34273,8	35058,7	-39 655,70
Оборот роздрібною торгівлю, млн грн.	674 723,1	804 330,8	884 203,7	903 534,5	1018778,2	1159271,9	484 548,80

Джерело: розраховано за [5-12]

4. Знаходять добуток різниць рядів залежної та незалежної змінних.

5. Визначають суму добутків різниць з урахуванням арифметичного знаку.

6. Зводять у квадрат кожну різницю ряду залежної та незалежної змінної.

7. Визначають суму квадратів відхилень для ряду залежної та незалежної змінної окремо.

8. Отримані результати підставляють у формулу 1.

У табл. 2 представлені результати розрахунку коефіцієнта рангової кореляції за вищенаведеним алгоритмом. Коефіцієнт може набувати значення від 0 до 1. Відповідно 0 означає, що зв'язок між показниками відсутній, а 1 – зв'язок між показниками дуже тісний.

Якщо значення коефіцієнту позитивне, то зв'язок прямий, якщо коефіцієнт набуває від'ємного значення – зв'язок обернений.

Отже, з табл. 2 бачимо, що ВВП, ВВП на душу населення та середньомісячна заробітна плата на одного працівника мають сильний обернений зв'язок із майже усіма показниками конкурентоспроможності податкової політики, крім показника ефективності функціонування фіскальних органів (прямий зв'язок) та середнього показника періоду стабільного функціонування податкової системи (дуже слабкий

зв'язок). Таким чином, зростання показників конкурентоспроможності податкової політики веде до зменшення ВВП та ВВП на душу населення. Тісний прямий взаємозв'язок спостерігається між кількістю зареєстрованих безробітних та показниками податкового навантаження та податкової віддачі. Тобто чим більший податковий тягар, тим більше зростає безробіття.

Заборгованість із виплати заробітної плати також має дуже тісний обернений зв'язок із майже усіма показниками конкурентоспроможності податкової політики, крім показника ефективності функціонування фіскальних органів (прямий слабкий зв'язок), податкового розриву та середнього показника періоду стабільного функціонування податкової системи (обернений слабкий зв'язок).

Обсяг реалізованої промислової продукції та обсяг сільськогосподарської продукції мають тісний обернений зв'язок із більшістю показників конкурентоспроможності податкової політики, крім показника ефективності функціонування фіскальних органів (прямий зв'язок) та середнього показника періоду стабільного функціонування податкової системи (слабкий зв'язок). При цьому обсяг виконаних будівельних робіт має слабкий зв'язок із показниками податкової політики.

Таблиця 2

Результати розрахунку коефіцієнта кореляції Спірмена для показників соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності податкової політики за 2011-2016 рр.

Залежні змінні	Незалежні змінні							
	Податкове навантаження з урахуванням соціальних внесків, %	Податкова віддача, %	Витрати часу, годин на рік	Кількість податкових платежів, од. на рік	Загальна податкова ставка, %	Ефективність функціонування фіскальних органів, грн. надходжень на одиницю витрат	Податковий розрив (gap), млн грн.	Середній показник періоду стабільного функціонування податкової системи, днів
Валовий внутрішній продукт, млн грн.	-0,85	-0,95	-0,80	-0,73	-0,90	0,82	-0,69	-0,02
ВВП на душу населення, грн./особу	-0,83	-0,94	-0,79	-0,73	-0,90	0,84	-0,70	-0,02
Кількість зареєстрованих безробітних на кінець періоду, тис. осіб	0,69	0,72	0,40	0,38	0,64	-0,62	0,67	-0,51
Середньомісячна заробітна плата одного працівника (номінальна), грн.	-0,88	-0,97	-0,83	-0,78	-0,88	0,77	-0,62	-0,10
Заборгованість із виплати заробітної плати, млн грн.	-0,80	-0,76	-0,86	-0,72	-0,74	0,34	-0,39	-0,37
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн грн.	-0,78	-0,90	-0,73	-0,64	-0,89	0,88	-0,77	0,10
Обсяг сільськогосподарської продукції, млн грн.	-0,83	-0,94	-0,85	-0,78	-0,95	0,81	-0,75	-0,07
Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн.	-0,25	-0,32	0,09	0,08	-0,18	0,54	-0,35	0,64
Експорт товарів та послуг, млн дол. США	0,81	0,92	0,90	0,82	0,97	-0,77	0,74	0,18
Імпорт товарів та послуг, млн дол. США	0,82	0,90	0,93	0,83	0,95	-0,70	0,69	0,26
Оборот роздрібною торгівлі, млн грн.	-0,88	-0,96	-0,87	-0,85	-0,84	0,67	-0,49	-0,27

Джерело: розраховано автором

Прямий зв'язок експорту й імпорту з показниками конкурентоспроможності податкової політики пояснюється тим, що протягом періоду, що аналізується, відбулась значна девальвація гривні. У цей період відбулося суттєве зменшення експорту й імпорту в доларовому еквіваленті з одночасним зниженням податкового навантаження. Таким чином, можна стверджувати, що під час розрахунку коефіцієнта кореляції для визначення зв'язку між показниками експорту та імпорту і показниками податкової політики важливим фактором, що впливає на достовірність результатів, є валютні коливання. Обороти роздрібною торгівлі має тісний обернений зв'язок із більшістю показників конкурентоспроможності податкової політики. Це означає, що в разі зменшення податкового навантаження роздрібною торгівля зростатиме більш швидкими темпами.

Встановлення взаємозв'язку між показниками конкурентоспроможності податкової політики та соціально-економічного розвитку на підставі коефіцієнта рангової кореляції Спірмена має велике практичне значення для розроблення дієвої податкової політики, яка має бути спрямована на забезпечення ефективності національної економіки. Проведений нами аналіз дає чітке наочне уявлення про вплив кожного окремого показника конкурентоспроможності податкової політики на зміну базових показників соціально-економічного розвитку.

Висновки. 1. Досліджено підходи до визначення взаємозв'язків між податковою політикою та соціально-економічним розвитком. Встановлено, що вітчизняні науковці одноставно вважають, що зв'язок між показниками податкової політики та соціально-економічного розвитку існує. При цьому кожен вчений намагається визначити цей зв'язок за допомогою різних математичних моделей і єдиного підходу до вирішення цієї наукової проблеми сьогодні не існує.

2. З метою визначення зв'язку між показниками конкурентоспроможності податкової політики та показниками соціально-економічного розвитку було відібрано незалежні та залежні змінні для виявлення кореляційних залежностей між рядами даних. Як незалежні змінні (x) прийнято показники конкурентоспроможності податкової політики, а як залежні змінні (y) – показники соціально-економічного розвитку.

3. Визначено характер зв'язку між показниками конкурентоспроможності податкової політики та показниками соціально-економічного розвитку на підставі коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Встановлено, що більшість показників соціально-економічного розвитку мають обернений зв'язок із показниками конкурентоспроможності податкової політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамова О.С. Напрямки удосконалення податкового регулювання промислових підприємств / О.С. Абрамова // Траектория науки. – 2016. – № 3(8). – С. 74-81.

2. Джигалов С.О. Система оподаткування та її вплив на соціально-економічний розвиток і фінансове забезпечення регіону: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / Сергій Олексійович Джигалов. – Ірпінь, 2006. – 25 с.
3. Дубинецька П.П. Податкове регулювання в системі управління національним господарством: дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / Павліна Петрівна Дубинецька. – Львів, 2015. – 254 с.
4. Мазур Ю.О. Регулювання темпів економічного зростання методами податкової політики: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / Юлія Олександрівна Мазур. – Донецьк, 2008. – 23 с.
5. Офіційні дані Всесвітнього банку щодо визначення регулювання бізнесу у країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Річний звіт Державної казначейської служби про виконання державного бюджету на 01.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147449/Rik_dox.xls
8. Річний звіт Державної казначейської служби про виконання державного бюджету на 01.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=185635/Rik_dox.xls
9. Річний звіт Державної казначейської служби про виконання державного бюджету на 01.01.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=212666&&documentdocu_stind=21/Rik_dox.xls
10. Річний звіт Державної казначейської служби про виконання державного бюджету на 01.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=257806/web_rik2014.zip
11. Річний звіт Державної казначейської служби про виконання державного бюджету на 01.01.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=305190/rik_dox2015.xls
12. Річний звіт Державної казначейської служби про виконання державного бюджету на 01.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194/rik_dox2016.xls
13. Кучерова Г.Ю. Стратегія формування свідомого оподаткування як фактор сталого розвитку національної економіки: монографія / Г.Ю. Кучерова. – Запоріжжя: КПУ, 2016. – 416 с.
14. Свердан М.М. Податкова політика держави та її вплив на економічне зростання / М.М. Свердан // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2011. – Вип. 2(1). – С. 355-363.
15. Сунцова О.О. Визначення темпу економічного зростання країни за умови проведення податкової реформи / О.О. Сунцова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3(141). – С. 193-198.
16. Ульянов К.Є. Податкова політика держави як фактор забезпечення конкуренції на внутрішньому ринку / К.Є. Ульянов // Вісник ХНУ. – 2011. – № 6. – Т. 1. – С. 168-171.
17. Hungerford T. Taxes and the Economy: An Economic Analysis of the Top Tax Rates since 1945 / T. Hungerford // Congressional Research Service [Electronic resource] – Available at: <http://democrats.waysandmeans.house.gov/sites/democrats.waysandmeans.house.gov/files/Updated%20CRS%20Report%2012%3A13%3A12.pdf>

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 334.784(658.5)

Верезомська І.Г.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу
Київського університету культури*

Олійник О.М.
*асистент кафедри готельно-ресторанного бізнесу
Київського національного університету культури та мистецтв*

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ІМІДЖУ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОТЕЛЮ

INFLUENCE OF CORPORATE CULTURE AND IMAGE ON HOTEL'S COMPETITIVENESS ENSURING

АНОТАЦІЯ

У статті представлено рекомендації щодо формування корпоративної культури в умовах господарювання вітчизняних підприємств індустрії гостинності. Визначено поняття корпоративної культури, основні джерела, складові й етапи формування. Представлено систему корпоративних цінностей, а також досліджено їхній вплив на функціонування підприємства. У статті розглядаються методи підтримки і покращення корпоративної культури і іміджу. Також надано рекомендації з удосконалення корпоративної культури й іміджу.

Ключові слова: готель, єдині цінності, методи управління, підтримка корпоративної культури, імідж, стандарти і норми поведінки, персонал, конкурентоспроможність.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены рекомендации по формированию корпоративной культуры в условиях хозяйствования отечественных предприятий индустрии гостеприимства. Определены понятие корпоративной культуры, основные источники, составляющие и этапы формирования. Представлена система корпоративных ценностей, а также исследовано их влияние на функционирование предприятия. В статье рассматриваются методы поддержания и повышения корпоративной культуры и имиджа. Также предоставлены рекомендации по совершенствованию корпоративной культуры и имиджа.

Ключевые слова: гостиница, единые ценности, методы управления, поддержание корпоративной культуры, имидж, стандарты и нормы поведения, персонал, конкурентоспособность.

ANNOTATION

The article presents recommendations on the formation of corporate culture in the conditions of domestic enterprises in the hospitality industry. The concept of corporate culture, the main sources, components and stages of formation. The system of corporate values, and examines their impact on the functioning of the enterprise. The article discusses methods of maintaining and improving the corporate culture and image. As well as recommendations for improvement of the corporate culture and image.

Key words: hotel, common values, management practices, maintaining the corporate culture, image, standards and codes of conduct, personnel, competitiveness.

Постановка проблеми. Готель – це візитна картка міста або країни, він може бути як місцем для прихильників відпочинку і подорожей, так і центром активних ділових контактів. Го-

ловна мета діяльності підприємств готельного господарства полягає в тому, щоб надавати бездоганне обслуговування, перевершуючи очікування споживачів; бути визнаним лідером серед конкурентів у своєму сегменті на своєму ринку [5, с. 152].

Тому так багато уваги приділяється корпоративному іміджу – образу готелю в уяві клієнтів. Він безпосередньо впливає на конкурентоспроможність, прискорює і збільшує обсяги продажу, сприяє досягненню стратегічних цілей готельного підприємств, орієнтованих на перспективу. Менеджери підприємств індустрії гостинності визначають завдання організації управлінського процесу за новими правилами. Сформовані стихійно елементи корпоративної культури не завжди мають чітку витриманість, цілісність і найчастіше не всім зрозумілі. Впровадження заздалегідь розроблених внутрішньо корпоративних правил визначає стабільні, чітко зазначені позиції всіх учасників готельного підприємства, сприяє успіху на ринку послуг, ефективності, конкурентоздатності підприємств індустрії гостинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в цій сфері здійснювали такі вчені, як Д. Денісон, Л.Е. Орбан-Лембрик, Х. Роббінс, М. Фінлі, Ю.І. Палеха, В.В. Стадник, М.А. Йохна, Г.Л. Хаєт, О.Л. Єськов, С.В. Ковалевський, які зазначили, що корпоративна культура та імідж відіграють важливу роль у визначенні й реалізації управлінської діяльності, здійсненні ефективної політики готельного підприємства щодо забезпечення конкурентоспроможності готелю. Сучасні вчені В.В. Зубенко, І.В. Качан, А. Філлер, досліджуючи питання діагностування розвитку корпоративної культури підприємств України, особливу увагу приділили визначенню джерел формування корпоративної культури.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на досить високий рівень одержаних результатів, питання розвитку корпоративної культури та створення позитивного іміджу на вітчизняних готельних підприємствах потребують подальшого наукового дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні, дослідженні та аналізі впливу корпоративної культури та іміджу готелю щодо забезпечення його конкурентоспроможності

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо розглядати сутність конкурентоспроможності, то можна побачити, що багато авторів справедливо зазначають, що вона безпосередньо залежить від конкурентоспроможності готельних послуг. А конкурентоспроможність готельної послуги – це здатність послуги ефективно і якісно задовольняти потреби споживачів, випереджаючи конкурентів на ринку готельних послуг щодо споживчих характеристик послуги за мінімальних затрат на її задоволення, забезпечуючи при цьому комерційний успіх підприємств індустрії гостинності.

Конкурентоспроможність готелю можна визначити за формулою, запропонованою О.Н. Косвінцевою, а саме: конкурентоспроможність готелю = конкурентоспроможність готельних послуг + імідж (бренд) + сегментування, де конкурентоспроможність готельних послуг = якість + ціна + обслуговування [4, с. 12].

Зацікавленість готелів у комерційному успіху підкреслює необхідність посилення конкурентоспроможності послуг, які надаються ними, що вимагає покращення роботи всіх служб і підрозділів у готелі. Конкурентоспроможність готелю залежить від багатьох факторів, які можна вважати компонентами (складовими) конкурентоспроможності готелю. Конкурентоспроможність готельного менеджменту передбачає низку систематичних заходів щодо покращення послуг, постійного пошуку нових видів реклами, нових груп потенційних клієнтів, покращення сервісу, формування корпоративної культури та позитивного іміджу.

Прибуток і успіх у готелі безпосередньо пов'язані з його іміджем. Останнім часом багато уваги приділяється корпоративному іміджу. Він має прямий вплив на конкурентоспроможність, прискорює та збільшує обсяги продажів. Це інструмент досягнення стратегічних цілей готельних підприємств, орієнтованих на перспективу.

Серед важливих завдань щодо створення корпоративного іміджу готелю можна виділити такі: 1) формування корпоративної культури (визначення і просування у внутрішньому середовищі основних організаційних цінностей, ефективна система внутрішньо організаційних комунікацій); 2) створення і підтримка сприятливого морально-психологічного клімату (робочих взаємостосунків в колективі). За правильного підходу ці завдання стають внутрішніми джерелами

розвитку, тим потенціалом, що може кардинально змінити імідж готелю і, відповідно, його роль і місце на ринку готельних послуг.

Значний вплив на імідж готелю здійснює корпоративна культура. Корпоративна культура – елемент стратегічної важливості, що може надати багато переваг. Для готельного підприємства необхідно формувати корпоративну культуру, тобто сукупність норм поведінки і цінностей, що є спільними для всіх співробітників підприємства. Під час формування корпоративної культури перш за все треба визначити джерела та механізм її формування.

Джерела формування корпоративної культури такі:

- 1) система особистих цінностей та індивідуально-своєрідних шляхів їх реалізації;
- 2) методи, форми та структура організації діяльності, які об'єктивно втілюють певні цінності, зокрема особисті цінності керівників підприємства;
- 3) уявлення щодо оптимальної і допустимої моделі поведінки співробітників колективу, які відображають систему спонтанно сформованих внутрішньо-організаційних цінностей [1, с. 137].

Механізм формування корпоративної культури полягає у взаємному поєднанні її джерел. Перетинаючись, вони обмежують сферу реально можливих на певному готельному підприємстві способів реалізації особистих цінностей і таким чином визначають їх зміст та ієрархію, що домінують в колективі. Ієрархічна система, що виділена за таким варіантом цінностей, створює найбільш адекватну і саме їй притаманну сукупність способів їх реалізації, які втілюються в способи діяльності та формують внутрішньо-групові норми та моделі поведінки.

В теорії наукового управління корпоративна культура розглядається як один з елементів, що потребує діагнозу, планування та формування. Управління культурою можна розглядати через управління:

- соціально-економічними відносинами в колективі;
- культурою праці;
- соціально-економічними відносинами із зовнішнім середовищем, а саме клієнтами, споживачами, партнерами, постачальниками тощо.

Корпоративна культура тісно переплітається з усіма процесами та напрямками діяльності готельного підприємства, тому діагностування культурологічних проблем може значно сприяти пошуку шляхів вдосконалення управління підприємством загалом.

Ось незначний перелік «симптомів», які вказують на негаразди в колективі: чутки, плітки, стійке падіння продуктивності праці, постійні сварки, прогули без поважних причин, підвищений рівень травматизму, розмови про те, «як добре на інших підприємствах», «як добре піти до іншої фірми», виток інформації щодо бізнесу.

Є багато підходів до розв'язання цих проблем. Всі заходи можуть бути розділені на дві категорії залежно від їх спрямування: для зовнішнього суспільства – клієнтів, партнерів, постачальників, влади, представників ЗМІ; для внутрішньої аудиторії – колективу підприємства [1, с. 139].

Індустрію гостинності часто називають індустрією догоджання, але в хорошому сенсі. Гарне обслуговування полягає в тому, щоб надати гостю трошки більше, ніж він очікував, а відмінне обслуговування полягає в тому, щоб зробити це із щирим задоволенням. Корпоративні концепції і програми багатьох провідних готельно-ресторанних комплексів світу враховують основні три позиції: поважати гостя, задовольняти його потреби та формувати корпоративний дух персоналу.

Аналіз наявної корпоративної культури готельного підприємства повинен здійснюватися за такими основними напрямками: базові цінності, традиції та символіка, стандарти поведінки, «герої» готельного підприємства, сприйняття бренда, наявні методи формування та розвитку корпоративної культури.

Головним результатом успішної роботи готелю з формування та розвитку корпоративної культури є відданість персоналу, ототожнення співробітників зі своїм готелем, прагнення ефективно працювати в ньому і сприяти його успіху.

Основними складовими відданості персоналу є:

- 1) інтеграція – це усвідомлення співробітниками організаційних цілей, об'єднання працівників навколо цілей готелю;
- 2) залучення – це бажання працівника робити свій внесок у досягнення цілей готелю;
- 3) лояльність – це емоційна прив'язаність працівника до готелю, бажання працювати і залишатися його співробітником.

Таким чином, для формування прихильності до цілей і цінностей готелю необхідно застосувати такі методи (табл. 1).

Таблиця 1

Методи формування складових прихильності

Складові прихильності	Методи формування
Інтеграція	– Брендінг; – корпоративні ЗМІ; – корпоративні стандарти.
Залучення	– Навчання і розвиток персоналу; – корпоративні конференції і семінари; – конкурси, заохочення ініціатив.
Лояльність	– Соціальні програми, пільги, привілеї; – корпоративні свята і поздоровлення; – сімейні програми; – спорт, культура, благодійність, екологія.

Запропоновані методи підтримки корпоративної культури дають змогу значно покращити якість готельних послуг, а також підвищити їх конкурентоспроможність.

Висновки. Підтримка корпоративної культури повинна здійснюватися через загальнофірмові заходи, спрямовані на виховання у співробітників готелю почуття єдності, приналежності до компанії, лояльності і надійності у роботі. Створення позитивного іміджу як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі готелю буде сприяти вихованню і пропаганді корпоративності і позитивної соціально-психологічної атмосфери в колективі.

Для комплексного підходу до управління корпоративною культурою необхідно розробляти корпоративні програми з метою формування лояльності персоналу, швидкого вирішення виникаючих проблем в обслуговуванні, підвищення ефективності комунікацій і взаємодії всіх підрозділів готелю, забезпечення стабільної якості обслуговування, а також з навчання персоналу корпоративним стандартам поведінки і обслуговування.

По-перше, корпоративна культура надає робітникам можливість самовизначення та презентації місії корпорації і бренда в своїй особі; створює у персоналу відчуття надійності місця своєї роботи, своєї значимості в ній, почуття соціальної захищеності.

По-друге, розуміння засад корпоративної культури своєї компанії дає змогу новим співробітникам швидко адаптуватися в готелі, адекватно реагувати на будь-які виробничі ситуації, що виникають.

По-третє, корпоративна культура стимулює розуміння особистої відповідальності робітника, досягнення найкращого результату у виконанні поставлених завдань.

По-четверте, корпоративна культура дає можливість встановлювати взірці, приклади для визнання та заохочення найкращих співробітників.

Практична реалізація розглянутих основних складових формування корпоративної культури й іміджу на підприємствах готельного бізнесу сприятиме підвищенню конкурентних переваг, що приведе до підвищення ефективності готельного господарювання загалом та забезпечить їхнє стале функціонування.

Подальші дослідження є перспективними, оскільки відновлення і певне поживлення попиту у галузі готельного господарства дають змогу визнати необхідним розвиток та вдосконалення роботи з формування і покращення іміджу готелю для забезпечення його конкурентоспроможності. Тому пошук найкращих методів підтримки і покращення корпоративної культури та іміджу готелю є важливим напрямом досліджень на перспективу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верезомська І.Г. Формування корпоративної культури та імідж готельного підприємства / І.Г. Верезомська // Науковий вісник ПУЕТ: Economic Sciences. – 2011. – Т. 2. – № 6(51).

2. Везомська І.Г. Діагностика організаційної культури підприємства готельно-ресторанного бізнесу за методом Данієля Денісона / І.Г. Везомська // Науковий вісник РУЕТ: Economic Sciences. – 2013. – № 5(61).
3. Качан И.В. Методики диагностики организационной культуры предприятия / И.В. Качан, В.В. Зубенко // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2008. – № 33. – С. 187-119.
4. Косвинцева Е.Н. Обеспечение конкурентоспособности гостиничного предприятия промышленного центра: автореф. дисс. канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Е.Н. Косвинцева. – М., 2009. – 23 с.
5. Косій Т.М. Сучасний стан розвитку готельного господарства України / Т.М. Косій // Індустрія гостинності в країнах Європи: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (4-6 грудня 2009 р.). – Сімферополь, 2009. – С. 152-154.
6. Лайкер Дж. Корпоративная культура Toyota / Дж. Лайкер, М. Хосеус. – М.: Альпина Паблишер, 2011. – 354 с.
7. Никольская Е.Ю. Современные проблемы и перспективы развития гостиничного бизнеса / Е.Ю. Никольская // Путь науки. – 2015. – № 1(11). – С. 65-68.
8. Роббинс Х. Почему не работают команды. Что идет не так и как это исправить / Х. Роббинс, М. Финли; пер. с англ. – М., 2010. – 304 с.
9. Солоха Д.В. Формування корпоративної культури підприємств готельного бізнесу / Д.В. Солоха // Економіка і менеджмент культури. – 2014. – № 1. – С. 66-72.

УДК 330.14:62

Висоцький О.О.
аспірант кафедри економіки
Європейського університету

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

THE PRIORITY DIRECTIONS FOR THE PROVISIONING OF THE ECONOMIC SAFETY AT THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті узагальнені та розвинені підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства, детермінації її складових та визначення найбільш важливих з них на даному етапі соціально-економічного розвитку. Економічній безпеці належить детермінуюча роль в забезпеченні на належному рівні стійкості та конкурентоспроможності сучасного підприємства. Водночас падіння рівня економічної безпеки підприємств господарського комплексу України пов'язано з низкою як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Визначенню пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки підприємства мають передувати оцінка поточного стану та діагностика наявних проблем, що передбачають як оцінку фактичного обсягу споживання ресурсів, технічного, інформаційного та технологічного забезпечення господарської діяльності та їх відповідності потребам підприємства ресурсів, так і визначення наявного потенціалу підприємства, можливостей його розвитку та використання. Для визначення та вибору пріоритетних напрямів забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства слід сформувати групу параметрів та забезпечуючий інструментарій, через які досягаються очікувані ефекти від реалізації цих напрямів.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, складові економічної безпеки, енергетична безпека підприємства.

АННОТАЦИЯ

В статье обобщены и развиты подходы к определению понятия экономической безопасности предприятия, детерминации ее составляющих и определению наиболее важных из них на данном этапе социально-экономического развития. Экономической безопасности принадлежит детерминирующая роль в обеспечении на должном уровне устойчивости и конкурентоспособности современного предприятия. В то же время падение уровня экономической безопасности предприятий хозяйственного комплекса Украины связано с рядом как внешних, так и внутренних факторов. Определению приоритетных направлений обеспечения экономической безопасности предприятия должны предшествовать оценка текущего состояния и диагностика существующих проблем, которые предусматривают как оценку фактического объема потребления ресурсов, технического, информационного и технологического обеспечения хозяйственной деятельности и их соответствия потребностям предприятия ресурсов, так и определение имеющегося потенциала предприятия, возможностей его развития и использования. Для определения и выбора приоритетных направлений обеспечения надлежащего уровня экономической безопасности предприятия необходимо сформировать группу параметров и обеспечивающий инструментарий, через которые достигаются ожидаемые эффекты от реализации этих направлений.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, составляющие экономической безопасности, энергетическая безопасность предприятия.

ANNOTATION

The approaches to the definition of the concept of economic security of the enterprise, determination of its components and identification of the most important of them at this stage of socio-economic development are generalized and developed in the

article. The economic security has a determining role in ensuring the sustainability and competitiveness of a modern enterprise. At the same time the fall in the level of economic security of enterprises of the economic complex of Ukraine is linked with a number of external and internal factors. The assessment of the current state and diagnostics of existing problems must precede the determination of the priority directions of ensuring the economic security of an enterprise. This analysis includes the assessing of the real volume of consumption of resources and technical, informational and technological support of economic activities and their compliance with the needs of the enterprise resources, the determination of the existing potential of the enterprise, and capabilities of its using and development. The group of parameters and a toolkit for identifying and selecting the priority areas for providing the adequate level of economic security have to be formed.

Key words: economic security of enterprise, constituents of the economic security, energy security of enterprise.

Постановка проблеми. Економічній безпеці належить детермінуюча роль в забезпеченні на належному рівні стійкості та конкурентоспроможності сучасного підприємства. Водночас падіння рівня економічної безпеки підприємств господарського комплексу України пов'язано з низкою зовнішніх та внутрішніх факторів. Незважаючи на велику кількість літератури, присвяченої проблемам економічної безпеки підприємств, відчувається брак наукового опрацювання теоретичних і практичних питань застосування економічного підходу до оцінки системи забезпечення безпеки підприємства загалом і його економічної безпеки зокрема як специфічної виробничої системи. Економічна безпека кожного окремого підприємства галузі є основою для формування економічної безпеки галузі, забезпечення інших видів безпеки території, що забезпечують виживання, стійке функціонування і розвиток економіки регіону в умовах недостатності більшості видів ресурсів, споживаних сучасною економікою за абсолютної нерівномірності розподілу і споживання ресурсів між підприємствами, галузями та регіонами. Саме тому подальший розвиток теоретичних положень та формулювання практичних рекомендацій щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальний базис розуміння економічної безпеки підприємства сформований в роботах О.М. Бандурки, Н.В. Білошкурської, В.М. Геєця, Л.І. Донця, Я.А. Жаліла, А.О. Заїчківсько-

го, Т.М. Іванюти, О.І. Черняк, М.І. Камлика, М.О. Кизима, Т.С. Клебанової, К.В. Коваленка, А.В. Козаченка, В.І. Мунтіяна, Н.В. Лоханової, А.Н. Ляшенко, В.П. Пономарьова, О.В. Россоспанської та інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас постійні зміни умов конкуренції, середовища функціонування та позицій підприємств на ринку, ускладнені несприятливими політичними та соціально-економічними змінами в суспільстві, вимагають визначення найважливіших складових економічної безпеки сучасного підприємства та розробки заходів щодо забезпечення їх стану на належному рівні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у детермінуванні складових економічної безпеки сучасного підприємства, встановленні найважливіших з них на сучасному етапі соціально-економічного розвитку та розробці заходів щодо забезпечення їх стану на належному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження підходів [1-3; 6-14] до визначення поняття «економічна безпека підприємства» дають змогу констатувати відсутність єдиного розуміння цього терміна та трактування його з позицій функціонального, ресурсного, фінансового, конкурентного та стійкісного підходів. Слід погодитися з Т.Г. Васильцівим, який зазначає, що ця економічна категорія є складною, взаємообумовлюється практично всіма показниками стану та ефективності діяльності підприємства, потребує виключно системного підходу до її вимірювання, а отже, її обґрунтування її зв'язку та залежності від таких інтегральних економічних категорій, як конкурентоспроможність, потенціал, життєздатність, фінансова стійкість та ризикостійкість підприємства [1, с. 15]. Найбільш емним та повним, на наш погляд, є визначення економічної безпеки підприємства, надане В.М. Геєцем: економічна безпека суб'єкта господарювання є складною динамічною системою, що забезпечує стійке функціонування і розвиток підприємства за допомогою своєчасної мобілізації і найбільш раціонального використання трудових, фінансових, техніко-технологічних та інших ресурсів підприємства в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз [10].

І.П. Отенко, Г.А. Іващенко, Д.К. Воронков зазначають, що економічну безпеку підприємства можна визначити як захист підприємства проти економічних злочинів, як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також як стан ефективного використання ресурсів або потенціалу [11].

Узагальнюючи підходи різних авторів [6-9; 12; 13], зазначимо, що до основних складових економічної безпеки підприємства відносяться інформаційна, комерційна, енергетична, протипожежна, екологічна соціально-психологічна та техніко-технологічна безпека; безпека зв'язку, господарсько-договірної діяльності; пе-

ревезень вантажів і осіб; рекламних, культурних, масових заходів, ділових зустрічей і переговорів. З зазначених складових економічної безпеки підприємства в сучасних умовах, на наш погляд, найбільш уразливими та такими, що потребують першочергової уваги, є енергетична та інформаційна безпека.

Висока енергозалежність та енергоємність економіки України та підприємств вітчизняного господарського комплексу на перші позиції у забезпеченні економічної безпеки підприємства виводять заходи із забезпечення саме енергетичної безпеки. Підтверджують правильність позицій автора щодо цього результати досліджень науковців Національного інституту стратегічних досліджень: «На тлі збереження кризових явищ у світовій економіці та посилення глобальної економічної нестабільності головного значення набуває забезпеченість країн сировинними, зокрема паливно-енергетичними ресурсами, спроможність підтримувати стабільне функціонування та розвиток національних економік незалежно від дисбалансів глобального фінансового ринку. Ця обставина зумовлює загострення конкурентної боротьби за джерела постачання паливно-енергетичних ресурсів і маршрути їх транспортування, висуває значно вищі вимоги до ефективності їх використання. Внаслідок цього останніми десятиріччями відбулися суттєві зміни і в обсягах, і в структурі світового споживання енергоносіїв. Зокрема, згідно з даними «British Petroleum» (BP), за 1966-2010 рр. світове споживання первинних енергетичних ресурсів зросло на 219%, а саме з 3,8 до 12 млрд. т у нафтовому еквіваленті (т н. е.) При цьому частка нафти у загальній структурі споживання за цей період знизилася з 39% до 33%, вугілля – з 37% до 30%, тоді як частка газу та ядерної енергії зросла з 16% до 24% та з 0,2% до 5% відповідно. Також відбулися зміни у структурі основних споживачів. Так, якщо у 1965 р. на країни-члени Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) припадало споживання 65% зазначених енергоресурсів, то у 2010 р. – 43% [5].

Забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства і насамперед його енергетичної безпеки передбачає вибір пріоритетних напрямів діяльності та розробку тактичних механізмів їх реалізації. Визначені підприємством пріоритетні напрями повинні корелюватися зі стратегічними напрямами розвитку підприємства, а в ідеалі – зі стратегічними напрямами забезпечення енергоефективності галузі та «Енергетичною стратегією України на період до 2030 року» (схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071). Так, основною проблемою господарського комплексу України, визначеною в цій стратегії, є висока енергоємність виробництва. Основними чинниками, які перешкоджають подальшому зниженню енергоємності ВВП, як зазначається в стратегії, є:

– високий ступінь фізичного зношення основних засобів і технологічне відставання в найбільш енергоємних галузях і житлово-комунальній сфері;

– невідповідність тарифів і цін на енергоресурси до видатків на їх виробництво, що ускладнює модернізацію енергетичних об'єктів;

– неефективність функціонування природних монополій;

– високий рівень втрат енергоресурсів під час їх передачі та споживання;

– обмеженість стимулів до зниження споживання енергоресурсів за відсутності приладів обліку;

– низький рівень впровадження енергоефективних технологій і устаткування як у промисловості, так і серед населення [4].

Визначенню пріоритетних напрямів забезпечення економічної загалом та енергетичної безпеки підприємства зокрема мають передувати оцінка поточного стану та діагностика наявних проблем, що передбачають не лише оцінку фактичного обсягу спожитої енергії, але й врахування наявності та потенціалу використання альтернативних джерел енергії, визначення стану електротранспортної мережі, енергоємності використовуваного обладнання та технологій і можливостей їх зменшення.

Насамперед слід сформулювати групу параметрів та забезпечуючий інструментарій, через які досягаються очікувані ефекти від реалізації пріоритетних напрямів забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства (рис. 1). Такими параметрами, на наш погляд, є важливість та строковість планованих заходів, їх масштабність, ресурсозабезпеченість, а також структуризація за рівнем ієрархічної системи. Використовуваний інструментарій доцільно розподілити на три групи: нормативно-правовий, організаційний та фінансово-економічний. Під час визначення та вибору пріоритетних напрямів забезпечення належно-

го рівня економічної безпеки та заходів щодо їх реалізації їх ефективність слід оцінювати не лише з економічних, але й із соціальних та екологічних позицій.

Надалі запропонований підхід слід використовувати і під час визначення та вибору пріоритетних напрямів забезпечення належного рівня економічної безпеки за кожною окремою складовою (енергетичною, інформаційною тощо).

На наш погляд, пріоритетними напрямками забезпечення енергетичної безпеки сучасного підприємства є підвищення енергоефективності та енергозбереження, а також диверсифікація видів енергії. Слід зазначити, що вказані напрями співпадають із пріоритетами забезпечення енергетичної безпеки, визначеними Міжнародним енергетичним агентством, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, а також іншими міжнародними інституціями, що займаються дослідженнями та реалізацією конкретних проектів у цій сфері.

Заощадження енергоресурсів рівнозначне їх виробництву, і найчастіше саме воно є найбільш рентабельним та екологічним засобом забезпечення зростаючого попиту на енергію. Заходи з підвищення енергоефективності та енергозбереження дають змогу знизити енергоємність господарської діяльності та навантаження на інфраструктуру, зміцнюючи тим самим енергетичну безпеку підприємства.

Основними заходами з підвищення рівня енергетичної безпеки підприємства, на нашу думку, мають стати організація розробки, освоєння випуску, серійне виробництво та впровадження у господарський процес енергозберігаючого обладнання; використання відходів сільського господарства для виробництва відновлювальної енергії; розробка техніко-економічних обґрунтувань та проектів виробництва енергії з відновлювальних джерел; застосування енергоефективних технологій для опалення виробничих площ підприємств, зокрема перевер-

Рис. 1. Складові вибору пріоритетних напрямів забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства

дення котлів опалення на альтернативні види палива (солома, тирса, пілети тощо), використання електричного теплоаккумуляційного об'єкту, проведення термомодернізації будівель.

Висновки. В сучасних умовах конкурентоспроможність, а відповідно, й успішність функціонування підприємства на ринку та його розвиток багато в чому залежать від рівня його економічної безпеки. Саме тому забезпечення належного рівня економічної безпеки є одним з головних стратегічних завдань розвитку сучасного підприємства. З основних складових економічної безпеки підприємства, до яких відносять інформаційну, комерційну, енергетичну, екологічну, соціально-психологічну та техніко-технологічну та інші, найбільш уразливими та такими, що потребують першочергової уваги в сучасних умовах, є енергетична та інформаційна безпека. Саме забезпечення належного рівня енергетичної безпеки підприємства є основою для розробки подальшої стратегії та тактики його функціонування. При цьому пріоритетними напрямками забезпечення енергетичної безпеки сучасного підприємства є підвищення енергоефективності та енергозбереження, а також диверсифікація видів використаної енергії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: [монографія] / [Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук]; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів, 2012. – 386 с.
2. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: [навч. пос.] / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
3. Економічна безпека: [навч. посіб.] / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1071-2013-%D1%80>
5. Загрози енергетичній безпеці України в умовах посилення конкуренції на глобальному та регіональному ринках енергетичних ресурсів: аналіт. доп. / [А.Ю. Сменковський, С.Б. Воронцов, С.В. Бегун та ін.]; упоряд. А.А. Білуха; за заг. ред. А.Ю. Сменковського. – К.: НІСД, 2012. – 136 с.
6. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємства: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
7. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: [навч. посіб.] / М.І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
8. Коваленко К.В. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект / К.В. Коваленко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – 2008. – № 3. – С. 134-139.
9. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: [монографія] / О.М. Ляшенко. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
10. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія] / [В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.]; за ред. В.М. Гейця. – Х.: ВД «ІН-ЖЕК», 2006. – 240 с.
11. Економічна безпека підприємства: [навчальний посібник] / [укл. І.П. Отенко, Г.А. Іващенко, Д.К. Воронков]. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2012 – 256 с.
12. Прус Н.В. Система економічної безпеки підприємства. Поняття, сутність, принципи / Н.В. Прус // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 675-679.
13. Россошанська О.В. Сутність економічної безпеки суб'єктів господарювання як сфери економічної науки / О.В. Россошанська // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр. – № 2(38). – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 161-166. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/38/11rovsen.pdf>
14. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія] / [О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний та ін.]; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ: Елтон-2, 2010. – 282 с.

УДК 338.65

Крупельницька І.Г.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Євась Т.В.
старший викладач кафедри економіки та менеджменту
Вінницького соціально-економічного інституту
Університету «Україна»

Жукова О.А.
старший викладач кафедри економіки та менеджменту
Вінницького соціально-економічного інституту
Університету «Україна»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

THEORETICAL ASPECTS OF BUSINESS ADMINISTRATION AS A COMPONENT OF MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються сутність та особливості бізнес-адміністрування. Визначається місце бізнес-адміністрування у системі управління підприємством. Розглядаються принципи побудови ефективної системи бізнес-адміністрування на підприємстві. Досліджуються основні функції сучасного бізнес-адміністрування.

Ключові слова: менеджмент, адміністративний менеджмент, система управління підприємством, бізнес, бізнес-адміністрування.

АННОТАЦІЯ

В статье анализируются сущность и особенности бизнес-администрирования. Определяется место бизнес-администрирования в системе управления предприятием. Рассматриваются принципы построения эффективной системы бизнес-администрирования на предприятии. Исследуются основные функции современного бизнес-администрирования.

Ключевые слова: менеджмент, административный менеджмент, система управления предприятием, бизнес, бизнес-администрирование.

ANNOTATION

The article analyzes the essence and features of business administration. The position of business administration in the enterprise management system is determined. The principles of the creation an effective business administration system at the enterprise are considered. The main functions of modern business administration are explored.

Key words: management, administrative management, enterprise management system, business, business administration.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України, коли підприємства функціонують в умовах загострення кризових явищ та гео економічної нестабільності, великого значення набуває впровадження раціональних та ефективних форм і методів управління підприємством. З огляду на світові тенденції вітчизняні менеджери повинні втілювати у життєві реалії вже сьогодні нові управлінські технології та інші підходи до прийняття управлінських рішень. При цьому результативну діяльність підприємства можна забезпечити за рахунок впровадження системи адміністратив-

ного менеджменту, яка призначена спростити процес управління, підвищуючи якісні показники роботи, що дає змогу без істотних вкладень в модернізацію виробництва знизити собівартість продукції, ліквідувати брак і забезпечити довгострокову конкурентоспроможність.

Актуальність дослідження полягає в тому, що сьогодні значення бізнес-адміністрування постійно зростає, оскільки в нових умовах господарювання необхідні нові підходи до вирішення економічних та соціальних проблем, глибоке розуміння сутності та форм управління, що використовуються у виробничій та комерційній діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та особливості управління підприємствами, його теоретичні та практичні аспекти досліджуються в працях багатьох вчених, а саме в роботах А. Альберта, І. Ансофа, Н. Арабаджийські [1], М. Вебера, С. Велещук [2], М. Войнаренко [3], А. Герберта, О. Замазій [4], О. Лозовського [5], М. Новікової [6], М. Портера, Т. Світличної [7], Ф. Тейора, В. Тітяєва [8], А. Файоля та багатьох інших. Автори досліджують загальні питання ефективного адміністративного менеджменту, висвітлюють особливості процесів аналізу та розробки шляхів покращення функціонування систем адміністративного менеджменту в ринкових умовах [9, с. 53].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте подальшого дослідження потребують процеси бізнес-адміністрування на макrorівні та практичні аспекти побудови ефективної системи адміністративного менеджменту підприємства на базі управління бізнес-процесами, що мають власні особливості, притаманні певному суб'єкту господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення

сутності, особливостей, принципів та функцій бізнес-адміністрування як складової частини системи адміністративного менеджменту та загальної системи управління сучасним підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система управління є сукупністю підсистем, які відображають окремі аспекти управління, а саме цілі, функції, принципи, методи, органи управління, персонал, техніку й технологію, а призначенням якої є розроблення та реалізація управлінського впливу на виробництво відповідно до об'єктивних законів загального розвитку. Отже, під системою управління розуміється система, вплив якої спрямовано на об'єкт управління з одночасною його трансформацією в бажаний стан відповідно до певних кількісних та якісних параметрів, а також яка складається з елементів, що об'єднані загальною метою функціонування.

З управлінського погляду діяльність підприємств є системою, яка складається з економічних, соціальних, технічних та організаційних взаємопов'язаних елементів, які виступають складовими таких підсистем: такою, що управляється (керована), та такою, що управляє (керуюча), тобто це об'єкт і суб'єкт управління. Ефективність діяльності керуючої підсистеми змінюється залежно від цілей, що постають перед комплексною системою управління підприємством. Тому варто її структуру змінювати так, щоб управлінська праця максимальною мірою сприяла високому рівню ефективності, якості й достатній цілеспрямованості функціонування керованого об'єкта (а отже, і всієї системи загалом) [10].

Саме адміністративний менеджмент і є на прямом, орієнтованим на оптимізацію та високу організацію під час виконання завдань, або його можна визначити як вид управлінської діяльності, який скеровано на оптимізацію дій за всіма функціональними напрямками в усіх підрозділах і структурних одиницях підприємства.

Система адміністративного менеджменту – це менеджмент вищої управлінської ланки, який включає два компоненти: сучасне ділове адміністрування (яке передбачає глибоке розуміння законів і практики сучасного бізнесу, маркетингу, тенденцій розвитку міжнародного ринку) та сучасне публічне адміністрування (програма підготовки управлінців для вирішення проблем підприємства з урахуванням соціально-економічного і суспільно-політичного зовнішнього середовища) [5].

В умовах підприємства адміністративний менеджмент трансформується у бізнес-адміністрування, яке концентрує увагу на сфері підприємницької діяльності та спрямовано на отримання прибутку.

Використовуючи різні підходи до визначення сутності понять «бізнес» та «адміністрування», науковці намагаються розкрити зміст терміна «бізнес-адміністрування».

Так, Н.З. Арабаджийські зазначає, що «бізнес-адміністрування – це адміністрування, яке обслуговує бізнес, а також допомагає органам управління та керівникам господарських підприємств та комерційних товариств. Комерційне підприємство може бути корпоративним або приватним, але адміністрація всередині цього підприємства, яка безпосередньо має організаційні або обслуговуючі функції по відношенню до виробничої або торговельної діяльності, називається «бізнес-адміністрація» та займається бізнес-адмініструванням» [1, с. 94].

О.В. Замазій дає таке трактування досліджуваного поняття: «бізнес-адміністрування – це така функція управління, що, керуючись чітко сформованими координативними методами, підґрунтям яких є практичний досвід, максимально ефективно при цьому використовує людський ресурс. За таких умов підприємство розглядається не як технологічна ланка суспільного виробництва, а як соціальна підсистема ринкової економіки» [4, с. 245].

В.В. Тітяєв та Т.О. Дівенок вважають, що «бізнес-адміністрування – інноваційна понятійна категорія, яка нерозривно пов'язана з менеджментом і включає в себе широке коло завдань: аналіз конкурентоспроможності фірм і привабливості ринків, оцінку фінансового ринку, розробку стратегічного плану управління компанією тощо» [8, с. 33].

Узагальнюючи викладене вище, вважаємо, що найбільш ґрунтовне визначення терміна «бізнес-адміністрування» дають М.П. Войнарєнко та О.М. Костюк: «бізнес-адміністрування – це діяльність, спрямована на системний підхід до покрокової та узгодженої організації всіх процесів господарської діяльності та аспектів функціонування підприємства з метою задоволення потреб споживачів та дотримання високих темпів зростання обсягів реалізації, формування та дотримання позитивного іміджу підприємства, ефективного використання всіх видів ресурсів, взаємодії з громадськими, профспілковими та державними установами, забезпечення мотивації удосконалення професійності та умов для кар'єрного зростання працівників в процесі досягнення цілей діяльності організації та зростання вартості компанії» [3, с. 50].

У бізнес-адмініструванні адміністративна функція підприємства (управління підприємством) відіграє основну роль. Бізнес-адміністрування припускає спрямованість всієї управлінської діяльності на внутрішню організацію, на впорядкування відносин усередині самої організації для досягнення своїх цілей (оскільки бізнес-організації не можуть впливати на суспільні відносини шляхом прийняття і забезпечення за необхідності примусового виконання нормативно-правових актів; може йтися лише про взаємовигідні договірні взаємини підприємства із зовнішніми суб'єктами, дотримання законодавства і своїх зобов'язань перед державою, соціальною відповідальності підприємства) [6, с. 14].

Як загальні принципи бізнес-адміністрування можна виділити системність; процесний підхід; розмежування функцій і повноважень; оперативність; можливість оцінки і контролюваність параметрів діяльності всіх учасників; орієнтацію на зміну конкурентного середовища і розвиток технологій [3, с. 50].

Отже, побудова ефективної системи бізнес-адміністрування на підприємстві має базуватись на таких принципах:

1) ощадливе виробництво (виявлення і виключення з процесу всіх зайвих матеріальних ресурсів, дій та операцій, які прямо не беруть участь у створенні нової споживчої вартості, а тільки завдають шкоди, збільшуючи собівартість продукції);

2) планування ресурсів (стає більш ефективним під час використання автоматизованої системи управління підприємством (АСУП), яка є інформаційною системою, що створена для обробки господарських операцій (бізнес-процесів), що сприяє збільшенню конкурентних переваг);

3) сертифікація систем управління підприємств за стандартами ISO серії 9000 (повинна охоплювати закупівлю сировини або комплектуючих, аналіз контракту, контроль якості, проектування, створення, обробку, доставку продукції, навчання персоналу, а також обслуговування і підтримку клієнтів);

4) «процесний підхід» (спрямований на зміну наявної на підприємствах адміністративної системи менеджменту з метою розмежування всіх процесів виробництва товарів і послуг) [5].

Ефективне застосування принципів бізнес-адміністрування є нагальною та актуальною проблемою функціонування і розвитку вітчизняних підприємств. Ефективна система бізнес-адміністрування несе в собі потенціал збереження й ефективного використання фінансових, матеріальних ресурсів підприємства, своєчасного виявлення та нейтралізації реальних та потенційних загроз, а також формування умов реалізації підприємством своїх стратегічних інтересів [7, с. 103].

До основних найбільш вагомих функцій бізнес-адміністрування доцільно віднести проектувальну, організаційну, управлінську, виконавську та контрольну функції.

Проектувальна функція передбачає визначення напрямів розвитку організації, здійснення цілеспрямованої послідовності дій щодо синтезу систем або окремих її складових. Організаційна функція спрямована на впорядкування та підтримання раціональної структури з метою раціональної та збалансованої діяльності підрозділів організації. Управлінська функція зорієнтована насамперед на досягнення поставленої мети, забезпечення сталого функціонування і розвитку організації. Виконавська функція – забезпечення ефективного виконання завдань діяль-

ності, які спрямовані на реалізацію визначених цілей та поставленої мети. Контрольна функція передбачає кількісну і якісну оцінку, а також облік результатів діяльності організації та виступає зворотнім зв'язком, оскільки за результатами контролю здійснюється корегування раніше прийнятих рішень, планів, а також норм і нормативів [2].

Висновки. Розуміння сутності, принципів та функцій бізнес-адміністрування як складової системи управління підприємством в сучасних умовах дає змогу сформулювати чітке уявлення про складність задач, які постають перед підприємствами сьогодні, та дає можливість використати бізнес-адміністрування як інструмент менеджменту для функціонування вітчизняних підприємств за умов кризових явищ, обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів, входу в світову економічну систему як рівноправних партнерів та конкурентів.

Таким чином, побудова та функціонування системи бізнес-адміністрування відбувається на основі розглянутих вище принципів та функцій, а також шляхом здійснення процесу адміністрування всього комплексу робіт, який спрямований на формування і здійснення управлінської дії, що забезпечує необхідний рівень ефективності діяльності підприємства [9, с. 55].

Сьогодні бізнес-адміністрування повинно забезпечувати координацію діяльності та синхронність виконання всіх робіт в системі управління сучасним підприємством.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арабаджийски Н. Сущность теории публичного управления / Н. Арабаджийски [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bagsurb.ru/about/journal/ekonomika-i-upravlenie-nauchno-prakticheskiy-zhurnal-2-2012/ARABADJIIISKIY.pdf>
2. Велешук С. Концептуальні підходи до визначення функцій та класифікації методів адміністративного менеджменту / С. Велешук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1952>
3. Войнаренко М. Сутність та принципи бізнес-адміністрування на підприємствах за умов мінливого конкурентного середовища / М. Войнаренко, О. Костюк // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 4(9). – С. 49-51.
4. Замазій О. Місце бізнес-адміністрування в системі управління виробничо-господарською діяльністю підприємства / О. Замазій // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 1(63). – С. 243-245.
5. Лозовський О. Основні аспекти побудови ефективної системи адміністративного менеджменту / О. Лозовський, С. Шарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/23/sharchuk.php>
6. Новікова М. Конспект лекцій з дисципліни «Менеджмент і адміністрування (адміністративний менеджмент)» (для студентів усіх форм навчання напрям підготовки 6.030601 – Менеджмент) / М. Новікова. – Х.: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. – 98 с.
7. Світлична Т. Теоретичні аспекти бізнес-адміністрування та його зв'язку з управлінням ризиками діяльності підприємств / Т. Світлична // Молодий вчений. – 2014. – № 11(14). – С. 101-104.

8. Тітяєв В. Тенденції у проектуванні бізнес-систем нового покоління / В. Тітяєв, Т. Дівенок // Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Х., 2015. – С. 33-34.
9. Євась Т. Теоретичні аспекти сучасного бізнес-адміністрування / Т. Євась, Т. Вигонюк // Подільський науковий вісник. – 2017. – № 2. – С. 53-55.
10. Стоян К. Складові системи управління підприємством / К. Стоян, К. Бихало [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/54_Stoyan.htm

УДК 658

Тисько М.М.

кандидат економічних наук,
викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинського навчально-наукового інституту економіки
та менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ЙОГО РОЗВИТКУ

INNOVATIVE POTENTIAL OF THE ENTERPRISE AS BASIS OF ITS DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

Економічний розвиток національної економіки та її складників у сучасних умовах все більше залежить від технологічних зрушень на базі інновацій. Уміння формувати й ефективно використовувати інноваційний потенціал стає вирішальним фактором забезпечення конкурентоспроможності та розвитку вітчизняних підприємств. Саме тому важливого значення набуває процес здійснення оцінювання інноваційного потенціалу підприємства та ретельного аналізу його складників. На основі оцінки стану інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання можна визначити подальший напрям його інноваційного розвитку і здійснювати ефективне управління інноваційною діяльністю.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційний розвиток підприємства, інноваційна діяльність, інновації.

АННОТАЦИЯ

Экономическое развитие национальной экономики и ее составляющих в современных условиях все больше зависит от технологических сдвигов в базе инноваций. Умение формировать и эффективно использовать инновационный потенциал становится решающим фактором обеспечения конкурентоспособности и развития отечественных предприятий. Именно поэтому важное значение приобретает процесс осуществления оценки инновационного потенциала предприятия и тщательного анализа его составляющих. На основе оценки состояния инновационного потенциала субъектов хозяйствования можно определить дальнейшее направление его инновационного развития и осуществлять эффективное управление инновационной деятельностью.

Ключевые слова: инновационный потенциал, инновационное развитие предприятия, инновационная деятельность, инновации.

ANNOTATION

The economic development of the national economy and its components in today's conditions is increasingly dependent on technological innovations. The ability to form and effectively use innovative potential becomes a crucial factor in ensuring competitiveness and development of domestic enterprises. That is why the process of evaluating the innovative potential of the enterprise and thorough analysis of its components is of great importance. On the basis of assessment of the state of innovation potential of economic entities, one can determine the further direction of its innovation development and carry out effective management of innovation activity.

Key words: innovative potential, innovative development of the enterprise, innovation activity, innovation.

Постановка проблеми. За сучасних умов господарювання визначальним чинником у сфері інноваційних досліджень та забезпечення економічної безпеки підприємства є формування його інноваційного потенціалу. Економічне зростання на основі інноваційного розвитку під-

приємств забезпечить вирішення комплексних завдань та системних перетворень у його діяльності. Головною умовою стимулювання інноваційного розвитку підприємства є здійснення ним інноваційної діяльності, яка уможливить спроможність нарощувати й активно використовувати організаційно-економічні, техніко-технологічні та інші інноваційні можливості, що становлять інноваційний потенціал. Таким чином, актуальними залишаються питання розвитку методичних і практичних підходів до управління інноваційною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування інноваційного потенціалу підприємства присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як М. Бондарчук, Ю. Бажал, М. Войнаренко, Т. Васильців, В. Геєць, Т. Іванюта, С. Ілляшенко, С. Кіреєв, О. Кириченко, А. Єпіфанова, В. Семиноженко, В. Стадник, Л. Федулова й інші.

Проте дослідження доводять, що сьогодні єдиний та цілісний підхід до створення механізму формування та управління інноваційним потенціалом підприємств є відсутнім. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу, яка останнім часом приділяється цій темі, досі існують протиріччя з питань визначення змісту та структури інноваційного потенціалу. Таким чином, питання сутності та складників інноваційного потенціалу потребують більш детального розгляду.

Постановка завдання. Метою статті є визначення механізму управління інноваційним потенціалом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока динаміка зміни навколишнього середовища вітчизняних підприємств вимагає від них використання ефективної системи управління інноваційним потенціалом, що розроблений на принципах системного підходу. Така система повинна враховувати вплив зміни навколишнього середовища підприємства та використання превентивних різноманітних методів управління.

Метою управління інноваційним потенціалом підприємства є підвищення його здатності швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку та зростання споживчої цінності продукції з метою максимального задоволення потреб споживачів. При цьому обсяг застосування інновацій на вітчизняних підприємствах залишається на досить низькому рівні. Необхідність реалізації інноваційних процесів та механізму управління інноваційним потенціалом зумовлена впливом підприємств на економіку в цілому.

У зв'язку з науково-технічними нововведеннями були розроблені нові підходи до дослідження науки та практики управління, такі як системний, ситуаційний, процесний та ресурсний.

Отже, необхідно провести всебічний аналіз методичних підходів до управління інноваційним потенціалом підприємства. Оскільки ситуаційний підхід виходить із системного, а ресурсний – із процесного, то аналіз повинен охоплювати два підходи, такі як системний і процесний.

Більшість сучасних вчених у галузі управління інноваційним потенціалом виділяють такі основні завдання інноваційного потенціалу, як:

- 1) визначення стратегічних напрямів інноваційної діяльності і постановка цілей у кожному з них;
- 2) орієнтація діяльності організації на інновації;
- 3) планування інноваційної діяльності організації;
- 4) вибір найоптимальнішої інноваційної стратегії розвитку для кожного напрямку діяльності;
- 5) мотивація учасників інноваційної діяльності;
- 6) організація інноваційної діяльності;
- 7) систематична оцінка результатів інноваційної діяльності.

Цей підхід цілком відображає основні цілі загальної теорії, а тому повинен використовуватися під час обґрунтування концепції управління інноваційним потенціалом підприємства.

Інноваційний потенціал не можна використовувати однаково ефективно для вирішення різних проблем, оскільки процес формування та подальшого розвитку інноваційного потенціалу будь-якого підприємства повинен бути заснованим на системних позиціях, проте при цьому необхідно враховувати особливості вирішуваного питання.

Зокрема, накопичений досвід організації управління інноваційною діяльністю як у нашій країні, так і в промислово розвинених країнах виявив низку істотних чинників.

Застосування процесного підходу в управлінні інноваційним потенціалом має такі переваги, як:

- гнучкість та адаптивність системи управління інноваційним потенціалом, що обумовлені саморегулюванням системи;

- зниження навантаження на керівників, оскільки відповідальність розподіляється між власниками інноваційних проектів;

- зниження сили та значущості дії бюрократичного механізму та його орієнтація на кінцевий продукт;

- прозорість та розуміння системи управління інноваційним потенціалом;

- можливість комплексної автоматизації процесу управління інноваційним потенціалом.

Динамічність та гнучкість системи та її внутрішніх процесів зумовлена загальним зацікавленням у збільшенні швидкості обміну ресурсами підприємства під час інноваційної діяльності.

До недоліків практичної реалізації процесного підходу на підприємстві варто віднести збільшення вимог до певного рівня кваліфікації кінцевих виконавців.

Розглянувши методологічні підходи, необхідно також проаналізувати структурні процеси управління інноваційним потенціалом. Для того, щоб виконати цей аналіз, нам потрібно розглянути функції управління, у яких розкривається сутність терміна «управління інноваційним потенціалом».

Сучасні уявлення щодо функцій управління інноваційним потенціалом характеризуються виділенням трьох груп функцій, таких як базові, оперативні та пов'язуючі функції [1, с. 123].

Базовими функціями системи управління інноваційним потенціалом є організація, планування, мотивація та контроль.

До пов'язуючих функцій можна віднести комунікації, управлінські рішення, керівництво та лідерство.

Управлінські рішення характеризуються розглядом попередніх варіантів дій, вибором керівником найприйнятнішого варіанту досягнення цілей організації, що забезпечує ефективне використання і розвиток інноваційного потенціалу серед безлічі альтернатив.

Кожна функція системи управління повинна мати своє відображення у методах управління інноваційним потенціалом.

Функції мотивації можуть розглядатися за допомогою методу реінженірингу. Цей метод допомагає суб'єктам господарювання розглядати управління інноваційним потенціалом з іншого боку, визначити оптимальне рішення для стимулювання підвищення інноваційного потенціалу.

Функція контролю та планування може знайти своє відображення у такому методі, як контролінг, що вимірює відповідність одержаних результатів поставленим цілям.

Цей метод управління інноваційним потенціалом, як і маркетингові комунікації, охоплює у собі частку кожної функції управління потенціалом.

Підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку про те, що проведений аналіз підходів до управління інноваційним потенціалом та розгляд функцій управління забезпечує визначення оптимального підходу до управлін-

ня інноваційним потенціалом господарюючих суб'єктів. На нашу думку, процесний підхід до управління інноваційним потенціалом варто використовувати, оскільки цей підхід охоплює у собі всі функції управління, як другорядні, так і базисні.

Процесний підхід до управління інноваційним потенціалом характеризується зниженням навантаження на керівників, оскільки відповідальність розподіляється між виконавцями інноваційних проектів, у результаті чого управління буде мати гнучку та адаптивну систему, що підходить до специфіки інновацій, тому що інновації у процесі свого створення можуть постійно змінюватися і така діяльність полягає у високому рівні ризиків для підприємства [2].

Для забезпечення сталого розвитку інноваційного потенціалу підприємства необхідно впроваджувати ефективний механізм управління, який забезпечить формування та реалізацію інноваційної стратегії.

Запропонований механізм управління інноваційним потенціалом підприємства представлений на рис. 1.

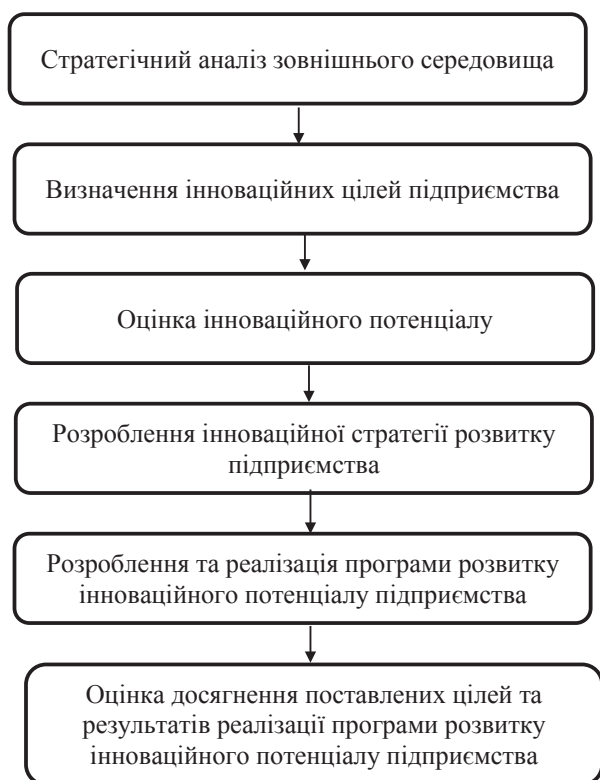

Рис. 1. Механізм управління інноваційним потенціалом підприємства

Реалізація інноваційного потенціалу не відбувається випадково, тобто без цілеспрямованого впливу на нього та управління цим процесом. Тому варто визнати, що є два завдання, які стоять перед підприємством, такі як оцінка потенціалу та його швидка реалізація.

Для оцінки потенціалу підприємства пропонується застосовувати відповідну систему показників, а для його реалізації необхідні:

- розроблення системи модулів зміни, які відображають певні зрушення в інноваційному потенціалі;

- поділ сукупності інноваційних проблем на блоки перспективних та поточних завдань підприємства;

- розроблення системи відносин персоналу, що пов'язана із вирішенням поточних та інноваційних завдань;

- розроблення системи інформації щодо впровадження інноваційного потенціалу та оцінка його ефективності з позицій прибутковості на різних стадіях життєвого циклу інноваційного процесу;

- формування системи цільових показників під час здійснення інноваційної діяльності [3, с. 60].

Інноваційний потенціал кожного підприємства залежить від масштабів та специфіки його діяльності, а ступінь використання інноваційного потенціалу визначає його інноваційні можливості та здатність підприємства сприймати нововведення. Вагомий вплив на розвиток інноваційного потенціалу підприємства мають фактори ринкового середовища.

Найслабшою ланкою розвитку інноваційного потенціалу є відсутність ефективного механізму управління.

Проведений аналіз забезпечив виявлення основних проблем управління інноваційним потенціалом підприємства, таких як:

- брак фінансових коштів, що характеризується пошуком джерел фінансування і раціональним використанням наявних перспективних напрямів інноваційної діяльності;

- відсутність методики для комплексної оцінки інноваційного потенціалу підприємства;

- необхідність технологічного та постійного переоснащення виробництва сучасним обладнанням;

- підвищена можливість виникнення ризиків, що зумовлена високою невизначеністю результату;

- відсутність потрібної інформації про потреби ринку в інноваційній продукції;

- недосконалість мотивації персоналу та неврахування підвищеної значущості окремих факторів;

- неефективна робота маркетингової служби [4, с. 5-7].

Для забезпечення сталого розвитку інноваційного потенціалу підприємства необхідним є застосування ефективного механізму управління, який забезпечить формування і реалізацію найприйнятнішого варіанту розвитку, що забезпечить найкращі кінцеві результати.

З метою швидкого реагування на зміни у ринковому середовищі підприємствам необхідно ефективно використовувати усі наявні можливості для того, щоб усі його ланки були готовими до сприйняття змін.

Інноваційний потенціал підприємства буде високим за виконання таких умов, як:

- мотивація організаційних змін;
- здійснення регулярного моніторингу якості управління;
- надання пріоритету функціям дослідження;
- пошук та інтелектуальний розвиток.

Залежно від стану інноваційного потенціалу підприємства проходить вибір та реалізація інноваційної стратегії, тому визначення його впливу на розвиток підприємства має надзвичайно важливе науково-практичне значення і є необхідним елементом постійного моніторингу рівня розвитку підприємства.

Інноваційний потенціал підприємства є багатокомпонентною динамічною системою, важливою умовою для його економічного розвитку. Наявність необхідної технічної бази, відповідного наукового потенціалу, фінансових ресурсів, контролю якості продукції, вивчення потреб ринку, розвиток технологічної інфраструктури і наявність резервів капіталу та ресурсів дають можливість реалізовувати наявний інноваційний потенціал і зробити певні кроки з метою його підвищення [5, с. 237].

Збільшення інноваційного потенціалу підприємства може здійснюватися лише завдяки розвитку його складників, внутрішнього середовища та з допомогою інших потенціалів. Визначення впливу та стану інших системоутворюючих потенціалів на інноваційний потенціал і розвиток підприємства загалом можна проводити за допомогою оцінювання готовності усіх структурних підрозділів підприємства до реалізації інноваційних проектів та оцінки поточного стану під час реалізації інноваційних проектів. Другим важливішим етапом у визначенні впливу на розвиток підприємства інноваційного потенціалу є оцінка якості й інноваційно-інвестиційної привабливості проектів. При цьому виконання поточних інноваційних процесів на відповідному рівні є ознакою високого інноваційного потенціалу і, відповідно, готовності підприємства до реалізації нових проектів.

Інноваційні можливості підприємства передусім характеризуються його забезпеченістю власними економічними ресурсами. За цієї умови суб'єкти господарювання будь-якої форми власності можуть реалізовувати свою інноваційну стратегію без залучення запозичених коштів. При цьому чинниками, які стримують інноваційну активність підприємства, є недостатня фінансова підтримка держави, нестача власних коштів, недосконалість законодавчої бази, тривалий термін окупності нововведень та високі економічні ризики. На розвиток інноваційного потенціалу підприємства негативно впливає відсутність у керівників та менеджерів підприємств розуміння необхідності впровадження портфеля інноваційних проектів та їх фінансування [6, с. 197].

Розуміючи під інноваційним потенціалом підприємства здатність та приховані можливості розвитку його інноваційної діяльності, також

варто враховувати розвиток цілісної системи факторів і умов, які необхідні для його втілення.

Здійснення інноваційної діяльності на підприємстві залежить від низки різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників, таких як:

- наявні темпи науково-технічного прогресу;
- глобалізація та інтернаціоналізація економіки;
- адміністративна перебудова систем управління;
- посилення конкуренції;
- розвиток інформаційних технологій;
- наявність якісних та кількісних зрушень на ринку праці.

Головною умовою для успішної діяльності підприємства є її постійна трансформація, потенціал якої залежить від сукупності вільних у відповідний момент часу ресурсів, а результативність та доцільність зміни в межах трансформаційних процесів визначають рівнем економічного ризику, який супроводжує ці процеси [7, с. 134].

Особливої актуальності набуває застосування простих форм управління та надто великий штат управлінців; поєднання примусу та свободи; встановлення стандартів якості роботи та вимога їх дотримання; керівництво у єдності групової самоорганізації та єдиноначальності. Аналіз умов середовища бізнесу показує конкуренцію, яка посилюється в усіх напрямках діяльності підприємства.

Принципи сучасного управління підприємствами підштовхують їх керівників до швидкого прийняття рішень, постійного контакту зі споживачами, надання підлеглим права прийняття відповідних рішень, заохочення їх підприємницьких здібностей. Наголос зміщується на важливу область бізнесу, орієнтацію саме на ті області, що найкраще відомі і де є більше вмінь та накопиченого досвіду.

Висновки. Отже, створення ефективного механізму управління інноваційним потенціалом на підприємстві дає змогу приймати обґрунтовані рішення у сфері управління на відповідному стратегічному рівні, знижувати ризик інноваційної діяльності у результаті впровадження комплексного оцінювання інноваційного потенціалу, підвищення ефективності використання наявних ресурсів підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гавва В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: [навч. посіб.] / В.Н. Гавва, Е.А. Божко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 224 с.
2. Чоботар С.В. Інноваційний потенціал підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/Ok/18_Chebot.htm
3. Шипуліна Ю.С. Критерії та методика діагностики інноваційного потенціалу промислового підприємства / Ю.С. Шипуліна // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3(1). – С. 58-63.

4. Іванілов О.С. Інноваційний потенціал підприємства / О.С. Іванілов, О.М. Таряник // Економіка, фінанси, право. – 2004. – № 12. – С. 5-7.
5. Стадник В.В. Інноваційний менеджмент: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / В.В. Стадник, М.А. Йохна. – Київ: Академвидав, 2006. – 464 с.
6. Бондарчук М.К. Характеристика складових інноваційного потенціалу господарських структур в системі «інновації – фінанси – виробництво» / М.К. Бондарчук, Я.Р. Біленська // Сучасні проблеми економіки і менеджменту: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 197-198.
7. Петрович Й.М. Інноваційний потенціал управління організацією: [монографія] / Й.М. Петрович, Л.М. Прокопишин – Рашкевич // Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 184 с.

СЕКЦІЯ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.1

Турський І.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і фінансів
Тернопільського національного технічного університету
імені Івана Пулюя

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЧЕРЕЗ ЕКОНОМІКУ ЗНАНЬ – НОВА ЯКІСТЬ РОЗВИТКУ

REGIONAL DEVELOPMENT THROUGH KNOWLEDGE ECONOMY – NEW QUALITY DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

Досліджена сучасна парадигма поняття економіки знань на основі поглядів провідних зарубіжних і українських учених. Доведено, що економічний успіх, заснований на ефективному використанні нематеріальних активів, є ключовим джерелом економічного зростання регіонів. Аргументовано, що економіка знань відкриває нові можливості економічного зростання регіонам незалежно від їх розміру, наявності запасів природних ресурсів, рівня індустріалізації та рівня економічного розвитку. Вказано, що нова економіка як платформа нової якості регіонального розвитку передбачає необхідність трансформації продуктивних сил і сильної підтримки освітньої та соціальної сфер на регіональному рівні.

Ключові слова: нова економіка, знання, економічне зростання, регіон, розвиток.

АННОТАЦИЯ

Исследована современная парадигма понятия экономики знаний на основе взглядов ведущих зарубежных и украинских ученых. Доказано, что экономический успех, основанный на эффективном использовании нематериальных активов, является ключевым источником экономического роста регионов. Аргументировано, что экономика знаний открывает новые возможности экономического роста регионам независимо от их размера, наличия запасов природных ресурсов, уровня индустриализации и уровня экономического развития. Указано, что новая экономика как платформа нового качества регионального развития предусматривает необходимость трансформации производительных сил и сильной поддержки образовательной и социальной сфер на региональном уровне.

Ключевые слова: новая экономика, знания, экономический рост, регион, развитие.

ANNOTATION

The modern paradigm of the knowledge economy concept has been studied on the basis of the views of leading foreign and Ukrainian scholars. It is proved that economic success, which is based on the effective use of intangible assets, is a key source of regional economic growth. It has been argued that the knowledge economy opens up new opportunities for economic growth of regions, regardless of their size, availability of natural resources, the level of industrialization and level of economic development. It has been indicated that the new economy, as a platform for a new quality of regional development, implies the need for the productive forces transformation and the strong support of educational and social spheres at the regional level.

Key words: new economy, knowledge, economic growth, region, development.

Постановка проблеми. Проблематика регіонального розвитку отримує новий теоретичний базис шляхом адаптації новітніх теоретичних концепцій до теоретичного надбання регіональної економіки. Регіони країн все більшою мірою відчують необхідність переходу до радикально нового типу локальної економіки – економіки знань (knowledge economy). Її центральним елементом є інтелектуальна особистість – працівник, який є одночасно носієм знань, творцем продукції та генератором доданої вартості.

Сучасна парадигма поняття економіки знань останніми десятиліттями стала об'єктом дослідження і наукових дискусій як світової наукової спільноти, так і українських учених. Цей термін, широко популяризований ще у 1969 році Пітером Друкером, до недавнього часу не був достатньо висвітлений у вітчизняній науці. Термін «економіка знань» ґрунтується на позиції, згідно з якою основну роль в економічному зростанні та сталому розвитку особистостей, підприємств, регіонів, країн відіграють знання і технології. Загалом знання завжди мали важливе значення для економічного розвитку, але останніми роками важливість їх невинно зростає через активізацію науково-технічного прогресу, глобалізацію світової економіки, зростання значення спеціалізованих знань, підвищення рівня обізнаності про важливість знань для економічного розвитку країн та регіонів і створення нових робочих місць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед напрацювань щодо економіки знань в українській науці хотілось би відзначити праці таких учених, як М. Поляков, О. Сахненко, О. Топоркова, У. Гузар, Н. Рак, І. Малик, С. Дубиківський, О. Вінничук, І. Вінничук, Л. Скращук, Н. Носань та інші.

На світовому рівні цією проблематикою займаються провідні міжнародні організації (ООН, Світовий Банк, МВФ тощо) та вчені усіх країн світу. Серед її дослідників – західні

економісти Б. Лундвалл, М. Кастельс, К. Фрімен, Е. фон Вайцзеккер, Е. Ловінс, Л. Ловінс, У. Дайзарад, Р. Інглегарат, П. Пільцер та багато інших. Незважаючи на велику кількість праць у цьому напрямі досліджень, регіональним особливостям прояву нової економіки на регіональному рівні і використанню її положень для розроблення стратегій регіонального розвитку з урахуванням ефекту трансформації продуктивних сил регіонів приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Теперішні тенденції вказують на те, що економіка знань чинить позитивний вплив не лише на економічний але й на соціо-гуманітарний розвиток підприємств, регіонів та регіональних утворень. Нашим завданням є аналіз теоретичних концепцій нової економіки з метою виявлення тих складників, що можуть бути імplementовані у стратегіях регіонального розвитку на основі трансформації якості продуктивних сил.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі є багато різних визначень, які використовуються для розкриття суті економіки знань. Це свідчить про багатогранність та відносну новизну цієї категорії. Згідно з положеннями Азіатсько-Тихоокеанського Економічного Співробітництва (АРЕС) та Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСД) економіка знань є терміном, що асоціюється з радикально новими навичками працюючого населення, високою продуктивністю і новою доданою вартістю як єдиним способом для ведення конкурентної боротьби підприємствами і країнами, що дає їм змогу діяти в умовах глобалізації. Згідно з підходом ОЕСР роль знань перевищує за важливістю природні ресурси, фізичний капітал і некваліфіковану робочу силу. Більшість країн світу, не лише промислово розвинених, постіндустріальних, але й і тих, що розвиваються, тією чи іншою мірою органічно рухаються у напрямі економіки, заснованої на знаннях.

Згідно з іншою, популярною у пресі позицією економіка знань визначається і формується її складовими структурними елементами – підприємствами, організаціями та компаніями, що діють у галузях промисловості, які засновані на знаннях та інноваціях. Саме такі структурні елементи лідирують у міжнародній конкурентній боротьбі, маючи на озброєнні згадані ключові компетенції. Економічний успіх, заснований на ефективному використанні нематеріальних активів, таких як знання, унікальні навички персоналу і потенціал для інновацій, спричинений саме цим ключовим джерелом конкурентних переваг. Такий погляд на економіку знань відкриває нові можливості і дає надію країнам із перехідною економікою, незалежно від їх розміру, наявності запасів природних ресурсів, рівня індустріалізації та рівня економічного розвитку, на досягнення високої динаміки підвищення добробуту.

Вчені виділяють чотири основні теоретичні погляди на економіку знань [1; 2; 3, с. 415]. Першим є ствердження того, що вхідні потоки знань економік у кількісному та якісному вимірі є значно важливішими, ніж це спостерігалось дотепер. Так, П. Друкер та інші науковці стверджують, що знання стає найважливішим фактором виробництва товарів та послуг, а роль знань (порівняно із традиційними факторами виробництва) постійно зростає [2]. Причиною таких змін є прямування економік країн світу до ведення господарської діяльності, яка орієнтована на знання.

Відповідно до цієї позиції накопичення знань не може бути відділеним від накопичення капіталу, що вважається основоположним моментом класичної теорії виробництва.

Другий теоретичний погляд на економіку знань базується на ідеї, згідно з якою знання як продукт певною мірою є більш важливими, ніж раніше, і очевидним фактом сьогодні є зростання торгівлі знаннями. Це твердження може бути вірним хоча б із цієї позиції, що сьогодні і справді спостерігається нечуване зростання виробництва інтелектуальних продуктів та послуг, таких як програмне забезпечення, бази даних, доступи до інформаційних, програмних продуктів та ін., а ринки цих продуктів отримали колосальні прирости, особливо за останні десятиліття.

Третьою, досить теоретичною концепцією є зростання ролі так званих явних знань як компонента економічної діяльності. Такими знаннями є тип відомостей, які легко пояснюються, описуються, вербалізуються, формалізуються і є доступними для засвоєння, їх можна легко отримати, навчитися користуватися, застосовуючи чіткі правила. Прикладами таких знань можуть слугувати різноманітні навчальні відео, інструкції, технологічні та інші види документації тощо.

Останньою, четвертою теоретичною концепцією є базування економіки знань на інноваційних, унікальних відомостях, що виражені у радикально нових технологічних інноваціях, ноу-хау, які забезпечують ринкове домінування. Такі зміни разом із бурхливим розвитком комп'ютерної та комунікаційної техніки, впливаючи не особливості ведення бізнесу загалом, також більш виражено впливають на собівартість та повний виробничий цикл підприємств, організацій і компаній.

Хоча деякі автори мають різні погляди на економіку знань (основною причиною цього є різні кути розгляду цього явища), проте всі вони підкреслюють її надзвичайну актуальність та значущість для всього людства. Всі ці теоретичні концепції наголошують на актуальності знань для економічного зростання та розвитку. Головною причиною цього є ґрунтування усіх видів економічної діяльності на знаннях того чи іншого виду. Базуючись на цих концепціях, можна стверджувати, що передумовами економіки знань є прогрес у сфері освіти, винайдення нових техноло-

гій, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи тощо. Такі положення, звісно, є актуальними і для країн із далеко не найкраще розвинутою економікою, таких як Україна.

Розвиток економіки знань тягне за собою зміни у багатьох аспектах господарських систем держав. І, як вже згадувалось, сьогодні напрацьовано чималу кількість теоретичних концепцій та факторів розвитку економіки знань, проте не всі вони є актуальними і придатними для використання для тієї чи іншої окремо взятої країни з причини їх (концепцій) неуніверсальності. Базуючись на досвіді багатьох країн, Світовий Банк здійснив спробу окреслення максимального універсальних ключових факторів, за якими можна оцінити розвиток економіки знань. Основними їх завданнями є вимірювання та опис темпів зростання, культивування економіки знань в окремо взятій країні з метою виявлення реального стану речей та надання рекомендацій розробникам політичних, економічних програм регіонального розвитку тощо.

Так, на основі емпіричних досліджень ОЕСР і Світового Банку вчені демонструють, що розвиток економіки знань вимагає таких ключових базових елементів, як [3, с. 416]:

- ефективні державні інститути й економічні стимули;
- освіта і навчання;
- інфраструктура та інформаційно-комунікаційні технології;
- науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, інновації.

Щодо ефективних державних інститутів варто зазначити, що вплив ефективного уряду на економічні показники в розвинених країнах проявляється досить помітно. Досвід цих країн показує сильну кореляцію між ефективним державним управлінням і доходом на душу населення. Показник якості управління вказує на ключові перешкоди на шляху до розвитку економіки знань. У країнах із перехідною економікою ця перешкода проявляється переважно через недостатньо розвинуте правове середовище. Як правило, емпіричні дослідження показують, що інвестори зацікавлені в досконалій нормативно-правовій базі країни, а тому вкладають гроші туди, де існує низький ризик зміни політичного режиму.

Говорячи про економічні стимули, варто зазначити, що до них можна віднести сприятливе податкове законодавство, фінансові ініціативи та гнучке регулювання інтелектуальної власності. Все це створює більш сприятливе конкурентне бізнес-середовище, також це є важливим для створення та накопичення нових знань. Загалом у країні з недосконалою конкуренцією і відсутністю стимулів для створення нових видів продукції і послуг рівень створення нових знань також буде дуже низьким, як і рівень економічного зростання.

Другим згаданим вище компонентом економіки знань є ефективна і продуктивна освітня

система, яка може задовольнити сучасні актуальні потреби глобалізованого господарства. Особливостями сучасних вимог до людського капіталу є необхідність появи нових навичок (наприклад, робота в команді або когнітивні навички) і безперервного навчання протягом всього життя для того, щоб відповідати швидко виникаючим бізнес-змінам і викликам. Вплив самих знань і їх накопичення на виробничому рівні вказує на те, що адекватна система освіти буде забезпечувати швидку передачу знань у суспільстві. Система освіти є ключовим фактором створення інноваційної культури, що є необхідним для успішного розвитку сучасної економіки. Система освіти повинна забезпечити трансфер знань між особистостями, компаніями та інституціями шляхом співпраці між освітніми установами та компаніями, що забезпечить зниження витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи на підприємствах.

Інфраструктура та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є не менш важливим аспектом розвитку. Напрацювання у сфері економіки знань підкреслюють важливість інформаційно-комунікаційних технологій та їх вплив на економічний розвиток країн. Проте весь потенціал цих технологій та його інфраструктура не можуть бути використані з максимальним ефектом за умови слабкої освіченості трудових ресурсів, традиційних методів управління і неадекватної нормативно-правової бази.

Сьогодні самі по собі інформаційно-комунікаційні технології не здатні генерувати знання, але вони дають змогу привагним особам, компаніям та організаціям мати доступ до знань, використовувати і передавати знання більш ефективно, швидше і з меншими економічними затратами, виступаючи, таким чином, новим інструментом. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх застосування сприяли значному збільшенню попиту на освічених працівників. Ефективне впровадження ІКТ на всіх рівнях господарської діяльності може бути важливим фактором для досягнення економічного розвитку і зростання, особливо для країн із перехідними економіками, і позитивні зрушення у цьому плані вже можна спостерігати на теренах нашої держави, про що йтиметься далі.

Дослідження і розроблення, виникнення інновацій та ноу-хау великою мірою залежать від розвиненої інноваційна культура у країні і локального бізнес-клімату. Створення такої культури лежить на плечах керівництва держави і регіонів, яке повинно створити сприятливе середовище, що стимулює створення інновацій як у приватному секторі, так і в державному.

Так, у праці О. Топоркової також відзначається відсутність єдиного погляду на трактування феномена економіки знань та напрямів розвитку суспільства у постіндустріальній економічній науці. Автор згрупувала теорії постіндустріальної економіки за специфічними предметами дослідження таким чином [7]:

– теорії постеконіміки (теорія «гіперактивності» Ж. Бодріяра, теорія креатосфери, економіка солідарності);

– теорії економіки, що базується на знаннях, згідно з якими знання є головним ресурсом виробництва (інноваційна економіка, економіка знань, нова економіка);

– технологічні теорії економіки, суть яких полягає у дослідженні змін у виробничих відносинах компаній, що відбулися внаслідок бурхливого росту інтернет-технологій (цифрова економіка, е-економіка);

– мережева економіка.

Автор відзначає перехід людства до якісно нового етапу розвитку, головними рисами якого є бурхливий розвиток комунікаційних технологій, внаслідок чого відбулося формування нового інформаційно-комунікаційного простору в глобальному масштабі. Оскільки інформація стає головним ресурсом, характерною для суспільства стає мережева організація соціо-гуманітарної взаємодії. У зв'язку із цим теорія інформаційно-мережевої економіки розглядається як така, що відповідає інтегральній концепції суспільства.

Н. Рак робить перелік факторів управління знаннями, скомпонованих у 4 групи [5, с. 226]:

– філософський, організаційний, технологічний фактори;

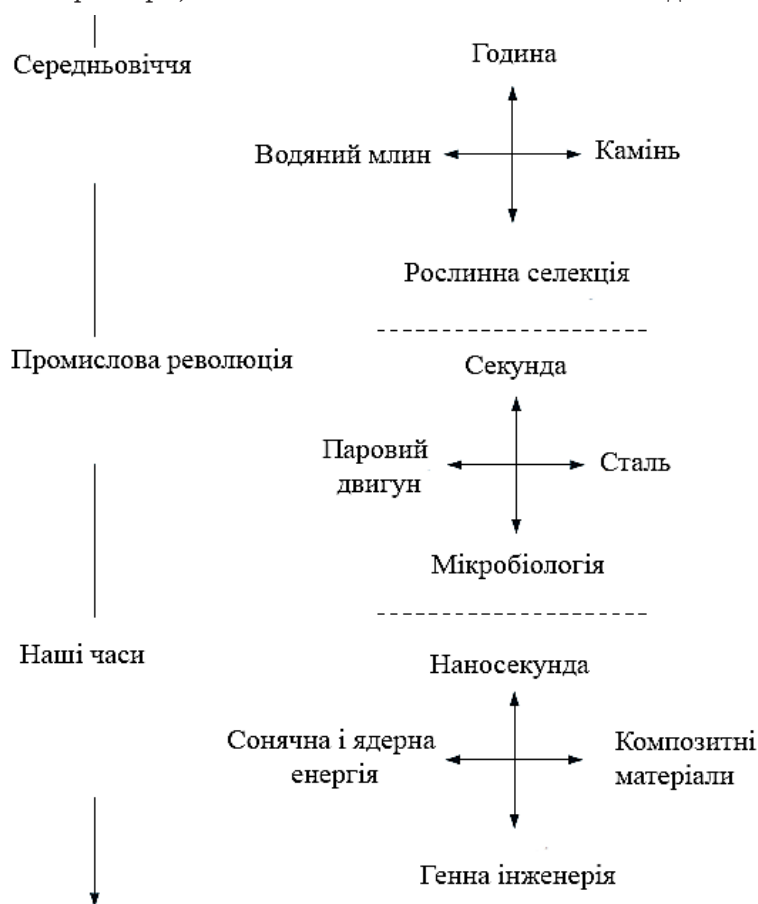

Рис. 1. Концепції часу, матеріалу, життя та енергії в контексті людських еволюційних процесів

Джерело: побудовано на основі [1, с. 1-3]

– людський, системний, глобальний фактори;

– біологічний фактор, ірраціональність знання, раціональність знання;

– індивідуальний фактор, фактор навчання, фактор часу.

І. Вінничук, О. Вінничук та Л. Скращук у своїй роботі розглядали зростання як макроекономічну категорію, яка є не лише показником абсолютних приростів соціального виробництва, але й можливістю економічних систем забезпечувати покращення якості життя, що може відбуватися завдяки підвищенню інтелектуалізації та переходу до економіки, що заснована на знаннях [4, с. 116].

Вони дійшли висновку, що двигуном економічного зростання можуть слугувати знання, проте переважно у довгостроковій перспективі. Для економік, що розвиваються, опорою можуть бути нові технології, наукоємні галузі промисловості, розвиток науково-дослідної бази, інформаційної та комунікаційної інфраструктури. Проведення подібних заходів нашою державою також буде мати позитивний ефект у довгій перспективі. Проте вектор розвитку економіки, що базується на знаннях, є єдиним виходом, який може забезпечити достойне місце в умовах глобалізованого світу.

Заслуговує на увагу дослідження У. Гузар, де автором виявлено такі проблеми освітнього аспекту економіки знань України, як [6, с. 29]:

– загроза відставання якості середньої освіти від вимог постіндустріальної економіки внаслідок недостатніх обсягів фінансування, сліпого копіювання зарубіжного досвіду, який не завжди є актуальним для нашої держави і не дає змоги розкрити вже наявний потенціал та напрацювання, низького рівня оплати праці вчителів та ін.;

– слабкий зв'язок вищої освіти з реальними потребами ринку праці в умовах інтеграції у глобальні світогосподарські процеси;

– відсутність стандартизації щодо якості освіти, низька якість послуг, що базуються на знаннях;

– неналежна перепідготовка кадрів та мала кількість фахівців, що здатні обслуговувати найновіші технологічні галузі.

Автор наголошує, що в умовах нашої держави доцільно інвестувати в освіту громадян та інформаційну інфраструктуру, оскільки це знімає бар'єри трансферів технологій, від поживлення яких можна отримати додаткові конкурентні переваги та приріст загального добробуту.

Загалом знання мали вирішальне значення у розвитку людства з давніх давен. Промислова революція відбулася в Європі після поширення дав-

ньогорецьких знань, що базувалися на дослідницькому підході до природи; це привело до важливих наукових відкриттів в астрономії, фізиці, математиці та інженерії в епоху Відродження. Як наслідок, відбулася наукова революція.

Промислова революція почалася із винайдення парового двигуна та текстильних машин. Це спричинило небувалий ріст підприємництва, що базувалося на знаннях та винаходах. Далі настав період масової індустріалізації, яка найбільшим чином набула поширення у тих країнах, де були для цього «інтелектуальні» та ресурсні умови.

Якщо дослідити більш глибоко розуміння категорій часу, життя, матерії та енергії, то всі ці технологічні зміни, як правило, переходячи у все більш складну і досконалу форму, найрадикальнішим чином змінюють усю економічну і соціальну систему (рис. 1).

Здавалось би, що ці основні фактори людського існування і життя не змінюються з часом у сенсі того, що вони не зникають і не з'являються нові. Проте вони видозмінюються якісно, і ця зміна спричинена прикладанням знань і розвитком технологій у кожній із цих концепцій.

Незмінним складовим, центральним елементом економіки знань є інтелектуальний працівник – особистість. Саме висококваліфіковані кадри є головними генераторами доданої вартості у виробничо-збутових ланцюгах, оскільки технології самого виробництва досить просунулись, аби забезпечити швидку та дешеву реалізацію підприємницьких бізнес-ідей.

Саме з цієї причини виникають нові проблеми, пов'язані з пошуком і наймом висококваліфікованих професіоналів. Ця проблема не стояла так гостро раніше, оскільки існували досить стандартизовані професії та посади і того чи іншого працівника можна було відносно легко замінити в разі виникнення такої потреби. Тепер інтелектуальна людина, яка працює на певній посаді, володіє унікальним набором різноманітних навичок, які дуже рідко можна отримати в повному обсязі, навчаючись у освітніх закладах. Тому подібні особистості є надзвичайно цінними і є драйверами трансформації продуктивних сил на локальному та національному рівнях. Сам тому працівник-особистість є над-

звичайно цінним носієм ідей, інформації, вмінь та навичок, які і є знаннями.

Висновки. Підсумовуючи критичний аналіз теоретичних концепцій нової економіки у розрізі стимулювання регіонального розвитку, вважаємо за доцільне вказати, що:

- нова економіка генерує більшу додану вартість порівняно з традиційною, але і вимагає особливих «ресурсів» – інтелектуально розвиненої робочої сили, креативного мислення персоналу, особливих умов ведення бізнесу та специфічного інституційного середовища в локальному вимірі;

- нова економіка як платформа нової якості регіонального розвитку передбачає необхідність трансформації продуктивних сил і сильної підтримки освітньої та соціальної сфер на регіональному рівні;

- нова економіка потребує наявності системи трансферу знань та державної підтримки інтелектуальної праці на всіх рівнях, що в довготривалій перспективі приведе до покращення якості життя завдяки підвищенню інтелектуалізації бізнесу, виникнення нових видів бізнесу в регіонах, що обмежені застарілою виробничою базою та ресурсами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Building Knowledge Economies. World Bank: Advanced Strategies for Development. WBI Development Studies. Washington, DC. 2016. – P. 745.
2. Drucker P. The Executive in Action: Managing for Results, Innovation & Entrepreneurship, the Effective Executive, New York: HarperBusiness – 1996 – P. 456.
3. Kurtić A., Đonlagić S. Determining key factors for knowledge economy development in Bosnia and Hercegovina // Management, Knowledge and Learning. – 2012. – P. 116-127.
4. Vinnichuk I., Vinnichuk O., Skrashchuk L. Research of Economic Growth in the Context of Knowledge Economy // Intelektinė ekonomika, Lithuania, 8(1). – 2014 – Pp. 23-34.
5. Рак Н. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями / Рак Н.М. // Регіональна економіка, № 3 – 2009 – С. 224-232.
6. Гузар У. (2009). Економіка знань та її перспективи для України / Гузар У.Є. // Регіональна економіка, № 3. – С. 27-35.
7. Топоркова О. Генезис теорії інформаційно-мережевої економіки // Ефективна економіка [Електронне видання] – 2015 – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2015/61.pdf

СЕКЦІЯ 5 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 369.01

Дудченко Н.В.
*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Черкаського державного технологічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ФОНДІВ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

THE PECULIARITIES OF THE FORMATION OF THE STATE FUNDS OF SOCIAL INSURANCE IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано нормативно-правові акти у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Визначено основні джерела формування фондів соціального страхування. Досліджено динаміку обсягу дефіциту Пенсійного фонду, визначено основні фактори, що зумовили його виникнення. Зазначається, що тенденції щодо дефіциту Пенсійного фонду негативно впливають на функціонування всієї системи соціального страхування. Запропоновано авторське бачення основних пріоритетів, які б дали змогу створити передумови для часткового вирішення проблем фінансового забезпечення Фондів соціального страхування.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, дефіцит, фінансові ресурси, регулювання.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы нормативно-правовые акты в сфере общеобязательного государственного социального страхования. Определены основные источники формирования фондов социального страхования. Исследована динамика объема дефицита Пенсионного фонда, определены основные факторы, которые обусловили его возникновение. Указывается, что тенденции дефицита Пенсионного фонда негативно влияют на функционирование всей системы социального страхования. Предложено авторское видение основных приоритетов, которые бы позволили создать предпосылки для частичного решения проблем финансового обеспечения фондов социального страхования.

Ключевые слова: социальная защита, социальное страхование, дефицит, финансовые ресурсы, регулирование.

ANNOTATION

The article analyses the statutory instruments in the sphere of the obligatory state social insurance. The main sources of the formation of the social insurance funds have been determined. The dynamics of the volume of pension fund shortage has been investigated, the main factors, which caused its appearance, have been defined. It has been pointed out at the fact that the tendencies according to the Pension fund shortage influence negatively on the functioning of the whole system of social insurance. The author's idea of the main priorities, which would allow creating the preconditions for the partial problem solution of the financial assurance of social insurance funds, has been proposed.

Key words: social protection, social insurance, deficit, financial resources, regulation.

Постановка проблеми. Гуманістична спрямованість сучасного цивілізаційного розвитку зумовлює підвищення суспільної значущості соціального страхування.

Статтею 24 Основного Закону нашої держави визначено, що Україна є соціальною державою і кожен громадянин має право на соціальне забезпечення, яке гарантується державним соціальним страхуванням. Реалізація такого права на практиці – це забезпечення достатнього рівня добробуту громадянам держави, що відповідає міжнародним умовам, а саме ст. 22 Загальної декларації прав людини та ст. 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року. Зміст зазначеного документа вказує на те, що держави, беручи участь в цьому пакті, визнають право кожної людини на соціальний захист, включаючи соціальне страхування [1, с. 13].

В Україні провідне місце в системі соціального захисту громадян відведено загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Воно передбачає матеріальну підтримку громадян під час виникнення страхових випадків за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або роботодавцем, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [2].

Вищезазначене вказує на те, що дослідження питань формування соціальних фондів нашої держави є актуальним для створення передумов ефективного функціонування вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню мультиаспектності функціонування системи соціального страхування присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, а саме роботи Ю. Конопліної, П. Курмаєва, В. Опаріна, В. Федосова, С. Юрія та інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність численних досліджень із зазначеної проблематики, у теоретичній і практичній площині функціонування системи соціального страхування накопичилась достатня кількість невирішених питань, зокрема недостатньо повно проаналізовано тенденції сучасного етапу функціонування

системи соціального страхування в Україні, не визначено стратегічні та тактичні напрями її подальшого розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження особливостей сучасного етапу формування державних цільових фондів соціального страхування в Україні та обґрунтування напрямів їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державні цільові фонди – одна з сучасних форм перерозподілу національного доходу країни. За своєю економічною сутністю вони відображають грошові відносини з розподілу і перерозподілу вартості суспільного продукту та частини національного багатства, пов'язаних з формуванням та використанням державних коштів для фінансування суспільних потреб з визначених джерел, які мають цільове призначення [3, с. 67].

У сучасних умовах за допомогою державних фондів здійснюється регулювання соціальних процесів у суспільстві.

На даному етапі інтеграції України до Європейського співтовариства значення державних цільових фондів значно зростає. Їх існування є необхідним і доцільним, що пов'язано з такими факторами [4]:

1) у органів державної влади і управління, що формують цільові фонди, з'являються додаткові джерела фінансування своїх потреб понад бюджетні кошти;

2) існування одного централізованого фонду грошових коштів є недостатнім для задоволення всіх державних потреб;

3) за наявності перевищення доходів над видатками цільових фондів кошти можуть бути використані для покриття бюджетного дефіциту;

4) з'являється можливість з більшою ефективністю проводити контрольну роботу за цільовим використанням державних коштів.

Соціальне страхування – це самостійна галузь страхування, що охоплює сукупність відносин щодо формування і використання колективних страхових фондів, призначених для виплати відшкодування за постійної чи тимчасової втрати працездатності або місця роботи [5, с. 128].

У системі державного соціального страхування роль страховика виконує держава, яка бере на себе зобов'язання щодо створення колективних страхових фондів і виплати страхового відшкодування. Страхувальниками є підприємства й організації, громадяни, держава, а застрахованими – працівники підприємств і організацій, а з деяких виплат – і непрацюючі громадяни [6, с. 22].

Нині в Україні основами законодавства «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» передбачено існування цільових страхових фондів (страховиків) з:

- пенсійного страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасних випадків на

виробництві та професійних захворювань, медичного страхування;

- страхування на випадок безробіття [7].

Нормативно-правовими актами визначено декілька завдань, які покладені на Пенсійний фонд України. Основними з них є [8]:

- реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;

- внесення пропозицій Міністру соціальної політики щодо забезпечення формування державної політики із зазначених питань.

Нині питання, пов'язані із формуванням Пенсійного фонду, є суспільно важливими. На жаль, протягом останніх років дисбаланс надходжень (перш за все, власних) та видатків Пенсійного фонду зумовив зростання обсягу дефіциту (рис. 1).

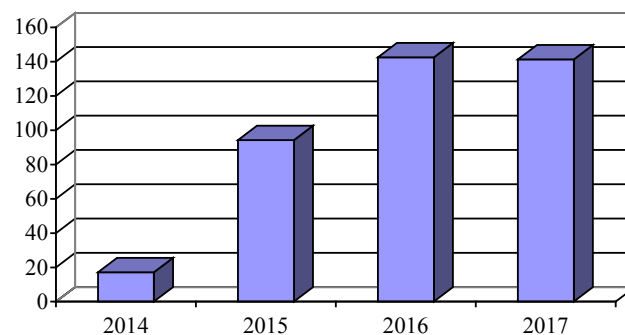

Рис. 1. Динаміка обсягу дефіциту Пенсійного фонду, млрд. грн.

Джерело: розраховано на основі [9, с. 6; 10, с. 27]

Враховуючи суспільну значущість Пенсійного фонду, можна сказати, що наявні тенденції щодо його дефіциту та джерел формування негативно впливають на функціонування всієї системи соціального страхування.

Фонд соціального страхування України – державний цільовий фонд, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням в Україні від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням. Зазначений фонд акумулює страхові внески, контролює використання коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [11].

Фонд був утворений відповідно до норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [7], що було зумовлено процесами реформування системи соціального страхування та одночасно легалізацією фонду оплати праці.

Кошти Фонду як некомерційної самоврядної організації формуються за рахунок страхових внесків страхувальників і застрахованих осіб та використовуються на [11]:

- виплату матеріального забезпечення, страхових виплат та надання соціальних по-

слуг, фінансування заходів з профілактики страхових випадків;

– фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності Фонду, розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем Фонду;

– формування резерву коштів Фонду.

Фонд соціального страхування на випадок безробіття є самостійною фінансовою системою, яка має сприяти забезпеченню ефективної зайнятості, створенню нових робочих місць, надавати матеріальну допомогу та соціальні послуги на випадок безробіття.

На державному рівні основними напрямками використання коштів Фонду є:

– розвиток центрів підготовки, навчання та профорієнтації вивільнюваних працівників;

– надання допомоги державним та місцевим центрам зайнятості;

– відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію осіб відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»;

– фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом;

– створення резерву коштів Фонду [12, с. 184].

Наприкінці 2016 року до законодавства у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування внесено суттєві зміни, зокрема Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII, який набрав чинності 1 січня 2017 року, передбачено вжиття таких заходів [13].

1) Змінено розподіл єдиного соціального внеску (зокрема, зменшено відрахування до фондів соціального страхування і збільшено до Пенсійного фонду).

У відсотках до фонду оплати праці це матиме такі значення: на випадок безробіття – 1,399%, з тимчасової втрати працездатності і від нещасних випадків – 2,446%, пенсійне – 18,154% [13].

Рис. 2. Структура єдиного соціального внеску у розрізі фондів соціального страхування

Джерело: [13]

2) З 1 січня 2017 року встановлюється новий розмір щомісячної страхової виплати потерпі-

лим від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, у яких цей розмір менший за розмір мінімальної заробітної плати у перерахунку на 100% втрати працездатності, на рівні розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 грудня 2016 року, з урахуванням ступеня втрати працездатності.

В результаті реформування системи соціального страхування та, зокрема, реалізації вищезазначених заходів були створені передумови, які сприятимуть зростанню надходжень до відповідних фондів.

Так, на початку 2017 року спостерігається поліпшення ситуації щодо зростання кількості застрахованих осіб, за яких сплачується єдиний соціальний внесок. У квітні 2017 року кількість таких осіб зростає на 338 тис. осіб порівняно з аналогічним періодом 2016 року та становила 10,7 млн. з 15,9 млн. зайнятих осіб.

Динаміку застрахованих осіб за 2014-2017 роки наведено на рис. 3.

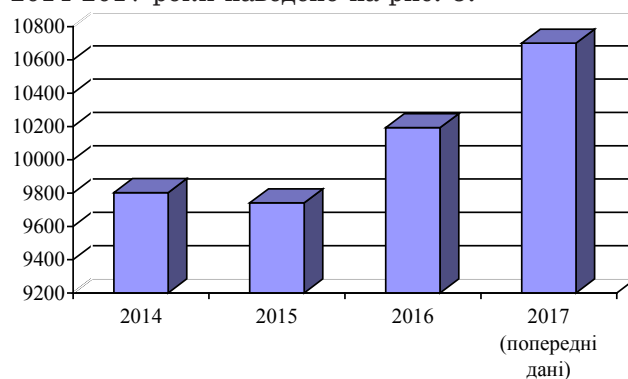

Рис. 3. Динаміка чисельності застрахованих осіб у 2014-2017 роках

Джерело: розраховано на основі [13; 15]

Також протягом січня-травня 2017 року роботодавцями було подано інформацію про заплановане вивільнення 106 тис. працівників, що на 33% менше, ніж у січні-травні 2016 року.

Висновки. Доцільно погодитися із колективом дослідників [16] в тому, що соціальне страхування як складова частина соціального захисту відіграє значну роль у житті громадян України, особливо тих, хто втратив можливість забезпечувати себе самостійно. Водночас нині остаточного вигляду система соціального захисту ще не набула й перебуває у процесі постійного реформування.

На підставі вищевикладеного серед основних пріоритетів, які б дали змогу створити передумови для часткового вирішення проблем фінансового забезпечення Фондів соціального страхування, доцільно виділити такі:

– реалізація комплексу заходів організаційного, мотиваційного та інформаційного характеру щодо охоплення соціальним страхуванням усього зайнятого населення з метою забезпечення належного соціального захисту та збільшення чисельності застрахованих осіб;

– подальше реформування та формування системи соціального страхування активного типу;
 – інформатизація основних управлінських та інших процесів у сфері соціального страхування, впровадження системи віртуального обслуговування;

– узгодження основних характеристик допомог у грошовій формі із наявною соціально-економічною ситуацією в країні;

– реалізація заходів, спрямованих на зменшення тіньового сектору економіки, наприклад, тіньової зайнятості населення [17];

– удосконалення методів контролю за надходженням внесків у Фонди соціального страхування.

Перспективами подальших досліджень можуть бути питання, пов'язані з формуванням системи оцінювання ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Соціальне страхування: [підручник] / [С. Юрій, М. Шаваріна, Н. Шаманська]. – К.: Кондор, 2004. – 464 с.
- Коваль О. Щодо оптимізації системи загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1171>
- Фінанси: [підручник] / за ред. С. Юрія, В. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
- Кириленко О. Фінанси (теорія та вітчизняна практика): [навчальний посібник] / О. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.
- Конопліна Ю. Соціальне страхування / Ю. Конопліна. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 224 с.
- Онищенко Т. Внески до соціальних фондів. Ставки внесків до соціальних фондів / Т. Онищенко // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – № 15(1199). – С. 22-24.
- Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
- Діяльність Пенсійного фонду (основні завдання та нормативно-правові засади діяльності органу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=223203&cat_id=94748
- Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду за 2014 рік. – К.: ПФУ, 2015. – 27 с.
- Соціальний звіт за 2016 рік. – К.: МСПУ, 2017. – 67 с.
- Про Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/uk/publish/article/916882>
- Шевчук Л. Механізм наповнення соціальних фондів коштами / Л. Шевчук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 184-188.
- Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/naryamki-diyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/11576-zagalnoobov-yazkove-derzhavne-sotsialne-strakhuvannya-u-2017-rotsi>
- Курмаев П. Теоретичні та практичні підходи щодо формування моделі управління соціальним розвитком регіону / П. Курмаев // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2010. – № 73. – С. 104-113.
- Щодо ситуації на ринку праці (за даними Державної служби статистики та Пенсійного фонду України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=401365>]
- Якимова А. Проблеми та шляхи вдосконалення діяльності фондів соціального страхування в Україні / А. Якимова, В. Горб // Ефективна економіка. – 2011. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_10_5
- Курмаев П. Основные направления уменьшения теневого сектора экономики / П. Курмаев // Сборник научных трудов SWorld. – 2014. – Вып. 1. – Т. 25. – С. 29-31.

УДК 336.71:338.465.4(477)

Пантелєєва Н.М.
 доктор економічних наук, доцент,
 Черкаський навчально-науковий інститут
 Університету банківської справи

ФІНАНСОВІ ІННОВАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

FINANCIAL INNOVATIONS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMICS: TRENDS, CHALLENGES AND THREATS

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено сучасні тенденції, а також розкрито характерні особливості фінансових інновацій у таких класах, як радикальні та соціально-орієнтовані, банківські продукти і послуги, канали обслуговування, внутрішні процеси. Визначено виклики і загрози банківського бізнесу, що зумовлені поширенням процесів цифровізації економіки та впливають на появу фінансових інновацій.

Ключові слова: інновації, фінансові інновації, цифрова економіка, цифровізація економіки, інформаційно-телекомунікаційні технології.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы современные тенденции, а также раскрыты характерные особенности финансовых инноваций в таких классах, как радикальные и социально-ориентированные, банковские продукты и услуги, каналы обслуживания, внутренние процессы. Определены вызовы и угрозы банковского бизнеса, которые обусловлены распространением процессов цифровизации экономики и влияют на появление финансовых инноваций.

Ключевые слова: инновации, финансовые инновации, цифровая экономика, цифровизация экономики, информационно-телекоммуникационные технологии.

ANNOTATION

In the article investigated modern tendencies are and characteristic features of financial innovations in such classes as radical and socially oriented, banking products and services, channels of service, internal processes. Author revealed the challenges and threats of the banking business, determined by the proliferation of processes of digitalization of the economy and influencing on the emergence of financial innovations.

Key words: innovations, financial innovations, digital economy, digitalization of the economy, informational and telecommunication technologies.

Постановка проблеми. Традиційні підходи до надання банківських послуг і ведення банківського бізнесу вже не задовольняють зростаючий попит та очікування клієнтів, не відповідають вимогам підвищення ефективності та прибутковості. Банківський сектор відчуває посилюючий вплив цифровізації економіки, технологій і демографічних факторів. Цифровізація економіки змінила систему економічних відносин. Збільшуються конкуренція та дезінтермедіація з боку небанківських провайдерів послуг, зокрема, не тільки фінансово-кредитних установ, але й високотехнологічних компаній і стартапів “Fintech”. Так, останніх можна вважати, з одного боку, реальною загрозою для розвитку або навіть існування банківського сектору, якщо враховувати, що вони поряд

з новими технологічними рішеннями прагнуть стати лідерами в його високорентабельних сегментах, а з іншого – новим етапом розвитку, якщо банки зможуть подолати традиційний консерватизм і співпрацювати, формуючи нові прогресивні відносини з “Fintech”. Отже, подолання банківським сектором амбівалентності потребує вибору стратегії реагування на нові тенденції цифровізації економіки. Такий вибір буде визначати в майбутньому позиціонування на ринку кожного банку та банківського сектору загалом, а розуміння цього буде змушувати до реальних дій, що приведе до прискорення появи фінансових інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці інноваційних процесів у банківській сфері присвячені роботи зарубіжних учених, а саме роботи І.Т. Балабанова, Б. Бернанке, А.В. Зверева, Е.Дж. Долана, К.Д. Кемпбелла, Р.Дж. Кемпбелла, О.І. Лаврушина, М.В. Личагіна, П. Роуза, Дж.Ф. Сінкі, А.М. Тавасієва, Дж. Фіннерті, М. Фрідмена. Окремі аспекти теорії та практики фінансових інновацій, зокрема в контексті дослідження причин і наслідків фінансових криз, формування інноваційних стратегій банківських установ, платіжних систем і безготівкових розрахунків, маркетингу банківських інновацій, нових підходів управління ризиками, розглянуто в працях вітчизняних науковців, а саме в роботах Г.М. Азаренкової, О.І. Барановського, І.М. Бурденко, Т.А. Васильєвої, С.Б. Єгоричевої, С.М. Козьменко, М.І. Крупки, Л.В. Кузнецової, С.В. Леонова, В.І. Міщенко, А.М. Мороза, Т.С. Смовженко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в наявних наукових доробках неповною мірою знайшли відображення сучасні тенденції та практика розвитку фінансових інновацій в умовах цифровізації економіки. Усе це зумовило актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні світових тенденцій розвитку фінансових інновацій, викликів і загроз банківського бізнесу, що зумовлені поширенням процесів цифровізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не деталізуючи науковий дискурс стосовно характерних особливостей поняття «цифрова економіка», будемо вважати, що це – «економіка, яка заснована на нових методах генерування, обробки, збереження, передачі даних, а також цифрових комп'ютерних технологіях» [1].

Створити новий ринок, витіснити домінуючу бізнес-модель або технологію здатні тільки радикальні інновації. Початком нового етапу фінансових інновацій можна вважати впровадження банківської карти – значної радикальної інновації, що окреслила формування світового ринку банківського карткового бізнесу, розвиток клієнтоорієнтованої стратегії й поширення інфокомунікаційних технологій у банківській сфері. Це підтверджує аналіз інноваційних розробок банків країн світу протягом 2013-2016 рр., який показав, що радикальні фінансові інновації змінили свій характер і переважно засновані на цифрових комп'ютерних технологіях (табл. 1).

Використання хмарних сервісів для здійснення основної діяльності є наступним сучасним трендом у банківській сфері. Прикладом цього

є хмарні рішення від “Idea Bank”, що дали йому змогу провести революцію у стандартних банківських операціях, які зараз потребують скорочення часу та спрощення їх проведення. Фінансова інновація “Idea Cloud (Secure Banking Cloud)” дає змогу попередити користувачів про можливий негативний рух грошових потоків і майбутній профіцит бюджету, спираючись на аналіз моделі їх поведінки [2].

“Idea Cloud” є інтелектуальною системою, адже, моделюючи поведінку користувачів, оцінює і прогнозує фінансову ситуацію компанії та попереджає підприємця про неочікуваний дефіцит або майбутній профіцит фінансових ресурсів. У першому випадку система автоматично запропонує рішення (наприклад, факторинг або позику), щоб компанія могла працювати і надалі. Однією з важливих функцій системи є її віртуальне сховище, призначене спеціально для зберігання цінних корпоративних документів (презентацій, персональних і фінансових даних тощо) за забезпечення найвищого рівня безпеки, зменшення операційних витрат [3].

Особливу увагу банківські установи приділяють формуванню клієнтської бази та зміцненню

Таблиця 1

Радикальні фінансові інновації

Рік	Банк-інноватор	Інновація
2013	“Hana Bank” (Корея)	“Hana Bank’s Integrated Mobile Strategy” – інтегрована мобільна стратегія забезпечення клієнтів різноманітними продуктами та доступом до інтелектуальних фінансових рішень у режимі реального часу для вирішення та полегшення фінансових і життєвих проблем клієнтів.
2014	“Idea Bank” (Польща)	“Idea Cloud (Secure Banking Cloud)” – безпечна банківська хмара, яка прогнозує збитки, управляє бюджетом і прогнозує фінансову ситуацію компанії.
2015	“Fidor Bank AG” (Німеччина)	“Fidor Smart Current Account” – розрахунковий онлайн-рахунок управління фінансами, пошуку найбільш вигідних банківських продуктів, формування додаткового доходу.
2016	“CaixaBank” (Іспанія)	“Virtual Assistant in Foreign Trade WATSON” – ефективний фінансовий термінал з більш швидким доступом до інформації для співробітників і клієнтів – надання спеціалізованих консультацій і рекомендацій.

Джерело: сформовано автором за результатами опрацювання матеріалів “BAI Global Innovation Awards” [4]

Таблиця 2

Фінансові інноваційні продукти і послуги

Рік	Банк-інноватор	Інновація
2013	“CaixaBank” (Іспанія)	“SegurCaixa Auto” – нове рішення автострахування з додатковими функціональними можливостями для мобільних девайсів. Політика “SegurCaixa Auto” полягає в автострахуванні власності у форматі 365x24 з наданням ексклюзивних послуг, зокрема в організації поїздок, персоналізованого сервісу та правового захисту.
2014	“CaixaBank” (Іспанія)	“ReciBox” – онлайн-сервіс багатфункціональний сервіс обслуговування, що дає змогу клієнтам повністю керувати та контролювати власні рахунки. Сервіс має дружній, нового стилю інтерфейс, унікальні інтерактивні функції надання корисної інформації про стан рахунків, оцінки власної платіжної інформації та управління витратами, одержання повідомлень, додатковий портал з легким доступом до домашнього банкінгу тощо.
2015	“Fidor Bank AG” (Німеччина)	“Fidor Smart Current Account” – безкоштовний банківський рахунок, побудований за допомогою інтерфейсу додаткового програмування (API). Надає додаткові можливості постійно збільшувати спектр продуктів і послуг (кредитні перекази через “Twitter”, соціальне кредитування, соціальну торгівлю віртуальними валютами тощо), поглибити наявні відносини з клієнтами та залучати нових клієнтів.
2016	“Wells Fargo” (США)	“CEO Mobile® biometrics” – новий стандарт безпеки мобільних банківських послуг для надання швидкого та безпечного доступу до послуг. Функція “Mobile Eyeprint CEO” використовує мобільний пристрій клієнта для створення шаблону сітківки ока, які можуть використовуватися для його ідентифікації під час входу в систему, що економить час і усуває необхідність запам’ятовувати паролі тощо.

Джерело: сформовано автором за результатами опрацювання матеріалів “BAI Global Innovation Awards” [4]

взаємовідносин з клієнтами. Зокрема, протягом останніх років стійкою залишається тенденція персоналізованого підходу до таргетінгу та взаємодії з клієнтами на основі формування їх повного профілю. Це дає змогу також будувати нові маркетингові стратегії, засновані на активності клієнтів. Знання профілю клієнта зумовлює розробку нових продуктів і нових відносин, особливо з цифровими та мобільними клієнтами банків (табл. 2).

Усвідомлення необхідності фінансової інтеграції, зростання дохідності бізнесу зумовлює пошук нових підходів залучення клієнтів, що й означило наступний тренд і напрям розвитку фінансових інновацій. Зокрема, в 2015 р. переможцем у конкурсі “BAI-Finacle Global Banking Innovation Awards” у номінації «Платіжні засоби» стала фінансова інновація – мобільний банкомат (“The Mobile ATM Service for Small Medium Enterprises”) від “Idea Bank” (Польща).

Ця фінансова інновація поєднує мобільний банкомат і депозитний сервіс, який розміщується на електричному автомобілі “BMW i3”, керованому кваліфікованими працівниками банку, який пропонується безкоштовно для підприємців середнього та малого бізнесу – клієнтів банків. Мобільний банкомат (“Mobile ATM Service”) не тільки відповідає зростаючим потребам клієнтів для мобільних рішень, які зручні та легкодоступні, але й заохочує підприємців зберігати свої гроші в банку, тим самим поліпшуючи свої майбутні можливості отримання позик. Завдяки вбудованій у транспортний засіб (автомобіль) системі стеження в режимі реального часу клієнти можуть робити попереднє бронювання, призначати зустрічі та здійснювати в ньому операції, синхронізовані з їх рахунками протягом декількох хвилин.

Фінансова інновація “Risk Modelling Innovation through Data Analytics” – інновація з моделювання ризиків за допомогою аналізу да-

них від “CaixaBank” (Іспанія). Проте, на нашу думку, ця інновація є підтвердженням таких трендів, як робота над підвищенням ефективності управління ризиками та впровадження нових підходів у бізнес-аналітику банківських установ.

Іншим трендом є використання цифрових технологій для підвищення якості обслуговування клієнтів (табл. 3).

Аналіз фінансових інновацій останніх двох років показує, що набуває стійкості багатоканальний доступ до банківських продуктів і послуг. Тому виправданим є прагнення визначення оптимального каналу обслуговування клієнта. Цифрова диференціація зумовила поділ клієнтів залежно від ступеня схильності до цифрових інноваційних технологій на класи, а саме клієнтів, які використовують традиційні канали взаємодії; вибірково використовують інноваційні технології залежно від їх корисності та накопиченого досвіду; прагнуть, але не мають можливості широко використовувати інноваційні технології; вважають інноваційні технології важливою і невід’ємною складовою особистого життя.

Наявність персоналізованого профілю клієнта дає змогу в реальному часі визначати оптимальний канал його обслуговування, спираючись на аналітику даних і поведінкову модель та вподобання, що, відповідно, підвищує задоволеність і довіру з боку клієнта, а також зменшує витрати і підвищує дохідність банківського бізнесу. Впровадження та поширення означених вище інновацій зумовили стійкий тренд збільшення обсягів продажів цифрових і соціальних банківських продуктів і послуг.

Отже, в тренді залишаться інновації в системі платежів, що роблять їх простішими і цінними, не порушують наявні моделі процесу платежів, а змінюють інтерфейси їх здійснення, орієнтуючись на профіль клієнтів та враховуючи якоюсь мірою притаманний їм консерватизм. Головною

Таблиця 3

Фінансові інновації в каналах обслуговування клієнтів

Рік	Банк-інноватор	Інновація
2013	“Alior Bank” (Польща)	“Online Credit Process by Alior Bank S.A.” – онлайн-кредитування, яке дає змогу клієнту отримати кредит у рамках безпаперового процесу без виходу з інтернет-магазину. Революційними є підтвердження доходів та онлайн-перевірка особистості клієнта.
2014	“MBank” (Польща)	“New mBank” – цифровий банк нового покоління, що інтегрує банківські функції з передовим персональним управлінням фінансами, керуванням відносинами з клієнтами в реальному часі, комерційним фінансуванням, інтеграцією соціальних мереж, платежів “P2P”, повнотекстовий пошук, імітацію та відео-банкінг.
2015	“Bank of East Asia, Limited” (Гонконг, Китай)	“Digital Branch” – набір інноваційних банківських інструментів, що включає інтерактивний сенсорний екран (i-Counter), який перетворює на відеоінтерфейс (i-Teller), забезпечуючи пряме спілкування з обслуговуючим персоналом віддаленого сайту, інтерактивний помічник для фінансового планування (i-Window), самозастосування кредитної картки (i-Zone), автоматичне заповнення форм за допомогою OCR і цифрових підписів (i-Kit) та браузер для завантаження продуктів і документів (i-Panel).
2016	“Mizuho Financial Group, Inc.” (Японія)	“Pepper” – інноваційне галузеве рішення служби підтримки фізичного каналу (“Digital Omotenashi”), роботи-гуманоїди, які виступають в ролі консьєржа у традиційних японських філіях банку, здатні використовувати свої функції “AI” та “Big Data” для вивчення та аналізу інтересів клієнта, взаємодіючи під час гри чи спілкування з клієнтами.

Джерело: сформовано автором за результатами опрацювання матеріалів “BAI Global Innovation Awards” [4]

метою інновації в системі платежів є зменшення готівкового обігу і прозорість, орієнтованість на поглиблення взаємодії з клієнтами за рахунок упровадження нових платформ, заснованих на великих даних. Зростання безготівкових платежів, на нашу думку, буде визначатись новими можливостями доступності та спрощення їх здійснення, пропозицією диференційованих і додаткових рішень на основі цифрових технологій, що дасть змогу банківським установам поглибити взаємовідносини з клієнтами та зміцнити домінуючу позицію на динамічному і висококонкурентному платіжному ринку.

Окремим класом є соціально-орієнтовані фінансові інновації, які впливають на соціально-економічний розвиток суспільства (табл. 4).

Так, фінансову інновацію “TEB Women Banking” можна вважати відповіддю на глобальну тенденцію розвитку жіночого підприємництва, обсяг якого у світі становить приблизно 300 млрд. дол. США, або 37% МСП. Зокрема, в Туреччині жінкам належать 10% капіталу національних МСП, а в Казахстані – 42%, що забезпечує 40% формування ВВП [5].

Важливим чинником соціально-економічного розвитку будь-якої країни є інноваційна бізнес-активність, ключовим драйвером, але водночас і бар’єром якої є рівень доступності фінансування для підприємців. Саме фінансова програма “Co-op Capital” (“Nusenda Credit

Union”, США), що поєднує мікрокредитування та спонсорство, буде довірчі відносини, в рамках яких організації-члени (фінансові інститути розвитку, кооперативи, асоціації, спілки) спонсують кредитну заявку за низькою процентною ставкою через власний депозитний рахунок для афільованих осіб, а також надають андеррайтинг за кредитом [6]. Водночас упровадження “Co-op Capital” створює соціальні ефекти, а саме підвищує рівень бізнес-активності та зайнятості населення, збільшує можливості працевлаштування і добробуту населення.

Проблема «поганих» кредитів, що загострилась внаслідок останньої фінансової кризи 2008-2009 рр., не знайшла свого вирішення. Тому фінансові інновації останніх років щодо вдосконалення внутрішніх процесів банку стосуються підвищення ефективності процесу збору простроченої дебіторської заборгованості, уникаючи будь-яких негативних впливів на відносини з клієнтами (табл. 5).

Так, фінансова інновація “Smart Collect” від “Alior Bank” є новою стратегією збору прострочених платежів за кредитами, адаптованою до кожного клієнта. “Smart Collect” є консолідованою платформою, що поєднує стратегію CRM, аналітику даних і моделювання для прогнозування потреб і підвищення якості обслуговування клієнтів. Вона дає можливість доступу в реальному часі до всіх інструментів обслуго-

Таблиця 4

Фінансові інновації для розвитку соціальної та суспільної сфер

Рік	Банк-інноватор	Інновація
2013	“Standard Bank” (Південна Африка)	“Standard Bank-AccessBanking” – комплекс продуктів, орієнтований на населення, що має низький рівень доходів і проживає в недоступних, віддалених та слабо охоплених банківськими послугами районах. “Standard Bank” за рахунок переваг мобільних технологій вирішує завдання розширення прав і можливостей людини, підвищення рівня життя бідних і соціально незахищених груп населення.
2014	“Fifth Third Bancorp” (США)	“Bank Homeowner Reemployment” – інновація, призначена для надання допомоги безробітним позичальникам іпотечних кредитів знайти роботу і навчатись, відновити фінансову стабільність.
2015	“Nusenda Credit Union” (США)	“Co-op Capital” – фінансовий продукт розширення доступу до капіталу клієнтів підприємців, яким недоступні традиційні засоби фінансування та які мають низький рівень доходів, погану кредитну історію, недостатнє кредитне забезпечення.
2016	“Turk Ekonomi Bankasi” (Туреччина)	“TEB Women Banking” – відкриття окремого відділу з надання послуг жіночого банківського обслуговування для вирішення проблем ведення бізнесу.

Джерело: сформовано автором за результатами опрацювання матеріалів “BAI Global Innovation Awards” [4]

Таблиця 5

Фінансові інновації для вдосконалення внутрішніх процесів

Рік	Банк-інноватор	Інновація
2013	“ZUNO Bank” (Чехія)	“ZUNO: The Multi-Country Direct Banking Standardization in the CEE region” – унікальна банківська платформа, що оптимізує IT-структуру та стандартизує реалізацію онлайн-банкінгу.
2014	“DenizBank” (Туреччина)	“Inter-Collect Collection Software” – система збору інформації, що використовує алгоритм оптимізації під час збирання простроченої дебіторської заборгованості.
2015	“DenizBank” (Туреччина)	“Powerful Teller-Dashboard: Enhancing Customer Experience at Every Contact Point” – платформа, яка поєднує стратегії управління відносинами з клієнтами (CRM), прогнозу аналітику та аналітику пошуку даних зі зручним інтелектуальним інтерфейсом.
2016	“Alior Bank” (Польща)	“Smart Collect” – інтелектуальний автоматизований процес збирання боргів за сценарним підходом.

Джерело: сформовано автором за результатами опрацювання джерела [4]

ування боргу, дає змогу будувати стратегії збору заборгованості за сценарним підходом, оптимізувати і скоротити витрати.

Іншим напрямом є постійне вдосконалення взаємовідносин з клієнтами. Концепція “Powerful Teller-Dashboard” від “DenizBank” об’єднує систему управління взаємовідносинами з клієнтами, інтелектуальну аналітику, інтеграцію даних для формування профілю клієнтів і зручний інтерфейс взаємодії незалежно від каналу. Можливість вибору клієнтами каналу взаємодії з найменшим часом очікування дає змогу зменшити операційні витрати, підвищити обсяги продажів, скоротити час проведення операцій, підвищити задоволеність працівників і клієнтів [7].

Необхідною умовою розвитку фінансових інновацій є інвестиції. Тому наступним трендом є інвестиції в базові банківські рішення для модернізації застарілих та наявних систем, а також у фінансові інновації для збереження та посилення конкурентних позицій банківських установ на ринку. Водночас цей тренд посилюється іншим – конкуренцією з боку небанківських фінансових установ і високотехнологічних компаній. Саме інвестиції в стартапи “FinTech” можна порівняти з «золотою лихоманкою», адже вони щорічно зростали майже на 70%. Проте 2010 р. намітилось зниження, зокрема, в них було інвестовано більше 50 млрд. дол. США, в 2015 р. – 22,3 млрд. дол. США, 2016 р. – 17,7 млрд. дол. США [8]. Лідерами інвестицій у 2017 р. є Китай і США (7,7 та 6,2 млрд. дол. США відповідно), 89% інвестицій Китаю спрямовані на b2b-напрямок, а в США – на b2b і b2c (56% і 44% відповідно) [9]. Це підтверджує зростання конкуренції з боку азійського технологічного хаба. Так, серед топ-5 світових стартапів цифрових фінансових послуг чотири належать Китаю (“Ant Financial”, “Lufax”, “JD Finance”, “Qufenqi”), сукупна ринкова вартість яких становить 91,4 млрд. дол. США, а інвестиції – 8,064 млрд. дол. США, проти одного стартапу США (“Stripe”) з ринковою вартістю 5 млрд. дол. США та інвестиціями 260 млн. дол. США [10]. Цьому, окрім іншого, також сприяють невизначеність питання виходу Великобританії з Євросоюзу та політика нового уряду США. Крім того, спостерігається перехід банків від власних інноваційних лабораторій до тестування в режимі реального часу та партнерства з “FinTech”.

Сьогодні стратегія партнерства банківських установ з “FinTech” може бути, зокрема, консервативною (очікувальна позиція та придбання FinTech-компаній), ліберальною (співпраця з FinTech-компаніями, створення власних технологічних фінансових лабораторій), репресивною (неприйняття FinTech-компаній доти, поки вони не займуть значну частку на ринку, а потім застосування жорсткого регулювання та законодавчих обмежень). Провідні банки, зокрема “Barclays”, “Citigroup”, “Santander”, “Deutsche

Bank”, не тільки співпрацюють з FinTech-компаніями, але й інвестують у створення на своїй базі власних FinTech-лабораторій. У 2015 р. на базі Українського венчурного хаба створено “FinTech Cluster”, який передбачає об’єднання банків, фінансових стартапів, інвестиційних фондів для розвитку українського FinTech-ринку. Активними учасниками цього ринку є «ПриватБанк», «Альфа-Банк», «Райффайзен Банк Аваль», «ОТП Банк».

У тренді залишається інвестування в системи безпеки через зростання кібер-загроз для банківських установ. Підтвердженням цього, масштабності поширення та руйнівних наслідків останніх є, нагадаємо, проникнення хакерів в українські фінансові установи, блокування сайтів Міністерства фінансів і Державної казначейської служби в червні та грудні 2016 р., а також остання кібератака 27 червня 2017 р.

Висновки. Отже, сучасний етап цифровізації економіки визначив тенденції та напрями розвитку банківської сфери, але водночас виявив виклики та загрози, у відповідь на які банківські установи повинні сконцентрувати увесь власний потенціал. Зокрема, до першочергових завдань варто віднести необхідність визначення пріоритетів цифрових ініціатив і встановлення чіткої їх узгодженості до корпоративної стратегії розвитку банківської установи. Крім того, вплив цифрових ініціатив повинен знайти відображення в ключових показниках ефективності, а також під час оцінювання приросту вартості бізнесу до і після впровадження фінансових інновацій.

Іншим важливим питанням є створення команд у рамках корпоративної структури з числа висококваліфікованих і талановитих фахівців і формування культури генерування, розробки та впровадження цифрових ініціатив. Визнання дихотомії традиційної та цифрової корпоративної культури потребує визначення єдиних цілей, співпраці та спільної відповідальності. Такі команди повинні ліквідувати розриви між діючими бізнес-моделями і технологічними та інноваційними трендами. При цьому під час реалізації цифрових ініціатив – проєктів впровадження фінансових інновацій корисним є крос-функціональний підхід, що дає змогу забезпечити гнучкість і здатність до трансформаційних змін у часі. Упровадження фінансових інновацій на основі цифрових технологій потребує інтеграції діючих корпоративних і нових технологій, що ставить питання формування зовнішнього партнерства з високотехнологічними компаніями, здатними генерувати інноваційні рішення, визначення принципів співпраці з FinTech-партнерами і критеріїв оцінки внеску такої співпраці до створення додаткової цінності, ефективності та безпеки для клієнта і банківської установи загалом.

В епоху цифровізації економіки новим активом стають дані, що потребує оптимізації інфраструктури. Сьогодні більшість процесів у діяльності банківських установ автомати-

зовано, а програмне забезпечення є спеціалізованим, сучасним і таким, яке постійно оновлюється. Проте все частіше стратегічні рішення потребують аналітичної підтримки. Тому набувають важливості стратегічна роль і впровадження банківськими установами інноваційних підходів аналізу великих даних ("Big Data"). "Big Data" – інформаційні супермасиви неструктурованої інформації, що є джерелом клієнтської аналітики і прогнозування, що дає змогу на підставі виявлених поведінкових закономірностей будувати новий стандарт багатоканального обслуговування та багатомірний інформаційний профіль клієнта, попередити відтік (міграцію) клієнтської бази, в рамках клієнтоорієнтованої парадигми забезпечити зростання крос-продажів банківських продуктів і послуг, мінімізувати кредитні ризики, виявляти шахрайські операції, підвищити лояльність і довіру тощо.

Водночас особливості цифровізації економіки поряд з перевагами привносять нові виклики та загрози всім учасникам цього процесу. Зокрема, поширення індивідуалізації цифрових послуг призводить до зниження контролю їх здійснення, а отже, зростання шахрайських дій, підвищує ризики витоку інформації. Крім того через постійне зростання кібератак необхідним є захист інтернет-додатків і мобільних фінансових додатків, смарт-контрактів, платіжних і автоматизованих банківських систем тощо шляхом підвищення рівня інформаційної безпеки на умовах залучення додаткових інвестицій і регулювання для мінімізації ризиків цифрових технологій.

Сьогодні можна стверджувати, що вітчизняна банківська система не стоїть осторонь від світового інноваційного процесу в банківській сфері та має достатній інноваційний потенціал

для активного впровадження фінансових інновацій, які позитивно показали себе на ринках інших країн, а також розробки власних новацій, де вже має певні успіхи. Проте загальні процеси цифровізації національної економіки потребують прискорення, інакше для України вони з можливостей можуть стати загрозами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/science/20170616/1496663946.html>
2. Idea Cloud [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stevieawards.com/iba/idea-cloud>
3. Poland's Idea Bank launches SME business platform on cloud [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.finextra.com/news/announcement.aspx?pressreleaseid=58825>
4. The BAI Global Innovation Awards [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bai.org/globalinnovations/awards/categories>
5. Доля женщин в бизнесе Казахстана достигает 42% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.abctv.kz>
6. CO-OP CAPITAL [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nusendaoundation.org/programs/co-op-capital>
7. DenizBank. Powerful Teller Dashboard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.youtube.com/watch?v=QPJ8_Vaq650
8. Рост инвестиций в мировой финтех-сектор в 2016 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plusworld.ru/daily/rost-investiciy-v-mirovoy-finteh-sektor-v-2016-godu-%E2%80%93-issledovanie>
9. Финтех-инвестиции сократились во всем мире, кроме Китая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://futurebanking.ru/post/3263>
10. Авангард финансовой революции: 15 самых «дорогих» финтех-стартапов мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dev.by/lenta/main/avangard-finansovoy-revolutsii-15-samyh-dorogih-finteh-startapov-mira>

УДК 336.77

Поліщук Н.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів

Вінницького фінансово-економічного університету

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЙОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

FOREIGN EXPERIENCE OF MORTGAGE LENDING TO AGRICULTURE TO ENSURE ITS STABLE DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано світовий досвід іпотечного кредитування сільського господарства. Визначено, що проблема іпотеки земель є актуальним питанням теорії і практики всього процесу європейської інтеграції України. Проаналізовано наявні моделі іпотечного кредитування та запропоновано змішану європейську модель, що буде враховувати умови розвитку європейських сусідів для забезпечення сталого розвитку української економіки.

Ключові слова: іпотечне кредитування, сільське господарство, закордонний досвід.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирован мировой опыт ипотечного кредитования сельского хозяйства. Определено, что проблема ипотеки земель является актуальным вопросом теории и практики всего процесса европейской интеграции Украины. Проанализированы существующие модели ипотечного кредитования и предложена смешанная европейская модель, которая будет учитывать условия развития европейских соседей для обеспечения устойчивого развития украинской экономики.

Ключевые слова: ипотечное кредитование, сельское хозяйство, заграничный опыт.

ANNOTATION

The article analyzes the world experience of mortgage lending to agriculture. It is determined that the problem of land mortgages is a topical issue of the theory and practice of the whole process of European integration of Ukraine. The existing models of mortgage lending are analyzed and a mixed European model is proposed that will take into consideration European neighbors' development conditions in order to ensure steady development of Ukrainian economy.

Key words: mortgage credit, Silesian government, zakordoniy dosvid.

Постановка проблеми. Сільське господарство має особливо велике значення для економіки України, тому що воно є одним із найбільших секторів народного господарства. Сільське господарство є могутньою первинною ланкою агропромислового комплексу. Разом із харчовою і галузями легкої промисловості (наприклад: текстильною, шкіряною, хутровою) воно становить його левову частку, тому фінансова безпека аграрного сектору економіки є важливим складником фінансової безпеки національної економіки, що забезпечує сталий рівень економічного розвитку України. Однак стабільність забезпечується у фінансуванні, а в сучасних умовах господарювання розраховувати на зовнішню підтримку недоречно, власних фінансових ресурсів недостатньо, тому постає необхідність у кредитуванні, а саме

в іпотечному кредитуванні з урахуванням закордонного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми іпотечного кредитування сільського господарства вирішуються багатьма вченими та аграріями. Зокрема, вагомий внесок у дослідження зазначених проблем зробили такі дослідники, як В.М. Алексійчук, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, А.В. Сомик [1], С.В. Гринчук [2], Н.М. Левченко [3], Н.І. Паляничко [4], Ю.В. Плещька, Н.А. Тетянко [6], В.В. Чепка [7] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий внесок учених у дослідження системи іпотечного кредитування сільського господарства, варто відзначити необхідність подальшого вивчення проблем і протиріч у теорії та практиці розвитку іпотечного кредитування з урахуванням закордонного досвіду для розвитку української економіки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження закордонного досвіду іпотечного кредитування сільського господарства та застосування його у сучасних умовах розвитку з урахуванням особливостей функціонування української економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іпотечне кредитування широко розповсюджене у світовій практиці. Так, більшості європейських країн притаманна однорівнева система іпотечного кредитування, яка має вторинний ринок іпотечного кредитування, що забезпечується фінансовою установою, яка надала іпотечний кредит [4].

Сполученим Штатам Америки притаманна дворівнева система іпотечного кредитування, особливість якої полягає у складному та багатогранному процесі, в якому беруть участь багато різних спеціалізованих агенцій, тобто суб'єкти вторинного ринку іпотечного кредитування та державні регулятори.

У світовій практиці сформувалися три абсолютно різні моделі іпотечного кредитування, які зображено на рис. 1.

Охарактеризуємо зазначені моделі іпотечного кредитування. Усічено-відкрита модель іпотечного кредитування функціонує у Великобританії

та Франції. Вона заснована на тому, що фінансова установа (кредитор) дає позику, а боржник отримує її винятково з метою інвестування у земельну ділянку. Терміни кредитування та розмір відсотку чітко не встановлені [3, с. 4].

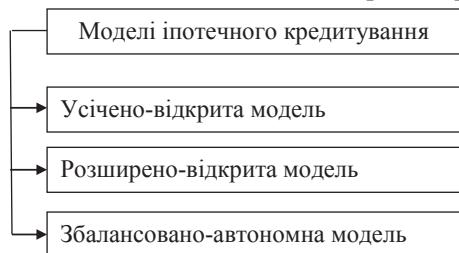

Рис. 1. Основні моделі іпотечного кредитування у світовій економіці

Сформовано автором на основі [3, с. 4]

Розширено-відкрита модель іпотечного кредитування притаманна економіці США, де позичальниками є особи з невисоким рівнем доходу. Покупці сплачують готівкою невелику суму, а лєвова частка вартості покупки дається банком у кредит під низький відсоток на період від 15 до 30 років, враховуючи дохід позичальника [1]. У цьому разі надзвичайно правильно організований процес взаємодії ринку іпотечного кредитування з ринком іпотечних цінних паперів, що базується на механізмах сек'юритизації іпотечних активів та рефінансуванні, що дає більші переваги порівняно з однорівневою моделлю іпотечного кредитування.

Збалансовано-автономна модель іпотечного кредитування функціонує в економіці Німеччини, де діє за принципом взаємодопомоги, тобто кредитні ресурси банку формуються за рахунок залучення зберігань майбутніх позичальників. У Німеччині діє два види іпотеки, зокрема, іпотека землі діє на підставі поділу ділянок. Широкого розповсюдження набула в Німеччині іпотека декількох земельних ділянок, тобто спільна іпотека. Досвід німців у сфері іпотечного кредитування свідчить про довгострокові умови надання кредитів терміном не менше 15 років із процентною ставкою, не більшою за 10%.

Модель іпотечного кредитування сільського господарства в Німеччині є багатовекторною у підході до механізму кредитування та простою у застосуванні, з огляду на законотворчий досвід та законодавчу спадщину Німеччини, а також створення спеціалізованих фінансових установ у формі іпотечних банків.

Порівнюючи наведені моделі, варто відзначити, що американська модель іпотечного кредитування складніша за німецьку, оскільки вона являє собою цілу систему іпотечних банків, ощадних та кредитних асоціацій, страхових компаній, пенсійних фондів. Функціонування стількох учасників на ринку іпотеки дало поштовх формуванню та розвитку вторинного іпотечного ринку та використанню Фондових механізмів фінансування іпотечних кредитів. Сферою їхньої діяльності є фінансування

та підтримка іпотечних програм, які не можуть повністю фінансуватися на комерційній основі. Таким чином, у США важливу роль відіграють небанківські іпотечні установи [5; 8].

Іпотечне кредитування на території країн ЄС розвивається за рахунок іпотечних банків у напрямі однорівневої моделі кредитування. Мета такого підходу лежить у формуванні кредитними ресурсами замкнутої системи. Зазначені особливості іпотечного кредитування притаманні фінансовим структурам Німеччини, Австрії, Великобританії, Франції, Іспанії і т. д. Так, у Франції та Іспанії вказаний вище механізм реалізований через монополні державні іпотечні кредитні установи [4, с. 61].

Однорівнева (європейська) схема заснована на правовому регулюванні кредитно-фінансових відносин земельно-іпотечних банків щодо основної діяльності, підвищених вимогах до формування іпотечного пулу, додатковому залученні фінансових ресурсів за рахунок іпотечних облігацій. Дворівнева (американська) схема відрізняється відсутністю вимог до спеціалізації банків, можливістю переуступки земельних іпотечних активів спеціалізованим операторам вторинного ринку, високим рівнем правової захищеності договірних відносин.

Досвід системи іпотечного кредитування Угорщини свідчить про використання європейської іпотечної моделі, в якій іпотечні банки самостійно випускають облігації, забезпечені землею. Проте остання суттєво відрізняється від звичайної однорівневої моделі, адже в Угорщині іпотечний кредит дають як спеціалізовані, так і універсальні комерційні фінансові інститути, що є більш характерним для дворівневої моделі. Причому рефінансування таких кредитів здійснюється за рахунок строкових вкладів фізичних осіб, що вимагає функціонування розвиненого вторинного ринку вимог за іпотечними кредитами. Викуп іпотечних кредитів може здійснювати Земельний (іпотечний) банк, для цього він використовує бюджетні дотації та доходи, отримані від діяльності на земельному ринку [7, с. 197].

Спеціалізовані іпотечні банки створені у Польщі та Угорщині. В Угорщині державний іпотечний банк дає тільки довгострокові кредити (не менше ніж на п'ять років). Крім нього, функціонує ще один ліцензований банк, що надає іпотеку. Законодавством цих країн встановлена верхня межа іпотечного кредиту. У Польщі вона становить 80% від вартості земельної ділянки, яка надається під заставу, в Угорщині – 70%. У сучасній Німеччині іпотечні банки надають позики під заставу земельних ділянок і випускають боргові зобов'язання. Іпотечна позика не може перевищувати 3/5 вартості земельної ділянки, яка заставляється, а кредити надаються на 6, 10, 15, 20 років за 8-9% річних [2].

Позитивним є досвід Польщі, де передбачено створення спеціальних органів, що регулюють і стимулюють кредитні відносини в аграрно-

му секторі. У країні діє Агентство реструктуризації і модернізації сільського господарства (ARiMR), основним завданням якого є підтримка аграрного виробництва. Завдяки цьому агентству аграріям відкривається можливість залучення банківських кредитів для інвестиційних та обігових цілей. Зокрема, Агентство бере на себе зменшення відсоткових ставок для отримувача кредиту через здійснення доплат на зменшення ризику для банку з наданням гарантій і поручительств.

Аналізуючи практику земельно-іпотечного кредитування у країнах Європи, варто відзначити, що іпотека тут є одним із найбільш значущих чинників розвитку економіки. Переважна частина кредитів (до 80%) у країнах Європи є іпотечними, при цьому ставка на них відчутно нижча, ніж в інших формах кредитування [2; 3].

Проведений моніторинг іпотечного кредиту в країнах Західної Європи свідчить про велику частку середньо- і довгострокових кредитів. При цьому варто зазначити, що великі підприємства мають певні переваги, оскільки відрізняються більш інтенсивним обігом капіталу і, як наслідок, більшою кредитоспроможністю. Більша земельна площа дає змогу великим фермам отримувати значно більші іпотечні кредити, а більші розміри виробництва забезпечують їм більш інтенсивне надання короткострокових та середньострокових кредитів під заставу продукції, що виробляється, і частково незабезпечених позик [6].

Іпотечне кредитування у високорозвинених країнах світу передбачає створення широкої мережі як приватних, так і державних іпотечних банків. Відповідно необхідною умовою формування фінансової бази розвитку сільського господарства в Україні повинна стати розгалужена мережа державних і приватних іпотечних структур:

Важливим аспектом покращення стану забезпеченості підприємств аграрного сектору кредитними ресурсами є заснування Аграрного банку. Варто визнати, що в Україні відсутні спеціалізовані банки (іпотечні, аграрні, інвестиційні, земельні), що створює диспропорції у кредитуванні окремих секторів, насамперед аграрного, тому тільки налагодження інфраструктури сприятиме розвитку іпотеки земель в Україні.

Висновки. Узагальнивши результати проведеного дослідження закордонного досвіду іпотечного кредитування сільського господарства, можна дійти висновку, що донині не вироблено єдиної моделі розвитку іпотечного кредитування як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних науковців. Однак досвід європейських країн свідчить про позитивні результати функціонування системи земельно-іпотечного кредитування, які необхідно врахувати для сталого розви-

тку сільського господарства України, змінюючи законодавчу базу, поліпшуючи умови кредитування та відносини між усіма суб'єктами системи іпотечного кредитування.

Іпотечне кредитування сільського господарства необхідне для забезпечення сталого розвитку останнього, зважаючи на історію і традиції фінансово-кредитних відносин у сільському господарстві європейських країн, а також враховуючи особливості розвитку української економіки.

На нашу думку, складність моделі іпотечного кредитування, що діє в США, свідчить про велику кількість перешкод для її запровадження в Україні, тому ми пропонуємо застосувати змішану європейську модель, що буде враховувати умови розвитку європейських сусідів для забезпечення сталого розвитку економіки України.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, що існує низка правових і організаційних проблем, які не дають змоги банкам використовувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення як предмет застави. На нашу думку, вирішення зазначених питань і є предметом для майбутніх наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іпотечне кредитування в аграрному секторі економіки України: монографія / [М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, О.Є. Гудзь, А.В. Сомик]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 106 с.
2. Гринчук С.В. Зарубіжний досвід функціонування системи земельно-іпотечного кредитування та можливість його застосування в Україні / С.В. Гринчук // Ефективна економіка. – 2013. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2041>
3. Левченко Н.М. Світова практика державного регулювання іпотеки земель сільськогосподарського призначення / Н.М. Левченко // Теорія та практика державного управління: Збірник наукових праць. – 2010. – № 3(30). – С. 1-9.
4. Паляничко Н.І. Світовий досвід розвитку земельно-іпотечного кредитування / Н.І. Паляничко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 17. – С. 59-63.
5. Плецька Ю.В. Особливості регулювання іпотеки землі: зарубіжний досвід / Ю.В. Плецька // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/pletska-yuv-osoblivosti-regulyvannya-ipoteki-zemli-zarubizhniy-dosvid/>
6. Тетянюк Н.А. Закордонний досвід кредитування сільського господарства та його позитивне використання в умовах України / Н.А. Тетянюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf092013/502-tetyanko-n-azakordonniy-dosvd-kredituvannya-slskogo-gospodarstva-ta-yogo-pozitivne-vikoristannya-v-umovah-ukrayini.html>
7. Чепка В.В. Іпотечне кредитування в сільському господарстві / В.В. Чепка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – № 5. – С. 196-200.
8. McLoughlin Daniel P. / Principles of real estate law. – USA.: Arcata Graphics, 1992. – P. 657.

СЕКЦІЯ 6 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657

Зінченко О.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Київського національного університету технологій та дизайну

Сайко К.І.
студент
Київського національного університету технологій та дизайну

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

ECONOMIC NATURE AND CLASSIFICATION OF PRODUCTION STOCK AT AN ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено наявні підходи до трактування поняття «виробничі запаси» у вітчизняній та зарубіжній літературі для поглиблення та уточнення його сутності. Розкрито сутність поняття «виробничі запаси» у нормативних документах. Представлено критичний огляд наявних підходів до їх визначення у фаховій літературі, що дало можливість уточнити сутність цієї обліково-економічної категорії.

Ключові слова: облік запасів, матеріальні активи, матеріальні ресурси, виробничі ресурси, матеріальні цінності, запаси, виробничі запаси, класифікація запасів.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы существующие подходы к трактовке понятия «производственные запасы» в отечественной и зарубежной литературе для углубления и уточнения его сущности. Раскрыта сущность понятия «производственные запасы» в нормативных документах. Представлен критический обзор существующих подходов к их определению в профессиональной литературе, что позволило уточнить сущность этой учетно-экономической категории.

Ключевые слова: учет запасов, материальные активы, материальные ресурсы, производственные ресурсы, материальные ценности, запасы, производственные запасы, классификация запасов.

ANNOTATION

The article is developed to the approaches of the «inventories» concept in domestic and foreign literature to deep and refine its essence. In article the essence of the concept of «inventories» in the regulations is disclosed. Article presents a critical review of existing approaches to their definition in the professional literature that gave the opportunity to clarify the nature of this user-economic category.

Key words: account of supplies tangible assets, material resources, production resources, inventories, classification of stocks.

Постановка проблеми. Виробничим запасам приділяється суттєва увага, оскільки від належної організації їх обліку залежить розвиток як підприємства, так і економіки країни загалом. Для правильної та ефективної облікової системи виробничих запасів підприємствам слід чітко розмежовувати поняття «запаси» та «виробничі запаси». Також слід розглядати всі можливі варіанти їх класифікації, оскільки незалежно від

галузі виробничі запаси складають значну питому вагу оборотних засобів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання обліку виробничих запасів висвітлювались у працях відомих вітчизняних учених-економістів. Значну увагу їм приділяли Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, С.Ф. Голов, Л.В. Жилкіна, З.В. Гуцайлюк, М.В. Кужельний, В.І. Єфіменко, Г.Г. Кірейцев, В.Г. Лінник, В.С. Рудницький, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопко, П.С. Смоленюк. Крім того, вагомий внесок зробили зарубіжні вчені, такі як М.Г. Бейгельзімер, П.С. Безруких, І.А. Білобжецький, Л.С. Білозерський, В.В. Виноградов, І.Л. Грунфест, А.Ш. Маргуліс, О.К. Марченко, В.Б. Кондраков, Л.В. Ліберман, В.С. Левін, В.А. Луговий, В.Д. Новодворський, Н.Я. Розенберг, І.Е. Тішков, В.І. Цуркану, А.Д. Шеремет, А.П. Чечета.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження обліку руху виробничих запасів мають суттєве значення для розвитку обліково-аналітичного забезпечення. Недосконала система організації обліку виробничих запасів суттєво впливає на несвоєчасне надходження інформації до управління підприємства. Наявність розривів в часі між одержанням облікової інформації та її використанням перешкоджає підвищенню економічної ефективності діяльності господарюючого суб'єкта, внаслідок чого призводить до запутаності, дублювання та зниження аналітичної функції звітних показників підприємства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті розглянуто різноманітні підходи до визначення поняття «виробничі запаси» з метою розуміння цієї обліково-економічної категорії, а також обґрунтовано їх класифікацію, що дасть можливість уточнити й поглибити їх сутність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення сутності запасів є суттєвою проблемою бухгалтерського обліку, обумовленою значною практичною необхідністю їх раціонального використання господарюючими суб'єктами. З метою уточнення економічної сутності, змісту і складу досліджуваної групи активів слід розглянути погляди вчених щодо категорії «запаси».

Облік запасів як одна із найважливіших складових бухгалтерського обліку з'явився, на думку багатьох вчених, в період зародження торговельних відносин, а здійснювався за такою схемою:

$$V_z = Z_v + H - B, \quad (1)$$

де вхідний залишок (Z_v) повторював величину вихідного залишку;

(V_z) попереднього звітного періоду.

До вхідного залишку додавали цінності, які надійшли (H), а віднімали відпущені цінності (B), таким чином, була винайдена формула товарного балансу:

$$Z_v + H = B + V_z. \quad (2)$$

Дослідження мистецтва освоєння «бухгалтерії» свідчить про існування впорядкованої послідовності ліній і комбінацій на «первісних документах», можливо, що у даних «облікових документах» було зафіксовано «складські запаси» різних власників.

У своїх працях Я.В. Соколов зазначає, що існували чотири класифікації рахунків матеріалів. Пейзер вирізняв такі чотири групи: сировина, яка надходить безпосередньо в переробку (рахунок спеціальних матеріалів), основні матеріали (рахунок виробничих матеріалів), матеріали, які надійшли прямо на переробку (рахунок матеріалів у виробництві), та, нарешті,

матеріали, які записуються на один із рахунків накладних витрат виробництва.

Штраух та Стефан поділяли матеріали на такі три групи: 1) матеріали на складі (рахунки магазинів, складів, комірниць); 2) матеріали у виробництві (рахунки для матеріалів, які відпущені безпосередньо на виготовлення продукції); 3) матеріали для обслуговування виробництва (ремонт, власні установки, інструменти, гайки, болти), тобто рахунки внутрішніх замовлень.

Кальмес вводив дві групи рахунків: основні та допоміжні матеріали. Ляйтнер та Обербах відокремлювали купівельні матеріали і матеріали власного виробництва, а також, відповідно їм, дві групи рахунків. Кальмес справедливо відзначав, що в останньому випадку йдеться про напівфабрикати. Обговорювалися й обмеження на застосування цього рахунку. Так, Шібе та Одерман вважали виправданим відкриття рахунку «Матеріали» тільки в тому випадку, коли фабрика широко продавала матеріали на сторону, або ж якщо із одного і того ж матеріалу виготовлялися декілька видів виробів. Інакше придбані матеріали відразу ж списувалися на рахунок «Основного виробництва».

Кальмесу доводилося наполягати на негайному відображенні в синтетичному обліку документів на надходження матеріалів. На практиці того часу бухгалтери накопичували матеріальні документи і рахунки на оплату, а для складання запису приймали тільки взаємно перевірені документи. Здебільшого рахунок постачальників не використовувався [34, с. 169].

Термін «запаси» у вітчизняній літературі з'явився із затвердженням П(С)БО. До впровадження стандартів термінологія мала різну назву, а саме «товарно-матеріальні цінності»,

Таблиця 1

Погляди вчених щодо трактування поняття «матеріальні ресурси»

Автор	Поняття, визначення
А.І. Олійник, С.І. Юр'єва, Л.І. Рибальченко [26, с. 181]	Матеріальні ресурси є необхідним елементом виробничого процесу, які повністю споживаються в кожному виробничому циклі, тому повністю переносять свою вартість на продукцію, створену в процесі виробництва.
Н.П. Барішніков [2, с. 181]	Під виробничими запасами розуміються різноманітні речовинні елементи, які є предметами праці.
Н.П. Кондраков [18, с. 57]	Розглядаються матеріали як різні речові елементи виробництва, що використовуються у ролі предметів праці.
І.А. Михайлова-Станюта [24, с. 9], А.Н. Єфімов [16, с. 5]	Ототожнюються матеріальні ресурси і предмети праці.
Т.І. Лук'янець [22, с. 12], В.Д. Новодворський [25, с. 7-8]	Матеріальні ресурси – це комплекс речових елементів, які призначені для обробки в процесі виробництва за допомогою засобів праці.
Л.В. Ліберман [21, с. 27]	Об'єктом обліку матеріалів є предмети праці, призначені для виробничо-господарського споживання, а також малоцінні швидкозношувані предмети.
О.С. Ємельянов [14, с. 156]	До матеріальних ресурсів відносяться всі елементи основних засобів; речові елементи оборотних фондів – предмети праці (сировина, основні і допоміжні матеріали, паливо, енергія, напівфабрикати, тара, МПП).
А.М. Невелева [41, с. 17]	До матеріальних ресурсів включаються усі елементи засобів виробництва і предметів споживання, які мають матеріальну форму, тобто всі елементи сукупного суспільного продукту.
П.С. Смоленюка, К.К. Бондар [33, с. 6]	Матеріальними ресурсами є всі використовувані у промисловості сировина, матеріали, паливо, енергія як предмет промислової переробки.

«предмети праці», «матеріальні ресурси», «виробничі ресурси».

В одних економічних джерелах вони носять назву товарно-матеріальних запасів (цінностей) [2; 8; 10], в інших – матеріальних ресурсів (у літературі 70-80-х років термін мав широке вживання) [3; 6; 9; 11; 12; 15; 33; 38]. Одні автори запаси називають господарськими засобами, де розділяють їх на засоби праці та предмети праці [4; 19; 20; 29; 36; 40], інші – виробничими ресурсами [25], де поєднують матеріальні і трудові ресурси. Так, В.Д. Новодворський зазначає, що «під виробничими ресурсами розуміється сума складових ресурсів основних фондів, а також матеріальних і трудових ресурсів» [25, с. 7].

Дослідження літературних джерел дають змогу дійти висновку, що вчені по-різному трактують термін «запаси» та представляють їх як матеріальні ресурси або як предмети праці [4, с. 46; 5, с. 107; 6, с. 69; 29, с. 28]. Так, ві-

тчизняні вчені-економісти вважають, що предмети праці не повинні бути задіяні в процесі виробництва [17, с. 145-146; 31, с. 74]. На думку інших авторів, вони беруть участь у процесі створення матеріальних благ [23, с. 74; 30, с. 107], а деякі відносять до предметів праці і засоби праці [15, с. 625]. І лише серед сучасних українських та західних вчених ця позиція є більш визначеною та узгодженою [8, с. 300; 19, с. 35; 38, с. 360].

Проблема ефективного використання матеріальних ресурсів у виробництві потребує детального розгляду економічної сутності поняття «матеріальні ресурси».

Такі розбіжності у визначенні об'єкта обліку матеріальних ресурсів пояснюються недосить чітким тлумаченням об'єкта обліку, наявності і руху матеріальних ресурсів, здійснення контрольних функцій щодо їх використання та забезпечення збереження власності.

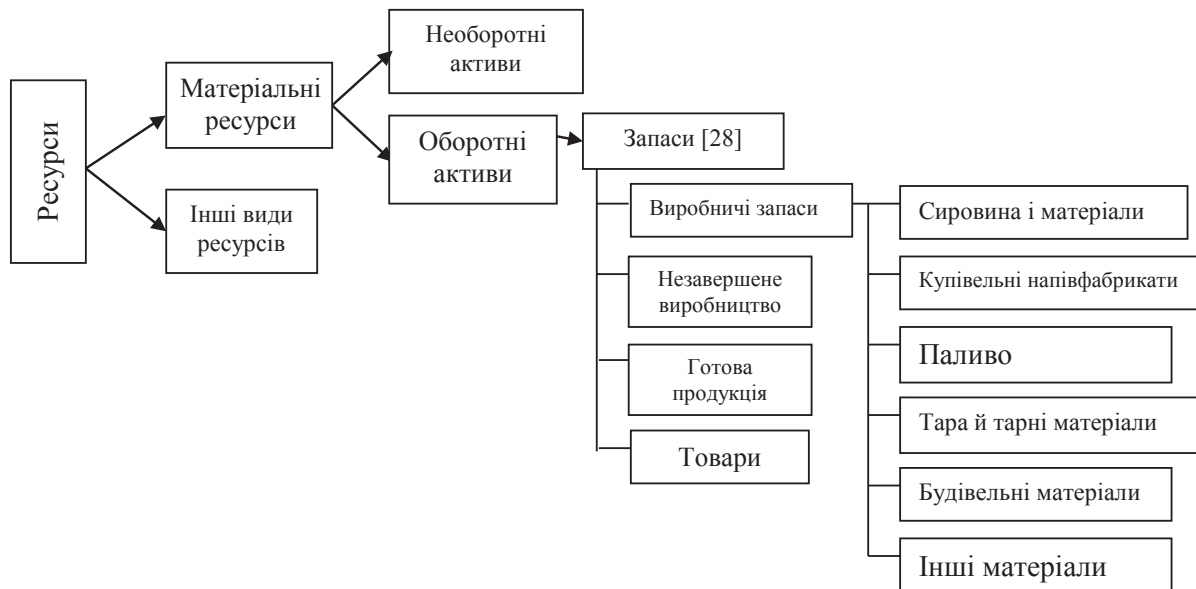

Рис. 1. Місце виробничих запасів у складі ресурсів підприємства

Таблиця 2

Трактування поняття «запаси» в літературних джерелах

Автор	Визначення
Ф.Ф.Бутинець [7, с. 125]	Під запасами розуміються «всі товарно-матеріальні цінності, якими підприємство володіє на певну дату, незалежно від місця їх знаходження». Отже, в основі цього визначення лежить право власності на запаси, що поєднує в собі такі обов'язкові елементи, як володіння, користування та розпорядження ними.
В.В. Сопко [35, с. 227]	До запасів, що використовуються у комерційній діяльності, відноситься готова продукція виробничої сфери (сільськогосподарської, промислової, будівельної), яка купується комерційними підприємствами з метою продажу.
Ж. Перар [27, с. 117]	Запаси є матеріальними цінностями, які має підприємство для подальшого продажу. Прихильники цієї позиції головним критерієм визнання запасів визначають їх подальше використання – продаж.
Х.Е. Фірон, М.Р. Ліндерс [39]	«Раніше термін «запаси» часто застосовувався в Північній Америці промисловими концернами для визначення функцій щодо забезпечення збереження товару, закупленого для внутрішнього фірмового використання на складі, наприклад, канцелярських і офісних приладів. Однак нині цей термін використовується в тому розумінні, який у нього вкладають у Великобританії, Європі, де «запас» використовується в ширшому значенні і включає придбання, складування та відпуск товару» [39, с. 19].
К. Друрі [13, с. 491]	Інвестиції в запаси – це крупні активи більшості промислових та торгових підприємств, і важливо, щоб запасами управляли ефективно та щоб ці інвестиції не ставали економічно необґрунтовано великими.

До введення в дію національних П(С)БО категорія «запаси» в теоретичному аспекті розглядалася з позиції матеріальних цінностей у зв'язку зі значною матеріаломісткістю. Структурно місце виробничих запасів у складі ресурсів підприємств можна відобразити таким чином (рис. 1).

Як видно з рис. 1, виробничі запаси є складовою оборотних активів підприємств та входять до матеріальних ресурсів.

Таким чином, на підставі дослідження розвитку і економічної сутності запасів як елемента ресурсів підприємства можна зробити висновки, що на макрорівні їх економічне значення є необхідним для забезпечення безперервності процесу розширеного відтворення, оскільки з об'єктивних причин можливе виникнення періодичної невідповідності у часі й просторі між попитом та пропозицією на певні види запасів. До причин невідповіднос-

ті відносять неспівпадання ритму споживання та виробництва, сезонність.

Основними критеріями визнання матеріальних і нематеріальних цінностей, зокрема запасів, активами є очікування економічної вигоди від їх використання, можливість контролю підприємства над ними в результаті минулих подій та можливість їх достовірної оцінки. Зазначені критерії використовуються в міжнародній практиці.

Ще в 1968 році ООН була розроблена та затверджена Система національних рахунків, яка в 1994 році стала базовим нормативним документом, що дала змогу уніфікувати економічні терміни та сформувані найбільш раціональну інформаційну базу для прийняття управлінських рішень на мікро- та на макрорівнях, а також постійно вдосконалюється [1, с. 64].

В науковій економічній літературі термін «запаси» трактується з різних точок зору (табл. 2).

Таблиця 3

Визначення запасів сучасними науковцями відповідно до вимог П(С)БО

Визначення	Джерело
«Активи – це ресурси, контрольовані підприємством внаслідок минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому внаслідок будь-якого використання такого запасу» (ст. 1).	Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996-XIV
Предмети праці (сировина, матеріали, комплектуючі вироби), призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб (с. 46).	Бутинець Ф.Ф. ТБО: [підручник] / Ф.Ф. Бутинець. – 2-ге вид., доп. і переробл. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 640 с.
Предмети праці – це матеріали, що підлягають обробці. Їх поділяють на два види: 1) речовина, вперше відокремлена людиною від природи на продукт, наприклад, вугілля і руда, боксити і пісок; 2) предмети праці, що пройшли раніше певну обробку, тобто сировина, наприклад, залізна руда та вугілля в доменному виробництві, прядиво на ткацькій фабриці (с. 28).	Політична економія: [навчальний посібник] / [К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.]; за ред. К.Т. Кривенко. – К.: КНЕУ, 2001. – 508 с.
Предмети праці – це складові (елементи) процесу виробництва, без яких не відбувається ні виготовлення продукції, ні виконання робіт, ні надання послуг. На відміну від засобів праці (основних засобів), предмети праці беруть участь у процесі виробництва один раз і повністю, протягом одного робочого періоду, переносять свою вартість на продукти праці (готові вироби). Предмети праці поділяються на сировину й основні матеріали; допоміжні матеріали; комплектуючі вироби; паливо; запасні частини; напівфабрикати; тару і тарні матеріали; незавершене виробництво (с. 34-35).	Кужельний М.В. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник. – К.: КНЕУ, 2001. – 334 с.
«Запаси – активи, які: – утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; – перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; – утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством» (с. 74).	Слюсарчук Л.І. Облік і аналіз виробництва та продажу готової продукції. (методолого-прикладний аспект) / Л.І. Слюсарчук. – К.: Альтерпрес, 2001. – 258 с.
Предмети праці – це всі матеріальні засоби, на які людина впливає за допомогою засобів праці для виробництва суспільного продукту та доведення його до споживача. Предмети праці, створені або попередньо профільтовані працею людини, називають сировим матеріалом. Сирові матеріали поділяються на основні і допоміжні. Предмети праці – це також напівфабрикати і незавершене виробництво, що якісно відрізняється від основних і допоміжних виробів (с. 26).	Сопко В.В. Бухгалтерський облік: [навчальний посібник] / В.В. Сопко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.
Запаси – це активи, які: 1) утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; 2) перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; 3) утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством (с. 233-234).	Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України: [підручник для студ. вищ. навч. закл. економ. спец.] / Н.М. Ткаченко. – 5-тє вид., доп. і переробл. – К.: А.С.К., 2000. – 784 с.

Як видно з табл. 3, у питанні щодо трактування термінології запасів немає єдиної визначеності. За різними джерелами запаси визначаються здебільшого як матеріальні ресурси, де поділяються на засоби та предмети праці. Причому автори ніяк не можуть дійти згоди, в одних виданнях зазначаючи, що предмети праці повинні бути задіяні у процесі виробництва, в інших – вони беруть участь в процесі створення матеріальних благ, а ще до матеріальних ресурсів, крім предметів праці, відносять і засоби праці.

Дослідження визначень поняття «виробничі запаси» дає підстави виокремити такі основні підходи:

- більшість економістів і вчених під час висвітлення питань їх обліку використовує визначення, наведене в П(С)БО 9; окремі вчені ототожнюють поняття «виробничі запаси» і «матеріальні ресурси»;
- ототожнюються також такі поняття, як «запаси» й «виробничі запаси»;
- в окремих джерелах застосовується термін «товарно-матеріальні цінності»;
- низка авторів до виробничих запасів як частини предметів праці не відносять малоцінні швидкозношувані предмети та незавершене виробництво.

Отже, проаналізувавши літературні джерела, можна сказати, що виробничі запаси є досить складною категорією, яка має різне тлумачення вченими. Проте в усіх визначеннях зустрічається визначення матеріальної основи виробничих запасів: «предмети праці», «актив», «матеріальні цінності», «сировина, матеріали».

Основним законодавчим нормативним документом, який регулює визнання, оцінку та відображення в обліку запасів, є П(С)БО 9 «Запаси», відповідно до якого цей термін має таке значення.

Таблиця 4

**Класифікація виробничих запасів
у бухгалтерському обліку**

Рахунок 20 «Виробничі запаси» має такі субрахунки [42]:
201 «Сировина й матеріали»
202 «Купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби»
203 «Паливо»
204 «Тара й тарні матеріали»
205 «Будівельні матеріали»
206 «Матеріали, передані в переробку»
207 «Запасні частини»
208 «Матеріали сільськогосподарського призначення»
209 «Інші матеріали»

Запаси – це активи, які:

- утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;

- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.

Раціональна організація обліку виробничих запасів потребує економічно обґрунтованої їх класифікації.

Для узагальнення інформації про наявність і рух запасів призначено рахунок 20 «Виробничі запаси», де за дебетом відображають надходження, дооцінку, а за кредитом – витрачання, переробку, відпуск (передачу) на сторону, уцінку.

Одиницею бухгалтерського обліку запасів є їх найменування або однорідна група. Запаси заліковуються на баланс підприємства за первинною вартістю.

Відповідно до п. 9 П(С)БО 9 первинною вартістю запасів є їх фактична собівартість, яка складається з таких фактичних витрат [44]:

- суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю);
- суми, що сплачуються за інформаційні, посередницькі та інші подібні послуги у зв'язку з пошуком і придбанням запасів;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству;
- затрати на заготівлю, вантажно-розвантажувальні роботи, транспортування запасів до місця їх використання, включаючи витрати зі страхування та відсотки за комерційний кредит постачальників;
- інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях; до таких витрат, зокрема, належать прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші витрати підприємства на доопрацювання і підвищення якісно-технічних характеристик запасів.

Основними завданнями обліку виробничих запасів на автотранспортних підприємствах (далі – АТП) є:

- правильне і своєчасне документальне оформлення операцій з руху;
- виявлення і відображення витрат щодо їх закупівлі;
- контроль за збереженням на всіх етапах руху під час надходження, зберігання та витрачання;
- контроль за правильним відпуском у виробництво та використання згідно з нормами;
- отримання достовірних відомостей щодо залишків та про виконання плану матеріально-технічного забезпечення.

Виробничими запасами АТП є паливо, мастильні матеріали, запасні частини.

Існують такі особливості: *для палива* – обліковується в літрах і кілограмах за такими статтями: паливо в баках автомашин, паливо в талонах, паливо на складі; *для запасних частин* – запчастини нові на складі, запчастини, які підлягають ремонту, але придатні для використання, запчас-

тини, що були в експлуатації, не потребують ремонту і придатні для використання.

Для цілей бухгалтерського обліку виробничі запаси на АТП обліковують так (табл. 5).

Таблиця 5
Облік виробничих запасів на АТП

На субрахунку 203 «Паливо»	(Нафтопродукти, тверде паливо, мастильні матеріали) обліковуються наявність та рух палива, що придбається чи заготовлюється для технологічних потреб виробництва, експлуатації транспортних засобів, а також для вироблення енергії та опалення будівель. Тут також обліковуються оплачені талони на нафтопродукти і газ [42].
На субрахунку 207 «Запасні частини»	Ведеться облік придбаних чи виготовлених запасних частин, готових деталей, вузлів, агрегатів, які використовуються для проведення ремонтів, заміни зношених частин машин, обладнання, транспортних засобів, інструмента, а також автомобільних шин у запасі та обороті. На цьому ж субрахунку ведеться облік обмінного фонду повнокомплектних машин, устаткування, двигунів, вузлів, агрегатів, що створюються в ремонтних підрозділах підприємств, на ремонтних підприємствах [42].

За дебетом субрахунку 207 «Запасні частини» відображаються залишок і надходження, за кредитом – витрачання, реалізація та інше вибуття запасних частин [42].

Запасні частини можуть надходити на АТП так: у комплекті з придбаними основними засобами; від постачальників; внаслідок ліквідації основних засобів; після ремонту допоміжними службами; в результаті виготовлення допоміжними цехами.

Аналітичний облік запасних частин ведеться за місцями зберігання та однорідними групами (механічна група, електрична група). Аналітичний облік машин, обладнання, двигунів, вузлів та агрегатів обмінного фонду ведеться за такими групами: придатні до експлуатації (нові та відновлені); що підлягають відновленню (на складі); що є в ремонті [42].

Особлива увага на АТП приділяється обліку автомобільних шин, оскільки за строк служби автомобіля на ньому кілька разів їх міняють внаслідок зносу. На кожну шину в експлуатації ведеться «Картка обліку роботи шини», де щомісячно зазначається фактичний пробіг автомобіля за спідометром. Списання шин має здійснюватися згідно з нормами пробігу [43], які залежать від рівня досконалості конструкції шин та умов їх експлуатації.

Аналітичний облік запасних частин на складах здійснюють за місцями зберігання, однорідними групами, марками автомобілів та номенклатурними номерами.

Аналітичний облік запасних частин ведуть за такими групами: придатні до експлуатації; підлягають ремонту; перебувають у ремонті; непридатні до експлуатації. Облік їх руху

здійснює технік у спеціальних картках обліку, що містять такі реквізити: дати надходження і вибуття, назва агрегату, його номенклатурний і заводський номери, пробіг, проведені види ремонту, звідки надійшов і кому виданий агрегат.

Облік запасних частин ведуть за такими цінами (табл. 6).

Таблиця 6
Ціни обліку запасних частин

нові / зняті з автомобілів, але придатні для експлуатації	за діючими цінами придбання
відремонтовані	в розмірі 50% діючої ціни придбання
які потребують ремонту	у розмірі 25% діючої ціни придбання
непридатні до експлуатації	за ціною брухту або можливого використання

Аналітичний облік автомобільних шин на складах ведуть за місцями зберігання та за окремими групами: шини нові; шини, що були в експлуатації, але придатні для подальшої експлуатації; шини, відремонтовані або відновлені методом накладання нового протектора; шини, що були в експлуатації й підлягають ремонту або відновленню; шини, не придатні для подальшої експлуатації. У середині кожної групи облік ведуть за окремими деталями (покришки, камери), а також за кількістю, розмірами (марками), моделями, сортами, цінами, заводськими номерами.

Синтетичний облік наявності та руху придбаних і виготовлених запасних частин на АТП, що використовуються для проведення ремонтів і заміни зношених частин автотransпортних засобів, ведуть на субрахунку 207 «Запасні частини» рахунку 20 «Виробничі запаси».

Субрахунок 207 «Запасні частини» АТП може мати такі субрахунки другого порядку:

- 2071 «Запасні частини»;
- 20711 «Запасні частини придбані нові»;
- 20712 «Запасні частини, виготовлені на підприємстві»;
- 20713 «Запасні частини, непридатні до експлуатації»;
- 2072 «Обмінний фонд запасних частин»;
- 20721 «Придатні запасні частини обмінного фонду»;
- 20722 «Запасні частини обмінного фонду, що підлягають відновленню»;
- 20723 «Запасні частини обмінного фонду в ремонті»;
- 2073 «Автомобільні шини»;
- 20731 «Автомобільні шини в запасі»;
- 20732 «Автомобільні шини в обороті»;
- 20733 «Автомобільні шини в ремонті».

Списання запасних частин здійснюється для проведення ремонтів та заміни зношених частин машин та інших видів обладнання.

Висновки. В обліковій практиці АТП наявні різні методичні помилки, які пояснюються відсутністю не лише галузевих нормативних доку-

ментів, але й публікацій, де було б висвітлено саме особливості цієї галузі за ділянкою обліку виробничих запасів відповідно до П(С)БО.

За результатами проведеного дослідження слід сказати, що, зокрема, класифікацію виробничих запасів для АТП можна проводити як за економічною, так і за технічною ознаками.

Значна номенклатура запасних частин потребує належного аналітичного обліку їх руху, тому, враховуючи класифікацію виробничих запасів за економічною ознакою, доцільним вважаємо до субрахунку 207 «Запасні частини» відкриття аналітичних рахунків, що дасть змогу спростити отримання бухгалтерської інформації про їх ефективне використання для прийняття управлінських рішень щодо поліпшення господарської діяльності підприємства. Такий підхід не суперечить чинним стандартам обліку та має прив'язку до законодавства за ділянкою обліку виробничих запасів з урахуванням галузевих особливостей АТП.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бакун Ю.В. Розвиток світової інформаційної системи та особливості обліку запасів у процесі стандартизації системи рахівництва в Україні / Ю.В. Бакун // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2001. – № 54. – С. 64-66.
2. Барышников Н.П. Бухгалтерский учет, отчетность и налогообложение / Н.П. Барышников. – М.: Филинь, 1997. – 336 с.
3. Бейгельзимер М.Г. Учет экономии материальных ресурсов / М.Г. Бейгельзимер. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 96 с.
4. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / Ф.Ф. Бутинець. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ЖІПІ, 2000. – 640 с.
5. Бухгалтерский учет: [учебник] / [И.Е. Тишков, А.И. Балдинова, Т.Н. Дементей и др.] / под общ. ред. И.Е. Тишкова, А.И. Прищепы. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Высшая школа, 1996. – 688 с.
6. Бухгалтерский учет: [учебник] / [П.С. Безруких, В.Б. Кондраков и др.]; под ред. П.С. Безруких. – 2-е изд. перераб. и доп. – М., 1996. – 576 с.
7. Бухгалтерський фінансовий облік / за ред. Ф.Ф. Бутиця. – Житомир: ПП «Рута», 2000. – 607 с.
8. Велш Г.А. Основы финансового обліку / Г.А. Велш, Д.Г. Шорт; пер. з англ. О.В. Мінін, О.І. Ткач. – К.: Основы, 1997. – 943 с.
9. Воскобойник М.П. Эффективность использования материальных ресурсов в пищевой промышленности / М.П. Воскобойник, А.Н. Лифанчиков. – М.: Агропромиздат, 1987. – 157 с.
10. Голов С.Ф. Финансовый та управлінський облік / С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко. – К.: ТОВ «Автоінтерсервіс», 1996. – 544 с.
11. Гуцайлюк З.В. Учет материальных ресурсов в пищевой промышленности / З.В. Гуцайлюк. – К.: Техника, 1983. – 104 с.
12. Гуцайлюк З.В. Учет и контроль показателей эффективности производства в пищевой промышленности / З.В. Гуцайлюк. – М.: Агропромиздат, 1985. – 120 с.
13. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет: [учебное пособие для студентов вузов] / К. Друри; пер. с англ. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Аудит, 1998. – 774 с.
14. Емельянов А.С. Общественное производство: динамика, тенденции, модели / А.С. Емельянов. – К.: Наукова думка, 1980. – 427 с.
15. Энциклопедичний словник бізнесмена: Менеджмент, маркетинг, інформатика / за ред. М.І. Молдованова. – К.: Техніка, 1995. – 856 с.
16. Ефимов А.Н. Резервы экономики материальных ресурсов (анализ и исследование) / А.Н. Ефимов. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1983. – 152 с.
17. Карлин Т.Р. Анализ финансовых отчетов (на основе GAAP): [учебник] / Т.Р. Карлин. – М.: ИНФРА, 2000. – 448 с.
18. Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет в мясной и молочной промышленности / Н.П. Кондраков. – М.: Агропромиздат, 1991. – 415 с.
19. Кужельний М.В. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник. – К.: КНЕУ, 2001. – 334 с.
20. Кузьмінський А.М. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / А.М. Кузьмінський, Ю.А. Кузьмінський. – К.: Все про бухгалтерський облік, 1999. – 288 с.
21. Либерман Л.В. Учет материальных ценностей / Л.В. Либерман. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 109 с.
22. Лукьянец Т.И. Экономика материальных ресурсов: популярный справочник / Т.И. Лукьянец. – К.: Политиздат Украины, 1986. – 253 с.
23. Марченко А.К. Бухгалтерский учет в промышленности / А.К. Марченко. – Мн.: Высшая школа, 1977. – 432 с.
24. Михайлова-Станюта И.А. Экономический механизм снижения материалоемкости производства / И.А. Михайлова-Станюта; под ред. П.А. Канитулы. – Мн.: Наука и техника, 1988. – 136 с.
25. Новодворский В.Д. Бухгалтерский учет производственных ресурсов / В.Д. Новодворский. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 253 с.
26. Бухгалтерский учет и финансовый анализ / [И.А. Олейник, С.И. Юрьева, А.И. Рыбальченко]. – Х.: ОКО, 1996. – 704 с.
27. Перар Ж. Управление финансами с упражнениями / Ж. Перар. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 356 с.
28. Вторичные ресурсы: эффективность, опыт, перспективы / [Н.Л. Пирогов, С.П. Сушон, А.Г. Завалко]. – М.: Экономика, 1987. – 199 с.
29. Політична економія: [навч. посібн.] / [К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.]; за ред. К.Т. Кривенко. – К.: КНЕУ, 2001. – 508 с.
30. Бухгалтерський облік: основи методології та організації / [М.С. Пушкар, Г.П. Журавель, В.Г. Литвин, В.Г. Мельник]. – Тернопіль, 1997. – 266 с.
31. Словник-довідник фінансиста АПК / за ред. П.Т. Саблука, М.Я. Дем'яненка. – К.: Ін-т аграрної економіки УААН, 1997. – 324 с.
32. Слюсарчук Л.І. Облік і аналіз виробництва та продажу готової продукції (методолого-прикладний аспект) / Л.І. Слюсарчук. – К.: Альтерпрес, 2001. – 258 с.
33. Смоленюк П.С. Анализ использования материальных ресурсов в условиях рыночных отношений / П.С. Смоленюк, К.К. Бондарь. – К.: Техника, 1993. – 107 с.
34. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: [учебн. пос. для студ. эконом. спец. вузов] / Я.В. Соколов. – М.: Аудит; Юнити, 1996. – 638 с.
35. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: [навчальний посібник] / В.В. Сопко. – К., 1999. – 498 с.
36. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: [навчальний посібник] / В.В. Сопко. – 3-те вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.
37. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України: [підручник для студентів вищ. навч. закл. екон. спец.] / Н.М. Ткаченко. – 5-те вид., доп. й переробл. – К.: А.С.К., 2000. – 784 с.

38. Жилкина Л.В. Учет и контроль в пищевой промышленности / Л.В. Жилкина. – К.: Техника, 1973. – 188 с.
39. Фирон Х.Э. Управление снабжением и запасами. Логистика / Х.Э. Фирон, М.Р. Линдерс. – СПб.: Полигон, 1999. – 757 с.
40. Хендриксен Э.С. Теория бухгалтерского учета. Финансы и статистика / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда; пер. с англ.; под ред. Я.В. Соколова. – М., 1997. – 360 с.
41. Экономика ресурсосбережения / под. ред. А.М. Невелева. – К.: Наукова думка, 1989. – 248 с.
42. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30 листопада 1999 року № 291 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
43. Норми експлуатаційного пробігу автомобільних шин: затверджені Наказом Міністерства транспорту України від 8 грудня 1997 року № 420.
44. П(С)БО 9 «Запаси»: затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 року № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

УДК 378.094.014.543(477)

Шилко І.С.
аспірант кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОЛЕДЖІВ ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ФОРМ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

FINANCIAL SUPPLY ANALYSIS OF STATE AND MUNICIPAL PROPERTY COLLEGES OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено стан фінансування вищих навчальних закладів України у відношенні до ВВП та за структурою загальних функцій освіти. Визначено, що вищі навчальні заклади, і коледжі зокрема, залежні від доходів, отриманих як плата за послуги. Сформульовано висновок про те, що з метою оптимізації використання та надходження фінансових ресурсів важливо здійснювати аналіз фінансового забезпечення коледжу. Визначено основні напрями аналізу, детерміновані факторні моделі, що можуть бути застосовані, та інтегральні показники оцінки діяльності коледжу. Представлено низку принципів, які дадуть змогу вдосконалити фінансове забезпечення вищих навчальних закладів і оптимізувати бюджетні видатки на їх утримання.

Ключові слова: фінансове забезпечення, доходи, видатки, коефіцієнти, аналіз, факторні моделі, інтегральні показники.

АННОТАЦИЯ

В статье исследовано состояние финансирования высших учебных заведений Украины в соотношении с ВВП и по структуре общих функций образования. Определено, что высшие учебные заведения, и колледжи в частности, зависят от доходов, полученных в качестве платы за обучение. Получено заключение о том, что с целью оптимизации использования и поступления финансовых ресурсов важно осуществлять анализ финансового обеспечения колледжа. Представлены основные направления анализа, детерминированы факторные модели, которые могут быть использованы, и интегральные показатели оценки деятельности колледжа. Представлен ряд принципов, которые позволят усовершенствовать финансовое обеспечение высших учебных заведений и оптимизировать бюджетные расходы на их содержание.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, доходы, расходы, коэффициенты, анализ, факторные модели, интегральные показатели.

ANNOTATION

The article analyzes the state of higher educational institutions of Ukraine financing in relation to GDP and the structure of the general educational functions. It is determined that higher educational establishments, and colleges in particular, are dependent on the income received as a fee for paid services. In order to optimize the usage of financial resources it is important to analyze the financial state of college. The main directions of analysis, deterministic factor models that can be applied, and integral indicators of college performance evaluation are determined. The set of principles to improve the financial support for higher education and to optimize budget expenditures for their maintenance are presented.

Key words: financial security, incomes, expenses, coefficients, analysis, factor models, integrated indicators.

Постановка проблеми. Належне фінансування сприяє зміцненню конкурентних позицій коледжу, позитивно впливає на якість підготовки студентів та створює належні умови для роботи викладацького складу та персоналу закладу.

У зв'язку з недостатністю бюджетних ресурсів та кризовими явищами в економіці фінансування коледжів є досить обмеженим і залежить від власних надходжень установ. Аналіз фінансового забезпечення коледжів дасть змогу виявити слабкі місця в роботі установи та сформулювати оптимальний план дій для позитивного розвитку закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу фінансового забезпечення вищих навчальних закладів присвячені праці вітчизняних і зарубіжних фахівців – Д.А. Панкова, А.П. Заросило, М.А. Болюха, Т.М. Боголіб, Н.В. Волкова та інших. Зокрема, у працях [11; 12; 13] визначено основні групи показників, які доцільно застосовувати для аналізу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для розроблення методики аналізу фінансового стану коледжу бюджетної сфери необхідно об'єднати показники і моделі, що будуть адаптовані для специфіки діяльності цього закладу.

Постановка завдання. Мета статті – визначити основні напрями, групи показників та моделі, що можуть бути застосовані для аналізу фінансового стану коледжу бюджетної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь освіти формує інтелектуальний капітал країни, забезпечує економіку необхідними кадрами та є підґрунтям для процвітання держави. Належне надання освітніх послуг перебуває під впливом низки факторів, основним із яких є фінансове забезпечення освітнього закладу. Належне фінансування освіти дає змогу вирішити низку проблем для коледжів, а саме зміцнити та удосконалити мотиваційні механізми праці методично-педагогічного штату; імплементувати в навчальний процес сучасні технології (в тому числі комп'ютерні); оновити матеріально-технічну базу та ін.

Обсяги фінансування освіти визначені Законом України «Про освіту» [1], де зазначено, що держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі, не меншому десяти відсотків національного доходу. У статті представлено відношення видатків державного бюджету України на вищу освіту до обсягу валового внутрішнього продукту в країні (рисунок 1).

Як показує рисунок 1, частка видатків на освіту у 2010-2015 рр. має тенденцію до зменшення, досягаючи мінімуму у зазначений період у 2015 році (4,55%). Частка видатків на вищу освіту від загальних витрат видатків зведеного бюджету загалом відповідає коливанням частки видатків від ВВП, що свідчить про відсутність структурних зрушень щодо розподілу видатків на вищу освіту загалом по країні. Проте загальна пропорційність видатків на освіту реально підпадає під вплив інфляційних процесів у країні, що зумовлює погіршення фінансового забезпечення освітніх закладів.

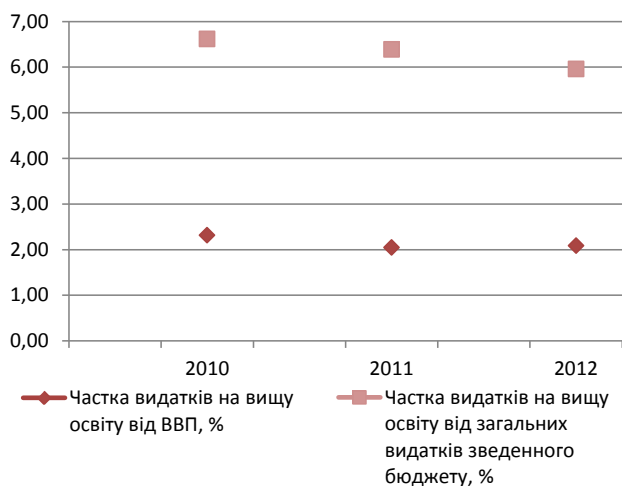

Рис. 1. Співвідношення часток видатків на вищу освіту від ВВП та видатків на вищу освіту від загальних витрат зведеного бюджету у 2010-2015 рр.

Джерело: [складено за 2]

Крім цього, графік демонструє недостатність бюджетних коштів на фінансування освіти. Так, частка видатків на освіту становить 7-4,8%.

Фінансування освіти забезпечується за такими основними статтями витрат, як послуги у сфері освіти, другорядна діяльність у межах закладів освіти (медичні послуги, послуги харчування, адміністративні послуги, комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати)), другорядна діяльність, що пов'язана з навчанням (придбання інвентарю та обмундирування, підручників та канцелярських товарів, транспортні та фінансові послуги/трансфери населенню, стипендії, субсидії, поточні трансфери, капітальні трансфери).

На основі даних «Національних рахунків освіти України у 2015 році» [3] визначено, що витрати на послуги у сфері освіти у 2007-2015 роках становлять від 81,52% до 94,11%. Проте за іншими функціями закладів освіти фінансування є досить обмеженим.

Здійснення фінансування вищих навчальних закладів забезпечується адміністраторами бюджету (центральної та регіональної/місцевої урядові установи), приватними компаніями та домогосподарствами. У 2014 році державними установами було профінансовано 85,1%

загальних витрат на освіту, приватними компаніями та домогосподарствами відповідно профінансовано 14,9% витрат [2, с. 7].

На рисунку 2 представлено структуру фінансування загальних функцій освіти за поетапальними фінансових ресурсів станом на 2015 рік.

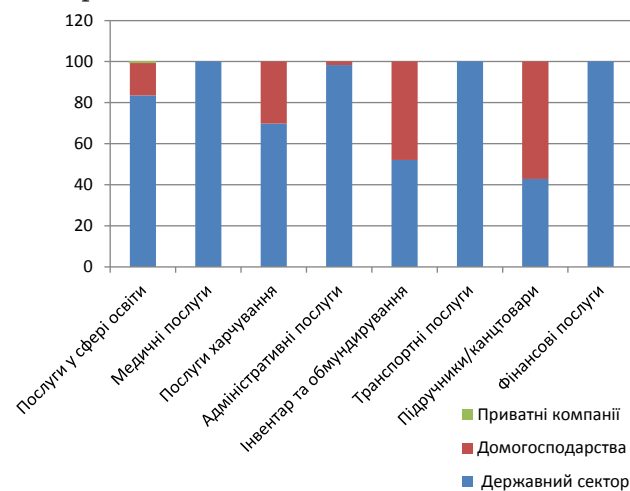

Рис. 2. Структура фінансування загальних функцій освіти у 2015 р. [3, с. 11]

Як видно з рисунку 2, на домогосподарства покладається фінансове забезпечення за функціями послуг харчування, забезпечення інвентарем та обмундируванням та канцелярськими товарами. Крім цього, менш значна, але присутня частка витрат домогосподарств на послуги у сфері освіти та адміністративні послуги.

Беручи до уваги фінансове забезпечення коледжів державної та комунальної власності, що з 2016 року відповідають коду освітнього рівня МСКО 5 (короткий цикл вищої освіти), а до 2016 року – коду МСКО 5В (перший етап вищої освіти), їх фінансове забезпечення у 2015 році на 67% здійснювалося державним фінансуванням, а на 33% – коштами домогосподарств відповідно [3, с. 8].

На основі даних Національних рахунків освіти України за 2010-2015 роки [3; 4; 5; 6; 7] видно, що домогосподарствами забезпечується в середньому 34% витрат на навчання одного студента. Позабюджетні кошти формуються насамперед за рахунок коштів, отриманих як плата за навчання [3, с. 13].

Таким чином, сьогодні питання фінансування коледжів є актуальним через обмежене фінансування закладів освіти державним бюджетом. Для забезпечення функціонування коледжу у довгостроковій перспективі необхідно запроваджувати заходи для підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами за всіма статтями надходжень установи.

Фінансово-економічна діяльність ВНЗ, і коледжу зокрема, є одним із головних напрямів його діяльності. Від фінансування закладу залежить успіх у підготовці фахівців, створення нормальних умов для навчальної і виробничої

діяльності, побуту студентів, викладачів і співробітників, підвищення конкурентоспроможності коледжу.

Фінансовий стан коледжу – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин навчального закладу, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають надходження, наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів спеціального і загального фонду [9].

Проведення фінансового аналізу діяльності коледжу бюджетної сфери необхідне для досягнення таких цілей, як:

- максимізація доходів;
- активізація структури капіталу та забезпечення його фінансової діяльності;
- побудова ефективного механізму управління коледжем;
- використання коледжем ринкових механізмів залучення фінансових ресурсів.

Аналіз фінансового забезпечення доцільно починати зі структурно-динамічного аналізу доходів і видатків коледжу за загальним і спеціальним фондами. Аналіз дасть змогу прослідкувати тенденції фінансування та структурні зрушення зазначених показників.

Другим етапом аналізу є визначення трендів зміни показників, що відображають результати діяльності коледжу (доходів, видатків та кількості студентів).

Для оцінки ефективності використання фінансових ресурсів коледжу у процесі господарської діяльності доцільно застосовувати відносні показники (коефіцієнти), що дають змогу визначити стан фінансового забезпечення, фінансову стійкість і платоспроможність, стан та забезпеченість основними засобами і запасами, ділову активність і рентабельність коледжу.

Для деталізації аналізу фінансового стану та ефективності віддачі від фінансування основних засобів доцільно використовувати коефіцієнтний аналіз за такими групами коефіцієнтів,

як:

- аналіз доходів і видатків – характеризує стан фінансування коледжу із відповідних бюджетів та власних надходжень;
- аналіз фінансової стійкості – характеризує ступінь фінансової незалежності коледжу;
- аналіз платоспроможності – характеризує здатність коледжу покрити свої зобов'язання;
- аналіз ділової активності – характеризує ефективність використання наявних ресурсів та власного капіталу, а також взаєморозрахунків із дебіторами і кредиторами;
- аналіз рентабельності – характеризує загальний рівень доходності коледжу;
- аналіз стану основних засобів – характеризує поточний стан та віддачу від основних засобів;
- аналіз джерел формування запасів – характеризує співвідношення нефінансових та фінансових активів, визначає надлишок або нестачу власних оборотних коштів, основних і довготермінових джерел формування запасів.

З метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків та визначення впливу окремих факторів на основні фінансові показники доцільно застосовувати факторний аналіз. Детерміновані факторні моделі дозволяють визначити вплив факторів на результативний показник у фактичних одиницях виміру, що характеризує основні причини змін останнього. У таблиці 1 представлено моделі аналізу, що спрямовані на дослідження впливу окремих факторів на дохід від надання платних послуг, на загальний дохід, видатків на утримання студентів та оплату праці.

Крім показників, що деталізують результати господарської діяльності і фінансового стану, необхідно використовувати інтегральні показники оцінки господарської діяльності коледжу (таблиця 2).

Інтегральні показники допомагають встановити фактичний стан коледжу, ступінь його залежності від різних джерел фінансування та контингенту студентів. Результати аналі-

Таблиця 1

Детерміновані моделі аналізу факторів впливу на фінансовий стан коледжу бюджетної сфери

Об'єкт аналізу	Модель	Метод дослідження
Аналіз впливу кількості студентів і вартості навчання на дохід від реалізації платних послуг [10]	Дохід = Вартість навчання * Кількість студентів. Для деталізації впливу доцільно включати в розрахунок окремо значення вартості за всіма формами навчання та відповідну кількість студентів	Метод абсолютних різниць
Аналіз впливу всіх джерел фінансування на загальний дохід	Дохід = Отримані доходи загального фонду + Плата за послуги згідно з основною діяльністю + Дохід від додаткової господарської діяльності + Дохід від оренди майна + Дохід від реалізації майна + Інші джерела власних надходжень	Балансовий прийом
Аналіз впливу джерел фінансування та кількості студентів на зміну обсягу видатків на утримання одного студента	Видатки на утримання 1 студента = (Отримані доходи загального фонду + Отримані доходи спеціального фонду) / Кількість студентів	Метод ланцюгових підстановок
Аналіз впливу зміни заробітної плати, кількості персоналу та нарахувань на заробітну плату на видатки на оплату праці	Видатки на оплату праці = (Середня заробітна плата * Кількість персоналу) + Нарахування на заробітну плату	Метод ланцюгових підстановок

Таблиця 2

Інтегральні показники оцінки господарської діяльності коледжу бюджетної сфери
[складено за 11; 12]

Показник	Алгоритм розрахунку	Умовні позначення	Характеристика
Коефіцієнт рентабельності використаних активів	$KP_a = KP_{оп} * KO_a$	KP_a – коефіцієнт рентабельності використаних активів; $KP_{оп}$ – коефіцієнт рентабельності освітніх послуг; KO_a – коефіцієнт обігу (кількість оборотів) активів	Допомагає виявити основні резерви підвищення рентабельності активів коледжу за рахунок зростання коефіцієнту рентабельності освітніх послуг та/або збільшення коефіцієнту обігу активів
Адаптований для бюджетних установ фінансовий леверидж	$R_{финЛ} = T_{прПД}/T_{прЗД}$	$T_{прПД}$ – темп приросту позабюджетних доходів, %; $T_{прЗД}$ – темп приросту загального доходу з усіх джерел, %.	Визначає оптимальне співвідношення бюджетних та позабюджетних фінансових ресурсів. Характеризує відносну зміну позабюджетного доходу за зміни загального доходу
Функціональний леверидж	$R_{ФункЛ} = T_{прЗД}/T_{прКС}$	$T_{прЗД}$ – темп приросту загального доходу ВНЗ з усіх джерел, %; $T_{прКС}$ – темп приросту контингенту студентів, %.	Характеризує ступінь чутливості фінансових надходжень ВНЗ до зміни контингенту студентів: для ВНЗ із високим рівнем функціонального левериджу незначна зміна контингенту студентів, особливо тих, хто навчається на контрактній основі, може викликати істотні зміни у фінансових ресурсах.

зу дадуть змогу виявити вузькі місця в роботі установи та є базою для прийняття рішень під час планування подальшої діяльності коледжу.

Питанням перспектив розвитку фінансування освіти в Україні присвячені праці багатьох вітчизняних учених. Зокрема, Є.М. Бойко наголошує на необхідності реформування освіти як комплексу заходів державної політики, що враховує права та інтереси особистості і суспільства [13]. Автором визначено низку принципів, які дадуть змогу вдосконалити фінансове забезпечення вищих навчальних закладів і оптимізувати бюджетні видатки на їх утримання:

- перехід від принципу утримання вищих освітніх закладів за рахунок державного бюджету до їх державної підтримки у фактично можливих розмірах;
- розвиток системи державного замовлення на підготовку кадрів;
- вдосконалення та поглиблення автономії освітніх закладів у галузі фінансів;
- розширення самостійності у розпорядженні ресурсами (в тому числі коштами бюджету);
- здійснення різних видів діяльності, зокрема тих, що приносять дохід.

Орієнтація на зазначені принципи дасть змогу активізувати фінансово-господарську діяльність коледжу, активізувати роботу зі зміцнення конкурентних позицій та розширення переліку платних послуг.

Висновки. Фінансування коледжів державної та комунальної форм є досить обмеженим і здійснюється з метою покриття основних статей видатків. Станом на 2015 рік коледжі на 33% профінансовано коштами домогосподарств, що зумовлює залежність установ від надходжень спеціального фонду. Аналіз фінансового стану коледжу як за загальним, так і за спеціальним фондами дає можливість визначити слабкі міс-

ця у господарській діяльності та сформулювати перспективи подальшого розвитку закладу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про освіту» [Електронне джерело] / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 34, ст. 451. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page3>
2. Статистичний бюлетень «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України» за 2011/2012; 2012/2013; 2013/2014; 2014/2015; 2016/2017 навч. рр. [Електронне джерело] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Національні рахунки освіти України у 2015 році: Статистичний бюлетень [Електронне джерело] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Національні рахунки освіти України у 2013 році: Статистичний бюлетень [Електронне джерело] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Національні рахунки освіти України у 2012 році: Статистичний бюлетень [Електронне джерело] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Національні рахунки освіти України у 2011 році: Статистичний бюлетень [Електронне джерело] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Національні рахунки освіти України у 2008-2010 роках: Статистичний бюлетень [Електронне джерело] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Національні рахунки освіти України у 2014 році: Статистичний бюлетень [Електронне джерело] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Яришко О.В. Фінансове управління вищими навчальними закладами I-II рівня акредитації [Електронне джерело] // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2005. – № 4. –

- С. 298-302. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/36_NIO_2008/Economics/39308.doc.htm
10. Панков Д.А. Анализ хозяйственной деятельности бюджетных организаций [Текст]: учеб. пособие / Д.А. Панков, Е.А. Головкова, Л.В. Пашковская и др.; под. общ. Ред. Д.А. Панкова, Е.А. Головковой. – 5-е изд., стер. – М: Новое знание, 2007. – 631 с.
11. Боголіб Т.М. Система і методи фінансового аналізу фінансово-господарської діяльності ВНЗ / Т.М. Боголіб // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 50-62.
12. Волкова Н.В. Ефективність використання коштів ВНЗ / Н.В. Волкова // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 66-71.
13. Бойко Є.М. Сучасний стан і напрямки реформування системи вищої освіти // Фінанси України. – 1999. – № 9. – С. 46-51.

СЕКЦІЯ 7 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330.46:330.162:519.876.2

Солодухин С.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
декан факультета економіки і менеджмента
Запорозької державної інженерної академії*

СПЕЦИФИКАЦИЯ И ПАРАМЕТРИЗАЦИЯ МОДЕЛЕЙ СТАДНОГО ПОВЕДЕНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

SPECIFICATION AND PARAMETRIZATION OF MODELS OF HERD BEHAVIOR IN ENTERPRISE MANAGEMENT

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются вопросы моделирования стадного поведения в управлении предприятиями в части спецификации и параметризации основных модельных конструкций. Приведен анализ основных проблем в процессе моделирования стадного управления во внешней и внутренней среде предприятия. Сформулирован перечень основных задач и последовательности их реализации при параметризации моделей стадного поведения в управлении предприятиями. Выделена специфическая особенность моделей стадного поведения, которая отличает их от стандартных моделей рядов данных и выдвигает особые требования к формированию рядов динамики. Предложена оптимизационная задача определения оптимального шага модели стадного поведения путем максимизации шага модели с учетом ограничений на минимально допустимое в модели количество отдельных периодов времени.

Ключевые слова: моделирование, спецификация, параметризация, модели управления предприятием, стадное поведение, популяция.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються питання моделювання стадної поведінки в управлінні підприємствами в задачах специфікації і параметризації основних модельних конструкцій. Наведено аналіз основних проблем у процесі моделювання стадного управління у зовнішньому і внутрішньому середовищі підприємства. Сформульовано перелік основних завдань та послідовність їхньої реалізації під час параметризації моделей стадної поведінки в управлінні підприємствами. Виділена специфічна особливість моделей стадної поведінки, яка відрізняє їх від стандартних моделей рядів даних і висуває особливі вимоги до формування рядів динаміки. Запропоновано оптимізаційну задачу визначення оптимального кроку моделі стадної поведінки шляхом максимізації кроку моделі з урахуванням обмежень на мінімально допустиму кількість окремих періодів часу.

Ключові слова: моделювання, специфікація, параметризація, моделі управління підприємством, стадна поведінка, популяція.

ANNOTATION

The article deals with the issues of modeling herd behavior in the management of enterprises in the tasks of specification and parametrization of the main model constructions. It is analyzed the main problems in the process of modeling of herd management in the external and internal environment of the enterprise. Attempts are made to formulate the list of the main tasks and the sequence of their implementation in the parameterization of the herd behav-

ior models in the management of enterprises. It is dealt with a specific feature of the herd behavior models that differs from standard models of data series, and imposes special requirements for the formation of dynamics series. It is proposed an optimization problem for determining the optimal step of a model of herd behavior by maximizing the model's step with allowance for restrictions on the minimum permissible number of individual periods of time.

Key words: modeling, specification, parametrization, enterprise management models, herd behavior, population.

Постановка проблеми. Традиційна економічна теорія базується на раціональних мотивах в прийнятті рішень агентами, согласно чому пошук оптимального рішення состоит в вероятностной оценке возможных вариантов и рациональном выборе наилучшего из них. Однако в мировой практике [1] известны случаи иррационального поведения отдельных экономических агентов, которые невозможно объяснить при помощи рациональных моделей. Стадное поведение можно определить как стратегию, которая заключается в подражании поведению более опытных и авторитетных участников популяции под воздействием ряда поведенческих факторов, таких как недооценка собственных аналитических способностей и переоценка аналитических способностей других агентов, чрезмерные опасения относительно нанесения вреда собственной репутации, недостаточная информированность и другие. Дж. Сорос отмечает [2], что стадность «выражает свойство массовых инвестиционных процессов, когда все ориентируются друг на друга и одновременно покупают и продают одни и те же активы». В настоящее время процессы управления предприятиями реализуются именно в таких реальных условиях, которым присущ достаточно высокий уровень неопределенности и низкой информированности участников. Следовательно, изучение процессов моделирования стадного поведения в управлении предприятиями является актуальной задачей поддержки при-

нятия решений и позволяет повысить уровень и качество управленческих решений.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы изучения проявлений стадного поведения в экономических системах рассматриваются в работах зарубежных авторов А. Банерджи [3], С. Бикчандани [4], Дж. Сороса [2], а также украинских ученых В.М. Данича [5], Р.Н. Лепы [6], С.С. Турлаковой [7]. Однако в большинстве работ стадное поведение описывается в отдельных аспектах, как и причины его проявления. Недостаточно рассмотренными остаются вопросы моделирования стадного поведения в управлении предприятиями, особенно методологические основы построения таких моделей.

Постановка задачи. Целью исследования является обоснование научно-методического подхода к параметризации моделей стадного поведения, предполагающего формирование данных на основе фиксации значений факторов перед выполнением исследуемым субъектом определенного действия или принятием определенного состояния. Этот подход к спецификации и параметризации моделей позволяет упорядочить процессы моделирования и снизить затраты времени и усилий на параметризацию моделей стадного поведения.

Изложение основного материала исследования. Одними из основных этапов проектирования моделей стадного поведения, учитывающих особенности исследуемой предметной области и соответствующих требованиям к практической применимости, является их спецификация и параметризация, причем фундаментальности и перспектив практического применения модели закладывается именно на этих двух этапах. Под спецификацией моделей понимается определение аналитической формы модели, включая выбор ее математического представления и набора переменных (отбор факторов и выбор вида уравнения) [8; 9]. Под параметризацией моделей будет пониматься проведение числовой оценки параметров модели на основе анализа собранной статистики. В рамках этого исследования все эти задачи и подзадачи целесообразно объединить в одну общую задачу, поскольку построение моделей стадного поведения в управлении предприятиями представляет собой итеративный процесс, в ходе которого ввиду высокой степени неопределенности исследуемой системы исследователю нужно будет неоднократно переходить между этапами спецификации и параметризации, когда, например, неудовлетворительное качество модели, выявленное по результатам параметризации, потребует возврата к этапу спецификации и корректировки набора переменных или исходных рядов данных, после чего потребуются повторное проведение параметризации.

Основными проблемами, которые возникают в процессе моделирования стадного поведения во внешней и внутренней среде предприятий, являются:

1. Формирование набора переменных модели – необходимо с учетом особенностей исследуемого объекта выбрать набор факторов, от которых зависит вероятность выполнения представителем популяции некоторого решения или принятия им некоторого состояния с учетом стадного поведения. В значительной мере эта задача была решена в работе ранее: были выделены в ключевые факторы, которые должны учитываться во всех моделях стадного поведения, независимо от того, для какой предметной области они создаются (процент представителей популяции, которые уже выполнили определенное действие или приняли определенное состояние; авторитет представителей популяции в глазах друг друга, индивидуальная склонность к стадному поведению). Однако остается открытым вопрос дополнительных факторов (помимо факторов, непосредственно связанных со стадным поведением). В процессе параметризации конкретной модели необходимо осуществить отбор таких факторов для включения в модель.

2. Определение степени агрегации исходных данных. С точки зрения точности моделирования идеальным вариантом было бы отсутствие какой-либо агрегации, то есть рассмотрение каждого представителя популяции по отдельности, однако на практике, как правило, это невозможно, особенно когда речь идет о популяциях большого размера. Так, если речь идет о стадных эффектах при изучении организационного сопротивления в коллективе численностью 15-20 человек, то можно обойтись без агрегации, однако когда речь идет о стадных эффектах при изучении поведения потребителей, то представляется невозможным даже идентифицировать всех представителей популяции, не говоря уже об организации их индивидуального учета. Таким образом, степень агрегации исходных данных (преимущественно в форме объединения представителей популяции в некоторые однородные группы) должна представлять собой компромисс между необходимой степенью детализации и затратами на организацию сбора и обработки данных.

3. Определение математического вида модели, то есть способа включения факторов в модель. Грубо говоря, необходимо создать формулу, по которой будет рассчитываться вероятность выполнения представителем популяции некоторого решения или принятия им некоторого состояния с учетом стадного поведения на основе значений исходных факторов. Стандартными подходами является включение значений исходных показателей в аддитивном или мультипликативном виде, но также возможно использование более сложных модельных конструкций. В этом случае критерием выбора в пользу того или иного подхода является точность итоговой модели и ее способность быть использованной для практики принятия решений.

4. Формирование временных рядов для расчета коэффициентов модели. Эта проблема

весьма актуальна, поскольку для оценки коэффициентов модели необходима история наблюдений, которая в случае со стадным поведением не всегда доступна в приемлемом виде, поскольку, во-первых факторы стадного поведения не входят в основные наборы официальной статистики, что требует целенаправленной работы над ее формированием в дополнение к стандартной статистике и отчетности предприятий, а во-вторых, стадное поведение не всегда проявляется с некоторой постоянной частотой, что требует решения отдельной задачи формирования соответствующих временных рядов даже при наличии статистики исходных факторов. Временные ряды можно формировать для различного шага модели, а исходные данные зачастую представлены не в том виде, в котором они необходимы для модели, а, например, в виде, соответствующем заведенному порядку формирования отчетности на предприятии, что требует осуществлять пересчет значений исходных показателей при формировании рядов данных для моделей.

Следует особо подчеркнуть, что в этом случае речь идет не о создании моделей для выполнения какого-то одного исследования, а о создании моделей, которые будут регулярно применяться на предприятии для решения определенного круга задач. Такая постановка задачи, с одной стороны, налагает дополнительные требования на модели с точки зрения их качества и практической применимости, но с другой – создает

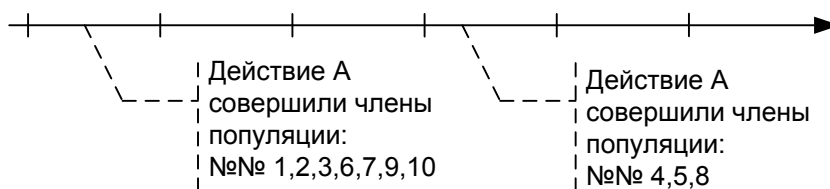
дополнительные возможности благодаря выделению дополнительных ресурсов. Если бы речь шла о создании моделей однократного использования для выполнения какого-то одного исследования, то исследователь столкнулся бы с ограниченным набором исходных данных, отсутствием пополнения рядов данных дополнительными измерениями, невозможностью влиять на сбор данных на предприятии и прочими ограничениями. Если же речь идет о создании моделей, которые будут регулярно применяться на предприятии для решения определенного круга задач, то у исследователя есть возможность ставить перед руководством предприятия задачу организации оптимального сбора необходимых данных, проектировать процесс исследования и добиваться выделения необходимых ресурсов. Поэтому в статье рассматривается более благоприятный случай с точки зрения моделирования, что дает возможность не просто довольствоваться доступными исходными данными, а ставить задачу создания оптимальной модели и создания под нее системы обеспечения исходными данными.

Таким образом, в процессе параметризации моделей стадного поведения во внешней и внутренней среде предприятий необходимо сформировать набор переменных модели; выбрать тип модели; выполнить агрегацию исходных данных (если представителей популяции слишком много, чтобы включить в модель их всех); выбрать шаг модели; сформировать ряды динамики для последующего расчета коэффициентов при переменных модели; рассчитать коэффициенты при переменных модели; оценить точность и качество модели.

Что касается агрегации, то она проводится путем создания на основе данных большого количества представителей популяции условных укрупненных представителей выборки, значения характеристик которых рассчитываются как средние значения характеристик представителей популяции, объединенных в укрупненные элементы выборки.

Универсального способа агрегации не существует, но применительно к задачам моделирования стадного поведения можно предложить осуществлять агрегацию по возрастному, географическому, социальному признаку и т. д. (если представителями популяции являются люди) и размеру, доле рынка, географическому расположению, численности работников и т. д. (если представителями по-

а) шаг выборки равен 1 неделе

б) шаг выборки равен 1 дню

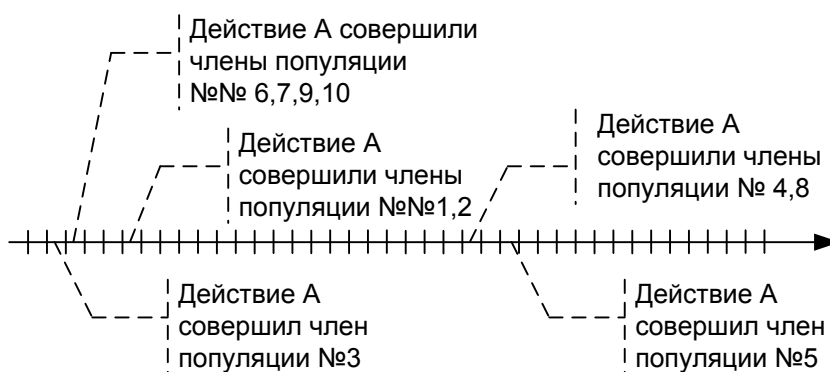

Рис. 1. Иллюстрация выборок с шагом в одну неделю и в один день

пуляції являються підприємства). Також можна попередньо класифікувати представителів популяції з використанням методів кластерного аналізу [10].

При розв'язанні задачі визначення кроку часових рядів початкових і, відповідно, кроку моделі необхідно визначити, на які діапазони часу розбивається вибірка. Важливість цієї задачі ілюструє рис. 1, на якому показані два випадки: вибірка, розбита на проміжки тривалістю в одну тиждень, і вибірка, розбита на проміжки тривалістю в один день. Рисунок ілюструє виконання деякого дії А представителем популяції в кількості 10 і показує, що зменшення кроку моделі може суттєво підвищити точність моделі при збереженні незмінного розміру вибірки.

Як видно на малюнку, в випадку (а) ряд даних складається фактично з двох спостережень, що робить неможливою параметризацію відповідної моделі, а в випадку (б) є п'ять різних спостережень, що дозволяє зробити певні висновки про те, як виконання деякого дії А представителем популяції впливає на виконання такого дії іншими представителем популяції в майбутніх періодах часу.

В випадку (а) з точки зору моделі отримується, що представителі популяції {4, 5, 8} приймають рішення, коли їм відомо про виконання дії представителем популяції {1, 2, 3, 6, 7, 9, 10}, однак при зменшенні кроку деталізація суттєво зростає і виявляється, що представителі популяції {6, 7, 9, 10} приймали рішення, в тому числі керуючись діями представителів популяції {1, 2, 3}, в той час як в випадку (а) передбачалося б, що у них така інформація відсутня.

Таким чином, представляється можливим сформулювати специфічну особливість моделей стадного поведінки, яка відрізняє їх від стандартних [Ряди 1] моделей рядів даних і встановлює певні вимоги до формування рядів динаміки: з точки зору проявлених стадного поведінки неважно, в який період часу представителю популяції виконав певне дії або прийняв певне стан, а важливі значення початкових параметрів на момент виконання дії або прийняття стану. Таким чином, ряди даних не обов'язково повинні формуватися в хронологічній послідовності, однак обов'язково повинна бути зафіксована «моментальна фотографія» ситуації, в частині, значення як специфічних факторів (склонність представителю популяції до стадного поведінки, авторитет інших представителів популяції в очах досліджуваного, частота представителів популяції, виконавших дане дії або прийнявших дане стан), так і додаткових факторів.

Ідеальним випадком було б складати вибірку не в розрізі періодів часу, а в розрізі виконання дії представителем популяції, однак на практиці такий підхід в більшості випадків реалізувати неможливо внаслідок того, що суб'єкти не повідомляють про виконання дії на кожному факті виконання дії, а, скоріше, дослідник фіксує виміри з певною періодичністю. Тому на практиці крок вибірки повинен представляти собою компроміс між максимізацією кількості спостережень, доступних для інтерпретації і включення в модель, і мінімізацією витрат часу і коштів на збір відповідних даних (які прямо пропорційні складності моделі).

Задача максимального розподілу окремих актів виконання дії (в розрізі періодів часу) в математичній формі може бути формалізована наступним чином (використовуються умовні позначення, введені в роботу раніше для базових моделей стадного поведінки во зовнішній і внутрішній середі підприємств):

$$\sum_{t=1}^T \left(\min \left(1; \sum_{k=1}^K A'_{k,m} \right) \right) \rightarrow \max. \quad (1)$$

Тобто мова йде про максимізацію кількості окремих періодів часу, коли дії виконувалися різними представителем популяції – якщо в певний період часу дії виконувалися одночасно кількома представителем популяції, то в цільовій функції це враховується тільки один раз (вираження $\min \left(1; \sum_{k=1}^K A'_{k,m} \right)$ може приймати значення або 0, якщо дії в даному періоді часу не виконав ні один представителю популяції, або 1, якщо дії виконав хоча б один представителю популяції).

В якості альтернативи можна сформулювати задачу вибору оптимального розміру кроку в формі оптимізаційної задачі з наступною цільовою функцією (максимізація розміру кроку моделі s):

$$s \rightarrow \max. \quad (2)$$

У оптимізаційній моделі будуть наступні обмеження:

$$\begin{cases} \sum_{s=1}^{l_{\max}} \left(\min \left(1; \sum_{k=1}^K A'_{k,m} \right) \right) \geq Q_{\min}; \\ s \in \mathbb{N}. \end{cases} \quad (3)$$

де l – мінімальний можливий розмір кроку (наприклад, 1 день);

l_{\max} – максимально можливий розмір кроку (наприклад, 365 днів);

Q_{\min} – мінімальний допустимий в моделі кількість окремих періодів часу, коли дії виконувалися різними представителем популяції (як правило, обумовлено особливостями методів, використовуваних для розрахунку коефіцієнтів моделі, або можна встановити це обмеження в формі пропорції:

$$\sum_{s=1}^{t_{\max}} \left(\min \left(1; \sum_{k=1}^K A_{k,m}^{t,s} \right) \right) \geq 0,5, \text{ т. е. как минимум половина решений должна быть принята в уникальные периоды времени);}$$

т. е. как минимум половина решений должна быть принята в уникальные периоды времени);

\mathbb{N} – обозначение множества натуральных чисел, т. е. s должно быть целым положительным числом.

Таким образом, была предложена оптимизационная задача определения оптимального шага модели стадного поведения путем максимизации шага модели с учетом ограничений на минимально допустимое в модели количество отдельных периодов времени, когда действие совершалось различными представителями популяции. Решение этой задачи позволяет выбрать такой шаг модели, при котором размер шага будет максимальным (что снижает сложность задачи сбора данных благодаря уменьшению объемов собираемых данных и частоты выполнения операций по сбору данных), но при этом количество отдельных периодов времени, когда действие совершалось различными представителями популяции, будет достаточным для моделирования. То есть решение задачи направлено на достижение баланса между сложностью сбора данных и их достаточностью для моделирования.

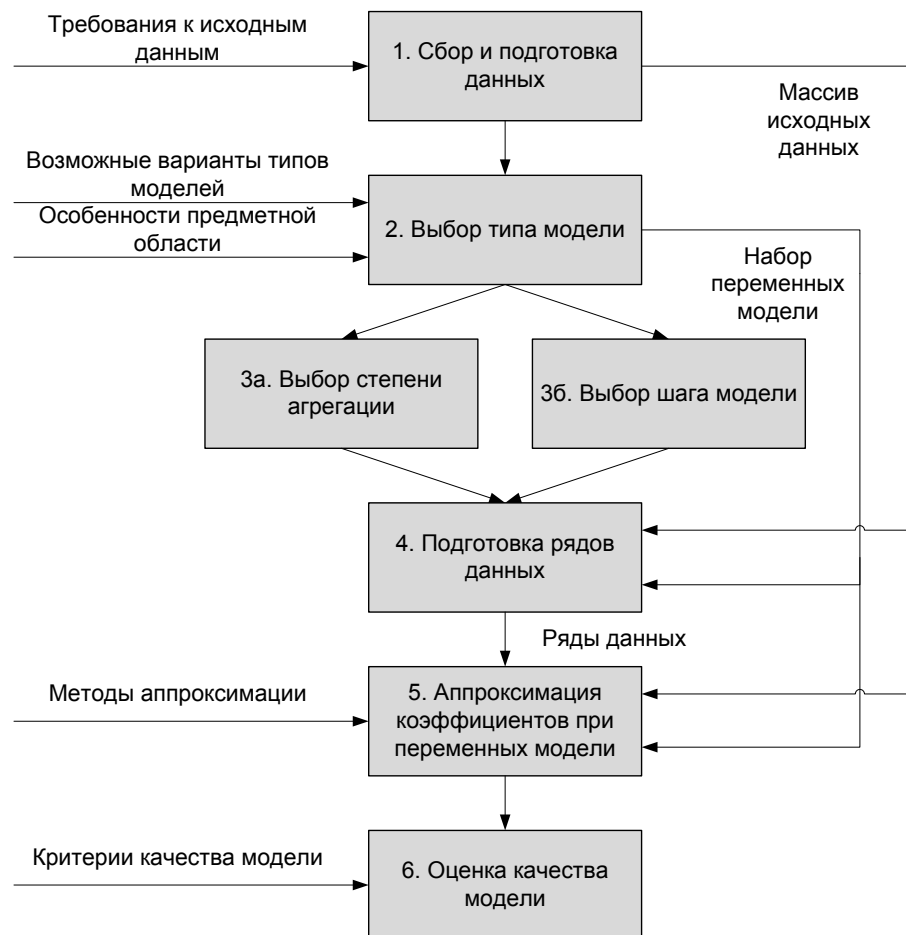

Рис. 2. Последовательность действий при параметризации моделей стадного поведения

Общая последовательность действий при параметризации моделей стадного поведения в рамках этого подхода представлена на рис. 2.

На первом этапе осуществляется сбор и подготовка исходных данных. Поскольку тип модели и, соответственно, конкретный набор переменных, а также шаг модели на этом этапе зачастую неизвестны, то целесообразно собирать максимально подробные данные по максимальному числу факторов, которые могут влиять на исследуемое явление или процесс. На втором этапе осуществляется выбор типа модели, включая выбор зависимой переменной и набора факторов (включая как специфичные для моделей стадного поведения факторы, такие как авторитет представителей популяции в глазах друг друга, склонность к стадному поведению, процент представителей популяции, уже выполнивших соответствующее действие, и т. д., так и дополнительных факторов, соответствующих особенностям исследуемой предметной области.

На третьем этапе осуществляется выбор степени агрегации исходных данных (если представителей популяции слишком много) и выбор шага модели (в том числе, например, с использованием оптимизационной модели выбора шага модели).

На этапе подготовки рядов данных исходные данные преобразуются в ряды данных, пригодные для использования

в качестве входных данных для моделей аппроксимации, в частности, выполняются расчеты значений факторов моделей, которые используются не в исходном, а в расчетном виде. На следующем этапе осуществляется аппроксимация коэффициентов при переменных модели с использованием стандартных методов (например, метода наименьших квадратов [11]). На пятом этапе выполняется оценка качества модели, в частности, с использованием таких показателей, как средняя ошибка аппроксимации (например, средняя абсолютная ошибка, средняя абсолютная ошибка в процентах [12]). Если оценка качества модели покажет удовлетворительные результаты, то модель может быть использована в практике принятия управленческих решений, в противном случае процесс повторяется с внесением определенных корректив (например, корректируется набор факто-

ров, снижается степень агрегации выборки, изменяется шаг модели и т. д.).

Выводы. Предложен научно-методический подход к параметризации моделей стадного поведения, предполагающий формирование данных на основе фиксации значений факторов перед выполнением исследуемым субъектом определенного действия или принятием определенного состояния. Подход предполагает такие этапы, как сбор и подготовка данных, выбор типа модели, выбор степени агрегации и шага модели, подготовка рядов данных, аппроксимация коэффициентов и оценка качества модели, позволяет снизить затраты времени и усилий на параметризацию моделей стадного поведения.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Канеман Д. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения / Канеман Д., Словик П., Тверски А. / Пер. с англ. – Х.: Изд-во Институт прикладной психологии «Гуманитарный центр», 2005. – 632 с.
2. Сорос Д. Алхимия финансов / Д. Сорос. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 416 с.
3. Banerjee A. A Simple Model of Herd Behavior / A. Banerjee // *Quarterly Journal of Economics*, 3(107), 1992.
4. Bikhchandani S. A theory of fads, fashion, custom, and cultural change as informational cascades / S. Bikhchandani, D. Hirshleifer, I. Welch // *Journal of Political Economy*. – 1992. – № 5(100). – P. 992-995.
5. Даніч В.М. Валютна паніка, ажіотаж та їх вплив на діяльність підприємств / В.М. Даніч, К.В. Шеховцова // *БізнесІнформ*, 2013. – № 6. – С. 8-13.
6. Лепа Р.Н. Управление развитием промышленных предприятий в условиях неоиндустриализации: механизм, модели и методы: моногр. / Р.Н. Лепа, А.А. Охтеня, Р.В. Прокопенко и др.; под общ. ред. Р.Н. Лепы / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Киев, 2016. – 162 с.
7. Турлакова С.С. Проблемы проявления стадного поведения на уровне предприятия / С.С. Турлакова // *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії: збірник наукових праць*. – Краматорськ: ДДМА, 2014. – № 2(33). – С. 224-230.
8. Панюков А. Математическое моделирование экономических процессов / А. Панюков. – М.: Ленанд, 2015. – 192 с.
9. Гусева Е.Н. Экономико-математическое моделирование / Е.Н. Гусева. – М.: Флинта, МПСИ, 2008. – 216 с.
10. Айвазян С.А. Прикладная статистика: Классификация и снижение размерности / С.А. Айвазян, В.М. Бухштабер, И.С. Енюков, Л.Д. Мешалкин – М.: Финансы и статистика, 1989. – 607 с.
11. Draper N. *Applied regression analysis* / N. Draper, H. Smith. – New York: Wiley, 1981. – 693 p.
12. Catalao J. An Artificial Neural Network Approach for Day-Ahead Electricity Prices Forecasting / J. Catalao [et al.] // *6th WSEAS International Conference on Neural Networks*, Stevens Point, June 16-18, 2005. – Pp. 80-83.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Подзігун С.М. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ІНВЕСТИЦІЙ.....	3
Яворська В.О. ЕТАПИ РОЗВИТКУ Ф'ЮЧЕРНОЇ ТОРГІВЛІ НА СВІТОВОМУ БІРЖОВОМУ РИНКУ.....	7

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Гаража О.П. БАГАТОРІЧНІ НАСАДЖЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКСПЕРТНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ.....	12
Горлачук О.А., Горлачук М.А. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНЕЗИСУ РЕГІОНАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ.....	19
Борисова Л.П., Коваль В.В., Мужайло В.Д. ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	23
Навроцький Я.Ф. ФОРМУВАННЯ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ ПРИБУТКОВОСТІ РОСЛИННИЦТВА.....	28
Павліщій Д.О. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ СПРИЯТЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА.....	32
Покатаєва О.В., Скоринін А.П. ВПЛИВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ.....	36

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Верезомська І.Г., Олійник О.М. ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ІМІДЖУ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОТЕЛЮ.....	42
Висоцький О.О. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	46
Крупельницька І.Г., Євась Т.В., Жукова О.А. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	50
Тисько М.М. ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ЙОГО РОЗВИТКУ.....	54

СЕКЦІЯ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Турський І.В. РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЧЕРЕЗ ЕКОНОМІКУ ЗНАНЬ – НОВА ЯКІСТЬ РОЗВИТКУ.....	59
---	----

СЕКЦІЯ 5

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Дудченко Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ФОНДІВ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	64
Пантелеєва Н.М. ФІНАНСОВІ ІННОВАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ.....	68
Поліщук Н.В. ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЙОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	74

СЕКЦІЯ 6**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ****Зінченко О.В., Сайко К.І.**

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....77

Шилко І.С.

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОЛЕДЖІВ

ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ФОРМ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....85

СЕКЦІЯ 7**МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ****ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ****Солодухин С.В.**

СПЕЦИФІКАЦІЯ И ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ МОДЕЛЕЙ

СТАДНОГО ПОВЕДЕННЯ В УПРАВЛЕННІ ПРІЄПРІЯТІЯМИ.....90

Наукове видання

ПРИАЗОВСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

Електронний науковий журнал

3(03) 2017

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Засновник:

Класичний приватний університет

Адреса редакції журналу: вул. Жуковського, 70-б, каб. 219,
м. Запоріжжя, Україна, 69002

Відповідальний секретар: Трохимець Олена Іванівна

E-mail: journal@rev.kpu.zp.ua

Телефон: +38 (095) 369-23-67